

**T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**LİBERAL PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE'DE DIŞ POLİTİKA
YAPIM SÜRECİNDE AKTÖRLER VE DEVLET DIŞI
AKTÖRLERİN ETKİSİ: DÜŞÜNCE KURULUŞLARI ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine Tuba Akmes

**Düzce
Eylül, 2020**

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

LİBERAL PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE'DE DIŞ POLİTİKA
YAPIM SÜRECİNDE AKTÖRLER VE DEVLET DIŞI
AKTÖRLERİN ETKİSİ: DÜŞÜNCE KURULUŞLARI ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine Tuba Akmes

Danışman: Prof. Dr. Zafer Akbaş

Düzce
Eylül, 2020

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

29/09/2020

Emine Tuba AKMES

KABUL VE ONAY SAYFASI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

“Liberal Perspektiften Türkiye’de Dış Politika Yapım Sürecinde Aktörler Ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkisi: Düşünce Kuruluşları Örneği” adlı çalışma jürimiz tarafından Toplam Kalite Yönetimi Anabilim Dalında oy birliği / oy çokluğu ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan ..... (İmza)

Prof. Dr. Zafer AKBAŞ

Üye ..... (İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Şahin ÇAYLI

Üye ..... (İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Hakan TUNA

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

29/09/2020

Prof. Dr. Zafer AKBAŞ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Liberal perspektiften düşünce kuruluşlarının dış politika yapım sürecine etkilerini araştırmak ve bu konu ile ilgili gerekli literatür taramasını yapmak amacıyla gerçekleştirilen bir çalışmadır.

Akademik yaşamda bana nasıl okumam gerektiğini ve neden yaptığımı ve sonucunda neler olabileceğini öğreten, okuma yelpazeme yeni geniş bir renk daha ekleyen, her zaman içimde olan vatan ve millet sevgisini onun gözüyle de bir kez daha görmemi sağlayan ve beni de bir evladı gibi gören her daim bana olan inancını kaybetmeyen ve her zaman başarabileceğimi vurgulayan bir baba gibi olan, hocamın tabiriyle aslında “annemiz” olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Zafer AKBAŞ’a sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Düzce Üniversitesi’nde bana her zaman aile olan ve neden yüksek lisans yapmadığım için beni teşvik eden her daim gölgesini yanımda hissettiğim saygıdeğer büyüğüm kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Akif ÖNCÜ’ye sonsuz teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Bu çalışma boyunca yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen ve her zaman bana fikirleriyle ışık olan babam Günay ALDEMİR ve annem Elif ALDEMİR’e, her türlü hayatımda bana her daim destek olan ve yüksek lisans yapma fikrini ilk olarak veren sevgili hayat arkadaşım Ali AKMES’e, başımı ne zaman kaldırsam her zaman yanımda olan biricik kardeşim Murat Burak ALDEMİR’e ve güzel aile olmanın ne demek olduğunu bir kez daha hatırlatan canım aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Saygılarımla

Emine Tuba AKMES

ÖZET

LİBERAL PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE’DE DIŞ POLİTİKA YAPIM SÜRECİNDE AKTÖRLER VE DEVLET DIŞI AKTÖRLERİN ETKİSİ: DÜŞÜNCE KURULUŞLARI ÖRNEĞİ

AKMES, Emine Tuba

Yüksek Lisans, Toplam Kalite Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zafer Akbaş

Eylül 2020, 113 sayfa

Düşünce kuruluşlarının dış politika yapım etkileri son dönemlerde dikkatleri bu kuruluşlara çevirmiştir. Düşünce kuruluşları yeni dünya düzeniyle birlikte liberal bakış açısının özgürlükçü ve çoğulcu etkisiyle Türkiye’de daha anlaşılır olmuştur. Türk dış politikasında karar alma süreci liberal anlayışa göre çoklu araçlarla işlenmektedir. Düşünce kuruluşları da bu çoklu yapının bir parçasıdır ve Türk dış politikasının oluşumuna katkı yapmaktadır. Düşünce kuruluşları, dış politikada karar alımında bakanlıklar, hükümetler ve siyasi partiler kadar etkiye sahip olabilirler.

Bu çalışmada Türk dış politikası ve bu politikaya hatırı sayılır düzeyde etki eden aktörlerden olan düşünce kuruluşlarının önemi savunulmuştur. Bu bağlamda düşünce kuruluşları medyanın desteğini alarak, çeşitli konferans, panel, analiz ve raporlar ile gücüne güç katmaktadır. Dış politika yapım sürecine etki eden düşünce kuruluşları ikibinli yıllardan sonra Türkiye’de küçük boyutlarda olmalarına rağmen daha aktif rol almaya ve alınan kararları etkilemeye başlamıştır.

Çalışmada düşünce kuruluşlarının yetersiz finansal olanaklara sahip olduğu, bu nedenle kendilerinden beklenen faydayı üst düzeyde sunamadıkları savunulmaktadır. Çalışmada ikibinli yıllarla birlikte düşünce kuruluşlarının etkisinin dünyaya paralel olarak Türkiye’de de arttığı, sayı, nitelik ve çalışan çokluğuyla beraber bu etkinin daha da artacağı değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Liberalizm, Düşünce Kuruluşları, Türk Dış Politikası, Düşünce Kuruluşlarının Türk Dış Politikasına Etkileri.

ABSTRACT

TURKEY IN FOREIGN POLICY MAKING IN LIBERAL PERSPECTIVE NON-STATE ACTORS AND IMPACT OF ACTORS: THINK TANKS EXAMPLE

AKMES, Emine Tuba

MSc, Department of Total Quality Management

Supervisor: Prof. Dr. Zafer Akbaş

September 2020, 113 pages

The determination and influence of think tanks in the foreign policy making process has recently drawn attention to these institutions. With the new World order, by means of liberal end plüralist effect of liberalism viewpoint, think tanks in Turkey have become more understandable. In Turkish foreign policy, the decision-making process is handled with multiple tools according to the liberal understanding. Think tanks are also a part of this multiple structure and contribute to the formation of Turkish foreign policy. Think tanks can have as much influence on foreign policy decision-making as ministries, governments and political parties.

In this study, Turkish foreign policy and the importance of think tanks, which are among the actors that have a significant influence on this policy, are defended. In this context, think tanks gain more strength taking the support of the media and with various conferences, panels, analyzes and reports. Thinking organizations acting on foreign policy making process, after the 2000s, even though they are small in size in Turkey, began to take a more active role and affect the decisions taken.

In the study, it is argued that think tanks have insufficient financial opportunities and therefore cannot offer the expected benefit at the highest level. In this study, the influence of think tanks with the 2000s, parallel to the world in Turkey also increased, it is evaluated that this effect will increase more with the number, qualification and the multitude of employees.

Keywords: Liberalism, Think-tanks, Turkish Foreign Policy, Effect of Think-tanks on Turkish Foreign Policy

En kıymetlim, hayatımın anlamı biricik oğlum ERTUĐRUL'a

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	1
TABLolar LİSTESİ	2
1. GİRİŞ	3
2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	5
2.1. Çok Aktörlü ve Çok Taraflı Bir Kuram Olarak Liberalizm	5
2.1.1. Liberalizmin Genel İlkeleri	6
2.1.2. Liberalizmin Çeşitleri	8
2.2. Dış Politika ve Türk Dış Politikasının Boyutları.....	18
2.2.1. Kültürel Boyut	19
2.2.2. Tarihsel Boyut	20
2.2.3. Stratejik Boyut.....	21
2.2.4. İç Yapısal Boyut.....	22
2.3. Türk Dış Politikasının İlkeleri	23
2.3.1. Batıcılık	23
2.3.2. Statükoculuk	24
2.4. Uluslararası Politikada Aktör Kavramı	25
3. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ AKTÖRLERİ VE KARAR VERMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	27
3.1. Devletler	28
3.2. Devlet Dışı Aktörler	29

3.2.1. Bireyler	29
3.2.2. Çıkar ve Baskı Grupları.....	30
3.2.3. Siyasi Partiler.....	31
3.2.4. Medya	32
3.2.5. Sivil Toplum Kuruluşları.....	34
3.2.6. Çokuluslu Şirketler	35
3.2.7. Düşünce Kuruluşları.....	36
3.3. Devlet İçi Aktörler.....	38
3.3.1. Cumhurbaşkanlığı.....	38
3.3.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi	39
3.3.3. Hükümet	40
3.3.4. Dışişleri Bakanlığı	41
3.3.5. Kamuoyu	44
3.4. Dış Politikayı Etkileyen Unsurlar.....	45
3.4.1. Güç Boyutu.....	46
3.4.2. Doğal Kaynaklar.....	49
3.4.3. Demografik Özellikler.....	50
3.4.4. Coğrafi Konum	50
3.4.5. Stratejik Kültür	52
3.4.6. Kültürel Faaliyetler.....	53
4. KARAR ALMA SÜRECİNİN DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI	53
4.1. Karar Almayı Etkileyen Faktörler	54
4.1.1. Kişisel Özellikler	55
4.1.2. Dışsal Çevre.....	56
4.1.3. İçsel Çevre	56
4.2. Karar Verme Süreci ve Dış Politika.....	58
4.2.1. Algılama	58

4.2.2. Durumun Yorumlanması ve Tanımlanması	60
4.2.3. Kararın Verilmesi	60
4.2.4. Politikanın Uygulanması	60
4.3. Dış Politikanın Oluşumunda Düşünce Kuruluşları.....	61
4.3.1. Ortaya Çıkış Süreci ve Tarihsel Gelişimi	62
4.3.2. Düşünce Kuruluşlarının Amaçları	64
4.3.3. Düşünce Kuruluşlarının Sınıflandırılması.....	65
4.3.4. Türkiye’de Düşünce Kuruluşları	66
4.3.5. Düşünce Kuruluşlarının Fiziki ve Beşeri Yapıları	79
4.3.6. Düşünce Kuruluşlarının İlgi Alanları	81
4.4. Türkiye’de Düşünce Kuruluşlarının Dış Politika Yapım Sürecine Etkileri.....	82
4.4.1. Güvenlik Kültürüne Katkı	83
4.4.2. Siyasal Gelişmelere Katkı	84
4.4.3. Ekonomi Kültürüne Katkı	85
4.4.4. Hukuki Statü Açısından.....	86
4.4.5. Dijital Diplomasi ve Kamu Diplomasisindeki Rolü.....	87
4.4.6. Kamuoyu Açısından	89
4.4.7. Cumhurbaşkanlığı İle İlişkiler	91
4.4.8. Hükümet İle İlişkiler.....	92
4.4.9. Üniversiteler İle İlişkileri	93
4.4.10. Siyasi Partiler İle İlişkileri.....	95
4.4.11. Vakıf, Özel Sektör ve Medya İle İlişkileri	97
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	102

KISALTMALAR LİSTESİ

IBM	: International Business Machines
ASSAM	:Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi
ABD	:Amerika Birleřik Devletleri
AREM	:Araştırma ve Etütler Merkezi
AR-GE	:Araştırma ve Geliştirme
BİLGESAM	:Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi
BBC	:British Broadcasting Corporation
BP	:British Petroleum
CNN	:Cable News Network
IMF	:International Monetary Fund
MÜSİAD	:Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
ODTÜ	:Ortadoğu Teknik Üniversitesi
STK	:Sivil Toplum Kuruluşları
SETA	:Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SAREM	:Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi
SAM	:Stratejik Araştırmalar Merkezi
TDK	:Türk Dil Kurumu
TÜSAM	:Türk Su Araştırmaları Merkezi
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV	:Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TEMA	:Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
TRT	:Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TÜSİAD	:Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
TÜRKSAM	:Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye’de Bazı Bağımsız ve Yarı Bağımsız Düşünce Kuruluşları Listesi	68
Tablo 2: Türkiye’de Bazı Devlete Bağlı Düşünce Kuruluşları Listesi	69
Tablo 3: Türkiye’de Üniversitelere Bağlı Bazı Stratejik Araştırmalar Merkezi Listesi	70
Tablo 4: Bazı Yabancı Düşünce Kuruluşlarının Türkiye Temsilcilikleri	79

1. GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte önemi artan dış politikanın yapım sürecinde var olan aktörler her geçen zaman diliminde değişmiş ve yeni dünya düzenine ayak uydurmaya çalışmıştır. Bu düzeninin getirilerinden birisi olan düşünce kuruluşları bu aktörler gün geçtikçe daha fazla rol üstlenmektedirler. Düşünce kuruluşlarının dış politika yapımında karar vericileri kamuoyu oluşturarak etkilemeyi başarmış ve sürecin yeri geldiğinde yönetimini de eline müdahil olmuşlardır.

Bu çalışmanın amacı düşünce kuruluşlarının karar alma sürecine ne düzeyde ve hangi yollarla müdahil olduklarının ortaya konmasından ibarettir. Anılan amaca ulaşmak için çalışmanın, birinci bölümünde kuramsal kısım olarak liberalizm ve liberalizm çeşitleri, ikinci bölümünde, dış politika ve Türk dış politikasının boyutları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Türk dış politikasının aktörleri ve karar vermeyi etkileyen süreçler değerlendirilmiş bunlar devlet içi ve devlet dışı aktörler başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise düşünce kuruluşlarının Türk dış politikası üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Çalışmanın zaman sınırlılığı olarak ağırlıklı olarak ikibinli yıllar ve sonrasını kapsamıştır.

Çalışmanın temel varsayımı, dış politika yapım sürecinde düşünce kuruluşlarının karar alma mekanizmalarına dahil olup, karar alıcılara ve kararlarını bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak etkilediği iddiasından oluşmaktadır. Ayrıca çalışma kapsamında düşünce kuruluşlarının öneminin daha çok ortaya çıktığı Türkiye'nin bu konu da çok mesafe kat etmesi gerektiği ve düşünce kuruluşlarının en büyük sorunu olan finansal kaynak konusunda yeteri kadar özgür olamadıkları da savunulmaktadır.

Çalışmada düşünce kuruluşlarının karar vericiler üzerindeki etkileri, devlet ve devlet dışı aktörler ile olan ilişkileri ve bunların yansımalarının hangi boyutta olduğu somut örnekler yardımıyla incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada düşünce kuruluşlarının devlet ve devlet dışı aktör ile olan ilişkileri değerlendirilmiştir. Araştırma tekniği olarak da literatür taraması yapılmıştır. Düşünce kuruluşlarının rapor ve benzeri çalışmaları üzerinden içerik analizi yapılarak, karar verme mekanizmaları ve karar vericiler üzerindeki etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Çok Aktörlü ve Çok Taraflı Bir Kuram Olarak Liberalizm

Orta çağda Avrupa’da meydana gelen sanayi devrimi ve mezhep savaşlarının bir sonucu olarak gelişim gösteren modern toplum liberal siyasal teorileri beraberinde getirmiştir. Bir yandan inanç ve ideoloji farklılıkları sebebiyle iç savaşların tekrardan ortaya çıkmasına engel olabilmek bir yandan da yeni biçimlenmekte olan modern topluma uygun ekonomik, siyasal ve toplumsal düzenlemelerin teklif edilmesi çerçevesinde liberal teoriler geliştirilmiştir. Bu liberal teoriler geliştirilirken de insan doğasının merkezi konumda bulundurulduğu görülmektedir ¹

Liberalizmin temelinde birey yer almakta, özgürlüğe ve akla dayanmakta ve liberalizm bireylerin özgür bir biçimde gelişim gösterebilecekleri ortama yani iyi bir dünyaya ulaşabilmelerini savunan bir düşünce akımı olarak ifade edilebilir. Tüm düşüncelerin ortaya çıkması açısından bazı koşullar bulunmaktadır. Bir düşünce ile ilgili olarak bir akımın meydana gelmesinde o çağa hakim diğer bir düşünce akımının gerilemesi neden olmaktadır. Aristokrasinin ve kilisenin, her şeye hakim olduğu çağda liberalizmin ortaya çıkması ile birlikte özgürlüğe ve aklın gelişimine engel olmakla çağın düşünürleri tarafınca yoğun bir şekilde eleştirildiği ifade edilebilir ²

---

¹ Zeynel Abidin Kılınç ve İrfan Haşlak, ‘‘Medeniyet Tasavvuru Olarak Liberalizm’’ Journal Of Political

Administrative And Local Studies, Cilt:2, Sayı:2, 2019, s.64

² İsmet Parlak ve Enis Öztürk, ‘‘Bireyler ve Birey Olamayan Bireyler: Liberalizm ve 19. Yüzyılın Çelişkileri’’ Mülkiye Dergisi, Cilt:42, Sayı:4, 2018, s.566

Dünyanın bugün karşılaştığı tüm ekonomik ve siyasi sorunlara en tutarlı çözümlerden birinin liberalizm tarafından üretildiği söylenebilir. Liberalizmin tanımı tarih boyunca çeşitli değişikliklere uğrasa da genel olarak düşünce, ifade, basın, siyaset ve ticarete özgürlük fikrini içermektedir.

Liberalizm özgürlüklerin ön planda tutulduğu bir düşüncedir. Bireyin özgürlüğü ile özdeşleştiği ifade edilebilir.³ Bireyin özgür yaratıldığını ve özgür olarak hayatını sürdürmesi gerektiğini savunan liberalizm, aynı zamanda bireyin özgürlüğünün hiçbir şekilde ortadan kaldırılamayacağını da dile getirir.⁴

Liberalizm, insanların devletine körü körüne değil de tüm insanlığın birliğine dayalı, milli çıkar ve egemenlik üzerine aşırı bir gözetme yerine insan hakları ve özgürlüklerini koruyan ve yücelten, dünya kamuoyunda savaş karşıtı yönüyle öne çıkan bir düşünce ekolüdür.⁵ Pluralizm olarak da bilinen liberalizm, 1688-1789 yılları arasındaki aydınlanma çağı filozoflarının temelini oluşturmaktadır. İngiltere'den Locke, İskoçya'dan David Hume ve Adam Smith, Fransa'dan Montesquieu, Voltaire ve Almanya'dan Kant bu döneme damgasını vuran bilim insanları arasında yer almaktadır. Bu dönem insanların ortak özelliği insan karakterinin doğuştan iyi olduğuna veya eğitilebileceğine inanmalarıdır.⁶

2.1.1. Liberalizmin Genel İlkeleri

Bireyin önceliği, evrensel insan hakları, ilerlemecilik, gelişme, modernizm, hukukun üstünlüğü, seküler ahlak, doğal durum ve uyum, teşebbüs hürriyeti, serbest piyasa, serbest ticaret, sınırlı devlet müdahalesi, akılcılık liberalizmin genel ilkelerini oluşturmaktadır.⁷ Bu genel ilkeler çerçevesinde faydacı bir devlet politikası

³ Michael W. Doyle, "Liberalizm ve Dış Politika", Dış Politika Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar, Ed.Steve Smith, Amilia Hadfield, Tim Dunne, Çev. Nasuh Uslu, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Röle Akademik Yayıncılık, 2016, İstanbul, s.55

⁴ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, Aktüel Basım Yayım, 2018, s.26

⁵ Charles William Kegler, Shannon Lindsey Blanton (Çev.Helin Alagöz Gessler), Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015, Sakarya, s.43

⁶ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, Aktüel Basım Yayım, 2018, s.26

⁷ Ali Balcı ve Şaban Kardaş, Uluslararası İlişkiler Giriş, Tarık Oğuzlu, "Liberalizm" Küre Yayınları, İstanbul, 2017, s.98

benimseyen liberalizm tek tek bireylerin zenginleşmesinin, tüm toplumu ve onun da devletin zenginleşmesini sağlayacağını düşünmektedir. Liberalizm temelinde özgür bireylerle özdeşleşmiştir. Bu tür özgürlükler ise vicdan özgürlüğü, basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü, kanun önünde eşitlik vb. haklar bulunmaktadır. Kısacası dünya barışını gözetir.

Bütün insanlar eşit yaratılmışlardır ve yaşam hakkı, özgür olma ve mutluluğunu sürdürme hakkı gibi birtakım dokunulmaz haklarla donatılmışlardır. Kaynakların ve zenginliğin eşit dağıtıldığı anlamına gelmeyen fırsat eşitliği kavramı 19.yüzyıl liberalizmin birinci temel kuralıdır. İkinci kuralı ise kendini geliştirme yeteneğine sahip olan bireye kendi mutluluğunu arama hak ve özgürlüğü tanınmalıdır. Üçüncü kural da bireyin temel alınması ve özgürleştirilmesidir. En iyi toplum bireye daha fazla özgürlük tanıyan toplumdur. Liberalizmin dördüncü kuralı ise özel mülkiyettir. Bu durum bireyselliği ve mutluluğu gerçekleştirebilir ve bireyi çalışmaya sevk eder böylece çalışan birey sadece kendisini değil aynı zamanda toplumu da zenginleştirebilir.⁸

Liberalizmin temel ilkelerinden olan bireycilik, bireyin sahip olduğu hakların toplumsal haklardan üstün olmasını ve her çeşit değerın bireylerden geldiği savunmasını, toplumsal yaşam içerisinde bireyleri her şeyin üzerinde tutan toplumsal ve siyasi görüşleri ifade etmektedir. Bunlarla birlikte liberalizm bireylerin siyasi açıdan özgür olmalarını savunmaktadır. Liberalizmde özgürlük olmazsa olmaz bir koşuldur. Tolerans, hoşgörü ve özel yaşam gibi diğer değerlerin, kanun hakimiyeti ve anayasacılık gibi kurumsal yapıların da kaynağını oluşturmaktadır. Buradan hareketle liberalizm bir özgürlük teorisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Liberalizm doğal ya da kendiliğinden bir düzeni savunmaktır. Yazılı kanunların dışında genel yasaların olduğu görüşündedir. Toplumsal yaşam da bu yasalar çerçevesinde sürmektedir. Bu yapının içerisinde de bireyler en üst düzey mutluluğa ulaşacaklardır.

---

⁸ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, Aktüel Yayınları, 2018, Bursa, s.26

Bireyci olan liberal devletin kalkış noktası da bireydir. Varış noktası da bireylerin mutluluğudur⁹

2.1.2. Liberalizmin Çeşitleri

Tarihsel süreç içerisinde farklı liberalizm çeşitleri ortaya çıkmıştır. Liberalizm ekonomik, sosyal, siyasal vb. alanlarda farklı şekillerde isimlendirilmiştir.

2.1.2.1. Klasik Liberalizm

En eski liberal geleneklerden olan klasik liberalizm, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde gelişmiş ve 19. yüzyıldaki ilk sanayileşme döneminde en üst noktaya ulaşmıştır.¹⁰ Bireyi düşünce merkezine koyan bir sistemden bahsetmek mümkün olabilir. Klasik liberalizmin temel taşlarından olan John Locke, insan hayatına ancak aklın kılavuzluk edebileceğini savunmaktadır. İnsan doğasının temelinde yaşam, hürriyet ve mülkiyet hakkının olduğu söylenebilir. Bu hakların uygulanması ve korunması yasalar ve kurumlar aracılığı ile hükümet tarafından yönetilen devletçe sağlanabilmelidir.¹¹ İşte buradaki devlet, klasik liberallere göre bireyin özgürlüğünü arttıracak mı azaltacak mı diye sorulur ve bunun cevabı aranılır.

Klasik liberallerin en belirgin özelliklerinden birisi bencil bireyselciliğe bağlı olmaları olduğu söylenebilir. İnsanları, belirgin şekilde kimseye ihtiyaç duymadan yaşayabileceği akılcı, çıkarıcı varlıklar olarak görmektedirler. İkincisi ise negatif özgürlüğe inanmalarıdır. İnsanlar rahat bırakıldığı, müdahale edilmediği ve zorlanmadığı kadar özgürdür. Üçüncüsünde ise liberaller Locke'nin dediği gibi "gece bekçisi" gibi olan anlayışa inanmaktadırlar. Son olarak klasik liberaller pozitif bir

⁹ Halis Çetin, "Liberalizmin Temel İlkeleri" C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, 2001, ss.223-228

¹⁰ Andrew Heywood, Çev. Prof.Dr. Levent Köker, Siyasi İdeolojiler, BB101 Yayınları, 2016, Genişletilmiş 5. Emisyondan Çeviri, 10. Baskı, Ankara, s.66

¹¹ Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Der Yayınları, 2014, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı, İstanbul, s.110

sivil toplum anlayışına sahiptirler. Sivil toplumdan kasıt uyum ve denge ilkesini yansıtan bir alan olarak görülmektedir.¹²

Klasik liberalizm, toplumcu değil bireyci olan; pozitif değil, olumsuz anlamda olmayan negatif özgürlük anlayışına dayanan; yaygın müdahaleci ve baskıcı değil, sınırlı ve sorumu devlet isteyen; sosyal adalet anlayışına karşı çıkıp adaletin en iyi şekilde piyasa ekonomisi içinde kendiliğinden gerçekleştiğine inanan bir liberalizm türü olduğunu söylemek mümkün olabilir.¹³ Klasik liberalizm, bireycilik, özgürlük, kendiliğinden oluşan düzen ve piyasa ekonomisi, hukukun hâkimiyeti ve sınırlı devlet olmak üzere sayılan bu temel unsurlar üzerine kurulduğu söylenir.¹⁴

Klasik liberalizmi sonraki liberalizm biçimlerinden farklı kılan devletin adaleti ve özgürlüğü koruma ve kazanmada oynaması gerekli olan rolle ilişkili olduğu ifade edilebilir. Klasik liberalizmde adalet ve özgürlüğün devlete modern liberalizm çeşitlerinin düşündüklerinden çok daha sınırlı bir rol verdiği düşünülmektedir. Gerçekten de her bireyin faydalandığı ama çoğu kişinin ileri sürdüğüne göre, devletin temin etmesi dışında toplumun temin edemediği kısıtlı çeşitteki malların (limanların, yolların ve yoksulluğun giderilmesi ile ilgili kamusal mallar) dışarısında, klasik liberalizmde devletin adalet ve özgürlükle uyumlu addettiği tek rolü bir bireyin değer bireyleri kısıtlamamasını sağlayabilmek ve bireylerin hukuki açıdan sahip oldukları mülkiyetlerinde korumaktır¹⁵

Bireycilik

¹² Andrew Heywood, Çev. Prof.Dr. Levent Köker, Siyasi İdeolojiler, BB101 Yayınları, 2016, Genişletilmiş 5. Emisyonundan Çeviri, 10. Baskı, Ankara, s.67

¹³ Atilla Yayla, Liberalizm, Liberte Yayınları, 2015, Ankara, s.38

¹⁴ Yayla A.g.e., s.154

¹⁵ David Conway ve Atilla Yayla, “Klâsik Liberalizm” Liberal Düşünce Dergisi, Sayı:64, 2011, s.85-86.

İnsanın odak noktası olup bireyin kutsallığının ön planda tutulduğu liberalizm de bireycilik ya da bireyselcilikten bahsetmemek mümkün olmayabilir. Bireycilik; bireyin herhangi bir grup karşısındaki üstün önemi olarak görülmektedir.¹⁶

Liberal ideolojinin temelinde birey bulunmaktadır. Bireycilikte, toplumun kendi kendine var olmadığı fakat salt kendi kendisine yetebilen bireylerin toplamından meydana geldiği görüşü ön planda tutulmaktadır. Liberalizmdeki bireycilik anlayışında, bireylerin bencil ve bu doğrultuda da çıkarıcı oldukları, bireylerin kendi ayaklarının üzerinde durabilen birer varlık oldukları yer almaktadır. Hayek'in toplumsal kuramına bakıldığında tam anlamıyla bireyci bir kuram olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Hayek, bireyciliği klasik liberalizm olarak ifade etmekte ve klasik liberalizm ile eş anlamlı olarak görmektedir. Bireycilik, ilk başta toplumsal bir kuram ve insanların sosyal yaşantılarına yön veren güçlerin anlamlandırılması teşebbüsü olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁷

Bireyciliğin de liberalizmin temel unsurlarından olan özgürlük, hukukun üstünlüğü, sınırlı devlet anlayışlarının da temeli olduğu söylenebilir. Çünkü birey insan olarak kendi amaçları doğrultusunda lüzumlu olan eylemleri yapabilmesi için özgür, hiç kimsenin müdahale etmediği bir özel hayat alanından söz edilebilmesi için hukukun üstünlüğü ve sınırlı devlet anlayışlarıyla arasında koparılamayacak bir bağ olduğu görülmektedir.¹⁸

Özgürlük

Klasik liberalizmdeki felsefi açıdan en önemli temellerden birisi de özgürlüktür. Liberalizme bakıldığında özgürlük felsefesinin liberalizmin temelini oluşturduğu görülmektedir. Birçok klasik liberalizm düşünürlerinin ortaya koymuş oldukları eserlerindeki odak nokta özgürlük düşüncesi üzerindedir. Bu alanla ilgili olarak en çok bilinen eser de Mill'in "Hürriyet Üstüne" eseridir. Bununla birlikte 20.

¹⁶Andrew Heywood, Çev. Prof.Dr. Levent Köker, Siyasi İdeolojiler, BB101 Yayınları, 2016, Genişletilmiş 5. Emisyondan Çeviri, 10. Baskı, Ankara, s.51

¹⁷ İsmail Saf, "Neo-Liberalizmin Öncüsü Hayek'in Toplumsal ve Siyasal Kuramı" Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt:9, Sayı:16, 2018, s.1774

¹⁸ Atilla Yayla, Liberalizm, Liberte Yayınları, 2015, Ankara, s.164

yüzyılın başlıca liberal yazarlarınca özgürlüğe dayalı liberalizm düşüncesiyle ilgili geleneği sürdürdükleri de dikkat çekici bir durumdur¹⁹

Liberal düşünürler için özgürlük en çok üzerinde durulan değerlerden biri olduğu söylenebilir. Özgür düşünen, özgür hareket eden bireyler zaman içerisinde kendileri ile ilgili veya diğer olaylar karşısında karar verirken doğru davranış kalıplarını geliştireceklerdir.²⁰

Siyasal düşünce tarihinde her zaman özgürlük kavramı farklı anlamlar kazanmasına rağmen bizim için önemli olan liberalizm açısından özgürlük ise negatif özgürlük ve pozitif özgürlük olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Negatif özgürlük ilk veya klasik liberaller tarafından inanılan seçme özgürlüğüne imkân verecek şekilde dış kuvvetler tarafından sınırlandırma ve kısıtlamaların olmaması olduğu söylenebilir.²¹ Pozitif özgürlük; kendinin efendisi olma veya kendini gerçekleştirmeyi savunduğu için daha çok modern liberaller tarafından benimsenildiği görülmektedir.²²

Kendiliğinden Doğan Düzen ve Piyasa Ekonomisi

Kendiliğinden doğan düzen denildiğinde aslında dikkatli şekilde yaşanan çevreye bakıldığında fark edilen, normalde farkında olmadan yapılan davranışlardır denilebilir. Klasik liberalizmin diğer unsurları gibi kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi de temel unsurlarındandır.

Her toplumun ön şartı düzendir ve düzen olmadan insanların bekaları için günlük mücadelelere girişecekleri söylenebilir. Son zamanlarda Kongo ve Somali’de meydana gelen şartlar bu duruma güzel bir örnek olarak gösterilebilir. Bu tür durumlarda birazda olsa düzenden bahsedilebilse de, bu düzenin kesinlikle liberal bir

¹⁹ Murat İnce, ‘‘ Liberal ve Marksist Özgürlük Anlayışlarının Karşılaştırılması’’, Akademisyen Kitapevi Yayınları,1.Baskı, Ankara, 2018, s.36

²⁰ Ali Balcı ve Şaban Kardaş, Uluslararası İlişkiler Giriş, Tarık Oğuzlu, ‘‘Liberalizm’’ Küre Yayınları, İstanbul, 2017, s.148

²¹Andrew Heywood, Çev. Prof.Dr. Levent Köker, Siyasi İdeolojiler, BB101 Yayınları, 2016, Genişletilmiş 5. Edisyondan Çeviri, 10. Baskı, Ankara, s.52

²² Heywood, A.g.e. s.53

düzen olmadığı unutulmamalıdır. Çünkü buralarda hürriyetler, yaşamlar ve mülkiyet tehdit altındadır. Bundan dolayı da düzenin kaynağı ve düzenin korunması ile ilgili sorunlar liberalizmin merkezinde yer almaktadır²³

Liberal düşünce geleneğinde kendiliğinden doğan düzen fikrine, bazı farklı yönleri olmakla birlikte özellikle iktisatçı düşünürlerin ilgili olduğu söylenebilir.²⁴ Bu fikrin liberalizmde bu kadar önemli olmasının sebepleri arasında toplumlar arasında kavgaya, kargaşaya, savaşa başvurmadan sorunların çözülebileceği hatta düzen istikrarlı ve beka düşüncesi içinde olursa sorunların bile olmayacağı savunulabilir. Tarihsel çerçevede birçok düşünür özellikle de iktisatçılar için çeşitli tanımlamaları olmuştur. Kısacası devletin bireylerin hayatına müdahalesi sınırlanmalıdır ve bireylerin ne devletin ne de başka bireylerin tecavüz edebileceği özel alanı bulunmakta mülkiyet ise hayat ve özgürlük haklarının somut haklara dönüşebilmesi olması gereken bir haktır ve işte bu haklar bu şekilde ortaya çıkıyorsa ortaya çıkan düzen doğal düzen olacaktır.²⁵

Liberalizm düşüncesinin temelinde bulunan unsurlardan bir tanesi de piyasa ekonomisidir. Liberalizmin siyasal-ekonomik bir teori veya felsefeye dayalı bir düşünce algısı çerçevesinde ön plana çıkan noktalar farklılık gösterebilmekle birlikte liberalizmle ilgili düşünürler ele alındığı zaman, liberal düşüncenin ayırt edici özelliklerinden birisinin “serbest piyasa ekonomisi” olduğu görülmektedir. Doğal haklar, doğal hukuk, doğal düzen, özel mülkiyet, bireycilik, özgürlük, özel yaşam, devletin sınırlılığı, başarı, gönüllü iş birliği, müsamaha ve adalet gibi geleneksel liberal kavram ve değerlerle “serbest piyasa ekonomisinin” aralarında mantıken bir bağın olduğu sıkça vurgulanmaktadır²⁶

Piyasa ekonomisinin daha somut biçimde ifade edilebilmesi için çeşitli benzetme ve deyimlerden yararlanılmış ve en meşhur iki tanesi ise Adam Smith’in

²³Atilla Yayla, ‘‘Hayekyen Kendiliğinden Doğan Düzen ve Uluslararası Güç Dengesi’’ Liberal Düşünce Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 89, 2018, s.132

²⁴ Atilla Yayla, Liberalizm, Liberte Yayınları, 2015, Ankara, s.185

²⁵ Yayla, A.g.e. s.186

²⁶ Murat İnce, ‘‘Piyasa Ekonomisi ve Özgürlük’’ Sayıştay Dergisi, Sayı: 98, 2015, s.77.

“görünmez el” ve Marksistler’in “anarşik üretim” tarzındaki adlandırmaları olduğu söylenebilir.²⁷

Hukukun Hâkimiyeti ve Sınırlı Devlet

Bireylerin kendilerine ait varlıklarının olması ve bu varlıkların da bir sistem tarafından garanti altına alınması beraberinde bir hukuk sistemini oluşturacaktır.²⁸ Bireylerin ve devletlerin zor kullanarak insan haklarını ihlal etmeye aday oldukları söylenebilir.²⁹ İşte bu durumlar karşısında hukukun üstünlüğü sınırlı devlet anlayışını da beraberinde getirmiştir. Bireyler, kendilerini yöneten yöneticilerin hukuk tarafından sınırlandırılmaları kavramını sıklıkla vurgulayıp onların keyfi bağımsız hareket etmemeleri gerektiğini düşünmüşlerdir.³⁰

Klasik liberaller yargıyı; bireysel hak ve özgürlüklerin koruyucusu, yasa yapıcıların menfaatlerine hizmet edip etmediğinin kontrol edilmesi, adaletsiz yasaların hükümsüz kılınması ve adil yasaların iktidarda olanlar da dâhil herkesi bağladığı düşüncesine hakimdirler.³¹

Kanunların hakimiyeti bireysel hakimiyetin tam tersi olarak ifade edilebilir. Kanunları yapanlar kişilerdir, ancak bu kişilerin kanunları takip etmeleri ve değerlendirmeleri gerekmektedir. Bu kurallar ya da kanunlar keyfi güç kullanımını engellemektedir. Kanunlar kişilerin sahip oldukları statülerine ya da mevkilerine göre bir değerlendirmede bulunamamaktadır. Kişilerin konumları, statüleri ve güçleri ne olursa olsun, kanunların herkes için aynı şekilde uygulanması gerekmektedir. Kanunların herkese hitap etmesi gerekmektedir. Doğal adalet ve kanun yapıcıların uymaları gerekli olan bazı kurallar bulunmaktadır. Bunlar, istikrarlılık, kesinlik, önceden masumiyet varsayımı, evveliyatın hariç tutulması, öngörülebilirlik, açıklık,

²⁷ Yayla, A.g.e. s.195

²⁸ Ali Balcı ve Şaban Kardaş, Uluslararası İlişkiler Giriş, Tarık Oğuzlu, “Liberalizm” Küre Yayınları, İstanbul, 2017, s.148

²⁹ Atilla Yayla, Liberalizm, Liberte Yayınları, 2015, Ankara, s.201

³⁰ Yayla, A.g.e. s.202

³¹ Eamon Butler, Çev. Arda Akçiçek, Klasik Liberalizm Bir El Kitabı, Liberte Yayınları, 2018, 1. Baskı, Ankara, s.87

yapılması mümkün olmayan kanunların olmamasıdır. Kanunların asıl amacı bireylerin korunmasıdır. Bunlarla birlikte yargının bağımsız olması, anayasacılık ve sınırlı devlet anlayışı da hakimdir.³²

Devletin sınırlandırılması ya da yönetimin sınırlandırılması ile esas olarak anlatılmak istenen, siyasi iktidarın ya da devlet iktidarında bulunanların yetkilerinin sınırlandırılmasıdır. Diğer bir ifade ile sınırlandırılmış devlet, devlet içerisinde yetkisi olanların ve bu yetkiyi kullananların, kullanmış oldukları bu yetkilerin tahdidi ve açık bir biçimde öncesinden bilinebilir olmasının sağlanmasıdır.³³

2.1.2.2. Siyasal Liberalizm

Siyasal liberalizm, birbirlerinden farklı görüşlere sahip olan bireylerin nasıl bir arada yaşayabileceklerine odaklanmaktadır. Rasyonel ve makul bir özne olarak bireyler kamusal akıl süreci ile kararların alınma süreçlerine katılmaktadırlar. Burada ortak bir siyasal anlayış paylaşılmaktadır. Bu ortak siyasal anlayışın dışında kalan farklı felsefi, dini ve ahlaki değerlere sahip olunabilmektedir. Siyasal liberalizmde bu anlayışla birlikte bireyler toplumun bir parçası olarak konumlandırılabilirler. Siyasal liberalizmde, siyasal adalet anlayışı ve kamusal akıl birbirlerinden farklı ideolojiye, felsefeye ve dine sahip olan bireylerin birlikte siyasal ve toplumsal yaşam içerisinde beraber yaşayabilmelerine imkan tanımaktadır.³⁴

Siyasal liberalizmde, insan, toplum ve toplumlararası ilişkiler konusunda şu varsayımlardan hareket edilmektedir³⁵;

- a) İnsanlar çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışan aktörlerdir. Bu nedenle birbirleriyle rekabet ederler ancak insanın doğası esas olarak “iyi”dir.

³² Nigel Ashford, “ Özgür Toplumun İlkeleri” Çev: Can Madenci, Liberte yayınları, 2. Baskı, 2011, Ankara, s.110-115

³³ Adil Şahin, “ Siyasal Düşünceler Tarihinde “Sınırlı Devlet” Fikrinin Kadimliği Ya Da Genel Kamu Hukuku Bağlamında İnsan, Özgürlük Ve Devlet İktidarı Algısındaki Evrilme” Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:15, Sayı:3, s.337

³⁴ Mehmet Kocaoğlu ve Uğur Altundal, “ Siyasal Liberalizmde Birey İmgesi: Eleştirel Bir Bakış” Birey ve Toplum Dergisi, Cilt: 7, Sayı:13, 2017, s.64

³⁵ Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Der Yayınları, 2014, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı, İstanbul, s.113

- b) Savaşlar dahil insanların olumsuz davranışları, kötü insanların varlığından değil; kötü toplumsal düzenlerin ve kuruluşların varlığından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle toplumların liberal değerlere dayalı anayasal yönetimlerce yönetilmeleri gerekir. Ancak bu suretle birbirine karşı toleranslı devletlerin uluslararası hukuka saygılı bir biçimde politika oluşturmaları mümkün olabilecektir.
- c) Savaşlar kaçınılmaz olmayıp kurumsal düzenlemelerle ortadan kaldırılabılır. Böylece uluslararası aktörler çatışmadan çok karşılıklı çıkarlardan kaynaklanan bir işbirliği gerçekleştirebilir.

2.1.2.3. Sosyal Liberalizm

Sosyal liberalizm bazen ‘20. yüzyıl liberalizmi’ veya ‘modern liberalizm’ olarak da adlandırılmaktadır. 19. yüzyılda sınai kapitalizmin ortaya çıkışı klasik liberalizm ile ilişkiliyse, modern liberal fikirler de sosyal liberalizmin ortaya çıkışı ile ilişkilendirilmektedir. Sanayileşme bazı kesim için büyük zenginlik vaat ederken diğer taraftan işçi sınıfı için gecekondulaşma, yoksulluk cehalet ve hastalıkları da beraberinde getirmiştir.³⁶

Sosyal liberalizmin ekonomik ve sosyal olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır ve klasik liberalizmin dışında, devletin piyasayı kontrol etme, düzenleme, müdahale etme ve ekonomik boyutta sosyal adaleti sağlama yetkisi bulunmaktadır. Öte yandan sosyal boyut, bireysel gelişim ve çoğulculuk, demokratik katılım, sınırlı bir devlet ve devletin pozitif görevlere katılımını içermektedir. Özetle, klasik liberalizm eleştirilerinin temelinde sanayileşme sonrası ortaya çıkan eşitsizlik ve adaletsizlik yatmaktadır ve ekonomik politikadaki kriz, sosyal liberalizmin ortaya çıkmasına neden olan temel faktörler olarak görülmektedir.³⁷

Berberinde gelen bu sorunlarla birlikte liberallerin de devlete karşı tutumlarını yeniden değerlendirmeleri gerektiği ortaya sosyal liberalizm fikrini getirmiştir. Sosyal liberalizmde anlaşılacağı üzere devlete karşı daha sempatik tavır

³⁶Andrew Heywood, Çev. Prof.Dr. Levent Köker, Siyasi İdeolojiler, BB101 Yayınları, 2016, Genişletilmiş 5. Emisyondan Çeviri, 10. Baskı, Ankara, s.74

³⁷Ezgi Görür, ‘‘ Yükselen Populizmin Liberalizm Üzerinde Etkileri’’, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, 2020, s.29

sergilenmektedir. Sosyal liberaller, müdahaleci veya etkin bir devletin gelişmesini savunmaya hazırdırlar. Bu sebeple sosyal liberalizm iki çok farklı biçimde ele alınmıştır:

- Klasik liberaller, sosyal liberalizmin liberalizmin temel ilkelerinden koştüğünü hatta bireyseliği terk edip kolektivismeye kucak açtıklarını ileri sürmektedirler.
- Sosyal liberaller ise, klasik liberalizme ihanet etmek bir yana onu esas aldıklarını ileri sürmüşlerdir. Bu açıdan bakıldığında sosyal liberalizm yeni ve eski liberalizm arasındaki bir evliliği temsil eder ve devlete uygun düşün rol üzerinde ideolojik ve teorik gerilimleri içinde barındırır.³⁸

2.1.2.4. Neo-Klasik Liberalizm

Neoliberalizm olarak da bilinen neo-klasik liberalizm, klasik liberalizmin içinde bulunan küreselleşme çağında özüne dönmeye çalışması olarak da yorumlanabilir. Ekonominin en iyi devlet tarafından serbest bırakıldığı zaman işlediği zamandır; serbest piyasa ekonominin ise atomiz bireyciliğe olan inancı yansıtmaktadır.³⁹ Kısaca, neo-klasik liberalizme göre piyasa iyidir, devlet kötüdür düşüncesiyle piyasayı yüceltmek temel felsefelerinden biridir.

Piyasalar bütün insanlara yetenekleri ve çok çalışmaları karşılığında yükselme veya düşme fırsatı sunarken maddi eşitsizlikler görülür.⁴⁰ Neo-klasik liberaller için maddi eşitsizlik sorun mudur yoksa insanoğlunun doğallığından mı kaynaklanmaktadır.

Devleti minimize etmek sureti ile uluslararası ekonomik, mali ve siyasi kuruluşları aracılığıyla servis edilen neo-liberal politikaların şu temel ilkeleri ön plana çıkmaktadır.

- Kamu işletmelerinin özelleştirilmesi,
- Ekonomideki merkezi devlet düzenlemelerine son verilmesi,

³⁸ Heywood, A.g.e, s.75

³⁹ Heywood, A.g.e., s.71

⁴⁰ a.g.e. s.75

- Ticaretin ve sanayinin serbestleşmesi,
- Eşitsizliği arttırma pahasına, enflasyona karşı ‘parasalcı’ önlemlerin alınması,
- Sendikalı işgücü üzerindeki sıkı denetimin sağlanması,
- Kamu harcamalarının, özellikle de sosyal harcamaların ve yatırımların kısılması,
- Devletin faaliyet alanı ve personel olarak küçülmesi,
- Uluslararası piyasaların gelişmesi için küresel finans akışları üzerindeki denetimlerin kaldırılması.⁴¹

Neo-klasik liberalizme göre devletin üzerinde onları denetleyebilecek ve duruma göre de cezalandırabilecek üst bir otoritenin olmadığı düzen içinde bile işbirliği mümkün olabilir.⁴² Devletlerin işbirliğinden elde edecekleri önemli bir faktör ise mutlak kazançları, diğer devletlerin elde edecekleri göreceli kazançlardan daha fazla önemsemeleridir.⁴³

Zaman içerisinde küreselleşme ile birlikte farklı liberal teoriler ortaya atılmıştır. Bunlar:

- Cumhuriyetçi liberalizm,
- Karşılıklı bağımlılık odaklı liberalizm,
- Sistemik liberalizm,
- Sosyolojik liberalizm.⁴⁴

Neo-liberal ideoloji, modern dünyanın tasarlanmasıyla ilgili olarak iktisadi toplum ve iktisadi insan idealinin, toplum ve tarihten tam anlamıyla ayrışarak, en aşırı noktalara taşınan ve bu durumun misyoner ruhuyla dünyaya empoze edilmeye çalışıldığı ve içerisinde bulunulan dönemin akıncı ideolojisi olarak tanımlanmaktadır. Fakat ideolojik bakımdan hakim konuma geçebilmesi için tabi ki bunların olması

⁴¹ Manfred B. Steger, Çev. Prof.Dr.Abdullah Ersoy, Küreselleşme, Dost Kitabevi 2006, Ankara, s.65

⁴² Ali Balcı ve Şaban Kardaş, Uluslararası İlişkiler Giriş, Tarık Oğuzlu, “Liberalizm” Küre Yayınları, İstanbul, 2018, s.159

⁴³ Balcı ve Kardaş, A.g.e. s.160

⁴⁴ Balcı ve Kardaş, A.g.e. s.161

gerekmekle birlikte tam olarak yeterli değildir. Bunların yanı sıra hizmet sektörüne dayalı ekonomik canlılığının ve tüketim toplumunun gelişimiyle birlikte bireysel değerlerin sendika, parti ve aile gibi geleneksel dayanışma yapılarını yıkmada etkili olabileceği de ifade edilebilir.⁴⁵

2.2. Dış Politika ve Türk Dış Politikasının Boyutları

Dış politika, hükümetin uluslararası arenada gerçekleştireceği eylemlerine önderlik etmesi amacı ile kullanmış oldukları stratejiler olarak ifade edilebilir. Dış politikadaki süreç ise, hükümetlerin dış politikalarıyla ilişkili kararları almaları ve uygulamaları amacıyla kullandıkları prosedürler dizisi olarak ifade edilebilir. Hükümetler, bir dış politika oluşturabilmek ve bu politikayı uygulayabilmek için çeşitli işlevsel ilişkiler ve örgütsel yapılar kurmaktadır.⁴⁶

Birçok insan dış politikanın var olduğunu kabul etmekte hiç zorlanmaz ve dış politikayı bir devletin diğer devlete nasıl davrandığı olarak tanımlar. Ama uzmanları için bu tanım yetersizdir.⁴⁷ Dış politika, konusu özellikle üzerinde durulmaya başlandığı Birinci Dünya savaşından itibaren çok değişik tanımlamalarla ortaya çıkmaktadır. Bu tanımlar özetlenebilseydi eğer bir devletin uluslararası alanlara karşı izlediği tutum ve davranışlar olduğu söylenebilir. Sürece bir ülke açısından bakan dış politika devletin resmi organları tarafından yürütülür.⁴⁸

21. yüzyılın başlarında iç politikada yaşanan tutarlılıkla Türkiye'nin dış politikasında birtakım değişiklikler hayata geçirilmiştir. Bulunduğu coğrafyadan, sahip olduğu tarihi ve kültürel mirastan yola çıkarak "Asya ile Avrupa arasında bir köprü" olarak tanınmış bir ülke olarak başkalarına karşı konumunu somutlaştıran

⁴⁵ Ahmet İnel, "Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili", İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2015, s.11

⁴⁶ Alper Gülbay, "Türk Dış Politikasında İslam Dünyasına Yönelişin İdeoloji Ve Güç Dengesi Bağlamında Analizi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:65, 2019, s.160

⁴⁷ Nilüfer Karacasulu, "Türk Dış Politikası 1919-2008" Ed. Prof.Dr.Haydar ÇAKMAK, Platin Yayınları, Ankara, 2008, s.11

⁴⁸ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, Aktüel Yayınları, 2018, Bursa, s.16

Türkiye, konumunu merkez ülke olarak tanımlamaktadır. Türkiye'nin daha aktif, eylemci ve çok taraflı bir dış politika izlemeye başladığı ifade edilebilir.⁴⁹

“Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesinin, tüm dünyaya benimsetmeye çalışıldığı barışçıl Türk dış politikasının en önemli göstergelerinden biri olduğu söylenebilir. Barışçıl dış politikanın bir devleti bağımlı yaptığı ya da eskisi kadar etkin ve etkili olmadığı anlamı taşımamalıdır. Değişen güç ve denge oyunlarında Türk dış politikasının şekillenmesinin arkasında bazı boyutları yatmaktadır.

2.2.1. Kültürel Boyut

Kültür, doğuştan gelen bir özellik olmadığı gibi kuşaktan kuşağa aktarılan inanç, bilgi ve uygulamalar sayesinde bireyler ne yapacağını, neye inanacağını ve olaylar karşısında nasıl tepki vereceğini öğrenir.⁵⁰

Kültür, bir topluluğu, toplumu veya sosyal grubu karakterize eden ve bunları diğerlerinden ayırtıran manevi ya da maddi değerler bütünü olarak ifade edilebilir. Bu değerler bütünü yalnızca edebiyat ve sanat ile sınırlamak doğru olmayacaktır. Gelenekler, temel insan hakları, inanç ve yaşam tarzları da kültürel değerler kapsamında bulunmaktadır. Düşünceler, dil, semboller, taassup, törenler, töreler, araç gereçler, kodlar, ritüeller ve teknikler kültürü meydana getiren ana unsurlardandır. Tüm kültürler benzersiz ve eşsiz oldukları gibi yerleri de doldurulmamaktadır. Toplumların kendilerini ifade ediş biçimleri olarak görülen kültür, kimliğin de hem yansıması hem de kaynağı konumunda bulunmaktadır.⁵¹

Kültür, bir ülkenin dış politikasının belirlenmesinde olmazsa olmaz denilebilecek bir boyut olmadığı gibi o ülkeye ait kültürel yapıyı incelemeyen dış politikası hakkında bilgi sahibi olmanın da mümkün olmadığı söylenebilir. Çünkü kültürel değerler, inançlar ve davranışlar karar verici durumundaki kurum ve yapıları

⁴⁹ Kadir Sancak ve Nihat Yılmaz, “ Türk Dış Politikasında Vizyon Değişimi ve Dış Yardımlar”, The Journal of International Scientific Researches, Cilt: 3, Sayı:2, 2018, s.126

⁵⁰ Ertan Efeğil, Dış Politika Analizi Ders Notları, Nobel Yayınları, 2. Basım, 2016, Ankara, s.196

⁵¹ Fırat Purtaş, “ Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi” Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 13, 2013, s.4

gözle görülür bir şekilde etkilememektedir.⁵² Fakat bu durum karar verici sürecindeki bireyin davranışları üzerindeki etkisine bakılırsa gözle görülür bir etkinin olduğu söylenebilir. Karar verici birey yani lider kültürel değerleri kullanarak dış politika gerçeklerini açıklayabilmektedir.⁵³

2.2.2. Tarihsel Boyut

Türkiye Cumhuriyeti dış politikada Osmanlı Devleti'nden kalma mevcut olunan milli sınırları koruma ve batıya olan ilginin sürdürülmesi olarak tarihsel bir boyut içerisinde olduğu söylenebilir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nden kalan ve dış politikada yeni çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'ni zor duruma sürükleyecek olan antlaşmalar ve özellikle kapitülasyonlardan kurtulmak olmuştur. Dış politikada tam bağımsızlığa kavuşmak yeni kurulan devletin temel hedefleri arasında yer almıştır. Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti olarak kabul görmek için o dönemlerde üye olunan örgütler bugün dış politika çemberinde daha aktif olunmasını sağlayabilmektedir

Tarihsel boyut Türk dış politikasını önemli ölçüde geçmişle bağlarını koruyan boyutlarındandır. Türkiye Cumhuriyeti yeni kurulan bir devlet olmasına rağmen temelleri Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'ye dayanmaktadır. Osmanlı Vezirleri duraklama devrine kadar büyük çoğunluğu Avrupa kökenlidir.⁵⁴ Özellikle İstanbul'un fethinden sonra Avrupa kökenli sadrazamlar daha çok görülmeye başlanmış hatta Kanuni Sultan Süleyman'ın dokuz Veziriazamından yedisi Hıristiyan kökenli olmuş ve bu durum Avrupa güç dengesinin bir parçası olmuştur.⁵⁵

---

⁵² Efeğil, A.g.e., s.197

⁵³ Efeğil, A.g.e., s.197

⁵⁴ Ozan Örmeci, Uluslararası Politika Akademisi, Prof.Dr.Baskın Oran'a Göre Türk Dış Politikası'nın Kuramsal Çerçevesi OBD Örneği, 16 Şubat 2017

⁵⁵ Ozan Örmeci, Uluslararası Politika Akademisi, Prof.Dr.Baskın Oran'a Göre Türk Dış Politikası'nın Kuramsal Çerçevesi OBD Örneği, 16 Şubat 2017

2.2.3. Stratejik Boyut

Stratejik boyut denilince akla gelen ilk nokta Türkiye'nin jeostratejik konumu bu konum Türkiye'nin boğazları, komşuları olarak düşünülebilir. Diğer bir noktanın ise göç eksenleri ve güvenlik çemberi olduğu söylenebilir.

Stratejik boyutun temelinde bir devletin dünyadaki gerçekleştireceği politikalarının gücünün, o devletin tarihsel derinliğine ve jeostratejik konumu yer almaktadır. Bu parametreler göz önünde bulundurulduğu zaman Türkiye'nin benzersiz bir konuma sahip olduğu ifade edilebilir. Türkiye'de bu alanla ilgili benzersiz oluşu ise tarihsel açıdan Osmanlı mirasına ve jeostratejik bakımdan da boğazlara sahip olmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Bunlarla birlikte, tarihsel geçmişiyle birleşerek bir ülkenin stratejik derinliğini meydana getiren coğrafi konumu kapsamında bakıldığı zaman, Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konumu Türkiye'yi birçok jeopolitik alanın merkezi durumuna getirmektedir.⁵⁶

Bir ülkenin dış politikasının tamamını ya da bir kısmını sadece coğrafi konumuna bağlamak yeterli değildir; çünkü devletlerin politik durumlarını belirleyen faktörler arasında nüfus yoğunluğu, ülkenin ekonomik ve siyasi yapısı, halkın etnik kültürü, yönetim şekli, dış işleri bakanlarının birer birey oldukları için önyargıları-kompleksleri sayılabilir.⁵⁷

İbn-i Haldun'un da dediği gibi "Coğrafya kaderdir" içinde bulunduğumuz jeostratejik konum güvenlik ve göç noktasında da devletlerin kaderini yazmaktadır.

---

⁵⁶ Yasin Avcı, "Türk Dış Politikasının Stratejik Derinlik Revizyonunda Balkanlar" Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi, Cilt:2, Sayı: 2, 2017, s.107

⁵⁷Nicholas J. Spykman, Çev. Dr.Aşkın İnci Sökmen, "Dış Politika ve Coğrafya I-II" Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kelimeler, Nicholas .Spykman, Henry A. Kissinger, Stanley H. Hoffman, Bary Buzan, Robert Jervis, Arnold Wolfers, Kenneth N. Waltz, Robert W. Cox, Andrew Linklater, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2013, İstanbul, s.3-41

Komşuların çok veya az, güçlü veya zayıf olması bölgenin konumu komşularla olan ilişkilerin yol haritasını çizer.⁵⁸

2.2.4. İç Yapısal Boyut

Ülke politikalarıyla ilgili hiçbir mesele içe ve dışa ait olarak görülmemelidir. Buradan hareketle dış politikaların, içerideki ve dışarıdaki ilişkilerin ve aktörlerin karmaşık ortamlarından uygulanan ve üretilen bir politika olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Dışarıda ve içeride farklı menfaatlerin ve aktörlerin bir araya gelmeleriyle birlikte bunların somut uygulamalara dönüşümü zamanla değişiklik gösterebilen koalisyonlara dayanabilmektedir.⁵⁹

İçeride yaşanan bir kargaşa ortamı Türkiye'nin dışarıda etkili bir dış politika izlemesini etkilediği gibi küresel güçler ile bölgedeki nüfuzunu ise olumsuz etkilemektedir.⁶⁰ İçeride özellikle ekonomik ve siyasi alanda yaşananlar Türk dış politikası üzerinde çeşitli etkileri de beraberinde getirdiği görülmektedir. Sık sık genel seçimlerin yapılmasıyla ortaya çıkan bakan değişiklikleri ile kararlı ve istikrarlı bir dış politika sürdürülmesinin mümkün olmadığı gibi yaşanan ekonomik krizler de olasılıkları daha da aza indirdiği söylenebilir.

Türkiye'nin içyapısı konusunda üzerinde durulması gereken diğer konu ise, Türkiye'deki belli çevrelerdeki gruplar arasındaki rekabet, çatışma, pazarlık, koalisyonların kurulması gibi sonuçları belli olmayan durumlarda Batılı güçlerin, Türk dış politikasının var olan ekseninden sapacağı kaygısı taşınması olduğu söylenebilir.⁶¹

⁵⁸ Nicholas J. Spykman, Çev. Dr.Aşkın İnci Sökmen, "Dış Politika ve CoğrafyaI-II" Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kelimeler, Nicholas .Spykman, Henry A. Kissinger, Stanley H. Hoffman, Bary Buzan, Robert Jervis, Arnold Wolfers, Kenneth N. Waltz, Robert W. Cox, Andrew Linklater, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2013, İstanbul, s.3-41

⁵⁹ Burhanettin Duran, "Türk Dış Politikası Yıllığı 2010 -Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi", SETA Yayınları, 1. Baskı, 2011, Ankara, s.17

⁶⁰ Nasuh Uslu, Türk Dış Politikası Yol Ayrımında Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkanlar ve Yeni Arayışlar, Anka Yayınları, 2006, İstanbul, s.40

⁶¹ Nasuh Uslu, Türk Dış Politikası Yol Ayrımında Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkanlar ve Yeni Arayışlar, Anka Yayınları, 2006, İstanbul, s.46

Doğal olarak, Batılı güçler Türk dış politikasının genel gidişatından haberdar olmak ve bundan emin olmak istemektedirler; çünkü Türkiye ile ilgili durumlarında kendi konumları hakkında fikir sahibi olmak istedikleri gibi Türkiye'nin de ulusal davalarını ve çıkarlarını daha iyi korumak ve savunmak için istikrarlı bir dış politikaya ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

2.3. Türk Dış Politikasının İlkeleri

Kuruluş döneminden itibaren Türk dış politikasının değişmez ilkelerinden birisi de yurttan barış dünyada barış ilkesiyle de bağdaşan akılcılıktır yani olaylar karşısında dogmatik değil pragmatik davranabilmesidir.⁶² Uluslararası hukuka bağlılık ilkesi de yine her zaman her şeyin savaş yoluyla değil bazen de hukuka uygun barış ve diplomatik yollarla elde edilebileceğini savunur.⁶³ Dolaylı olarak da olsa yine yeniden yurttan barış dünyada barış ilkesiyle bağdaşmaktadır. Türkiye'nin dış politikası ve bu politikanın temellerinin anlatılmaya çalışıldığı hemen her kaynakta değinilen anahtar kelime "Batıcılık" ve "Statükoculuk"tur.

2.3.1. Batıcılık

Batılaşıma diğer bir ifade ile batıcılık, batı dışarısında kalan toplumlarda, batının gelişmişlik seviyesine ulaşabilmek adına yapılan sosyal, siyasi ve kültürel faaliyetleri kapsamakla birlikte batıcılığın bazı zamanlarda çağdaşlaşma, yenileşme, garphılaşıma, modernleşme ve asrileşme gibi kavramlar ile açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Batıcılık, ilerleme ve düzeni amaç edinme gibi ılımlı bir biçimde meydana gelmekle birlikte bazı durumlarda geleneksel kültürel öğeleri eleştiren bir boyuta da ulaştığı ifade edilebilir. Batıcılık kavramının kendisi daha çok batının örnek alınması ile ilgilidir.⁶⁴

Batıcılık, kökleri Osmanlı İmparatorluğu'na hatta Lale Devri'ne kadar uzanan bir geçmişe sahip olmakla birlikte alt yapıda kapitalizm üst yapıda ise laik ve

⁶² Yelda Demirağ ve Özden Çelebi, Türk Dış Politikası Son On Yıl, Palme Yayınları, 2011, Ankara, s.8

⁶³ Demirağ ve Çelebi, A.g.e., s.8

⁶⁴ Kemaleddin Taş ve Betül Göksüçukur, 'osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık Türkçülük Fikir Akımları ve Din'' Dini Araştırmalar Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 56, 2019, s.474-475

demokratik bir yaşamdır.⁶⁵ Batılılaşmak, çağdaş siyasal ekonomik ve hukuksal değerleri benimsemek, yaşamak ve yaşatmak, barışçıl iç-dış politikalar sürdürmek, uluslararası örgütlere üyelik, gerçekçi olmak ve belki de en önemlisi bağımsızlığını sürdürmek gibi ilkeler Türk dış politikasının temel çerçevesini oluşturduğu üzerinde fikir birliğini oluşturmaktadır.⁶⁶

Türk devletinin uygarlık şemsiyesi altında toplama fikriyle ortaya koyduğu ideolojilerden biri olan Batıcılık, dış politikanın yapım sürecinde belirleyici olarak görülmüş ve Türkiye Cumhuriyet döneminde gelişmiş olan ülkeleri kendisine hedef olarak belirleyip hatta onların daha da ilerisine gitmeyi belirleyince Batıcılık ve Batı ile ılımlı ilişkiler kurmak esas amaçları arasında belirlenmiştir.⁶⁷ Batı merkezli düşüncenin sonucu olarak da Türkiye dış politik kararlarda tez canlı davranmıştır.⁶⁸

2.3.2. Statükoculuk

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Türkiye’nin dış politikalarında statükoculuk ve batıcılık olmak üzere genel olarak iki ana özellik bulunmaktadır. Türkiye’nin dış politikalarıyla ilgili özelliklerden olan statükoculuk, kurulu değerlerin muhafaza edilmesi ve mevcut olan sınırların sürdürülmesi olarak ifade edilebilir. Kısaca ifade edilebilir ki, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan düzenin muhafazası birincil amaç olarak ön plana çıkmaktadır.⁶⁹

Statüko, kurulu düzen anlamına gelmektedir ve mevcut olan durumun bozulmaması ile ilgili politikaları içermektedir. Türkiye’nin dış politikaları uygulamaları kapsamında statükoculukta ilk başta mevcut sınırların korunması, bu

⁶⁵ Baskın Oran, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, Cilt:51, Sayı:1, s.353

⁶⁶ Demirağ ve Çelebi A.g.e., s.8

⁶⁷Özlem İpek, Türk Dış Politikasında Medyanın Etkisi: 1 Mart 2003 Tezkeresi, Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s.25

⁶⁸ Uğur Matıç, Türk Dış Politikasında Tez Canlılık Sorunu, Ortadoğu Etüdüleri, 2019, s.94

⁶⁹Mehmet Şahin, Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim” Arama Sonuçları” Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt: 54, Sayı: 2, 2010, s.10

sınırların değiştirilmemesi, bu sınırlardan memnun olunması ve bunlarla ilgili olarak da dış azınlıklarla ilgili irredantizm politikalarının güdülmemesi gelmektedir.⁷⁰

Kurtuluş savaşının ardından izlenen statükocu dış politika ise yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin restorasyonunda bir ilke olarak ortaya çıkmıştır.⁷¹ Fakat bu durum batı dünyasında olanı kopya etme anlamında değildir tam tersine bilimsel çağdaşlaşmayı örnek almaktır.⁷² Türkiye'nin sınırları dışında kalanlara ilgisinin minimum düzeyde seyretmesi statükoculuk içinde kalmasındandır.⁷³

Türkiye'nin 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olması statükonun devamını istediğini aynı zamanda 1934 yılında Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile imzalanan Balkan Antantı Antlaşması da statükoculuk politikasını benimsediğini bu duruma karşı olan Bulgaristan'ın ise antlaşmada yer almaması tarihin en güzel örneklerindedir.⁷⁴ Statükoculuğun tarihi Türkiye Cumhuriyeti'nden önceye Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'ye dayanmaktadır.

2.4. Uluslararası Politikada Aktör Kavramı

Açıkça belirlenen uluslararası alanda aktör kavramı egemenlik ekseninde bağımsız olarak faaliyetler gösterebilen, diğerleri üzerinde etkili olup varlığını devam ettiren birimlerdir.⁷⁵ Fakat bir noktaya değinilecek olunursa burada esas alınan hukuksal anlamda egemenlik değildir. Çünkü hukuksal anlamda egemenlik

⁷⁰Kemal Gökçay, ‘‘Statükoculuk ’tan ‘‘Çok Yönlü Dış Politika ’ya’’: ‘‘Komşularla Sıfır Sorun’’ Değerlendirmesi’’ Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2012, s.5.

⁷¹ Ali Balcı, Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar, Etkileşim Yayınları, 2013, İstanbul, s.29

⁷² Yelda Demirağ ve Özden Çelebi, Türk Dış Politikası Son On Yıl, Palme Yayınları, 2011, Ankara, s.8

⁷³Sabri Deniz Tıgılı, 1990’lardan Günümüze Statükoculuktan Proaktifleşmeye: Türkiye’de Muhafazakar Dış Politika, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2017, s.63

⁷⁴Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Alfa Akademi, 11. Baskı, 2017, İstanbul, s.284

⁷⁵ Ali Balcı ve Şaban Kardeş, Uluslararası İlişkiler Giriş, Murat Gül, ‘‘Aktör’’ Küre Yayınları, İstanbul, 2018, s.524

gerçek anlamda özerk veya bağımsız davranabilme açısından yeterli olmadığı bilinmektedir.⁷⁶

Özellikle uluslararası anlamda aktör olgusu, değerlerin ve çıkarların ışığında diğer aktörlerle kritik ilişkiler kurabilme yetisidir.⁷⁷ Dış politika çalışmalarının her adımında bir aktörün veya tanımlanabilen bir birimin hareketleri, kararları ve davranışları incelenmelidir ve bu açıdan genel bir perspektif incelendiğinde sadece devlet merkezli yorumlar yapılmasından ziyade farklı boyutlardaki unsurların irdelenmesiyle dış politika analizi birbirine bütünleşmiş olup ve birçok parçanın çözümlenmesini amaçlamaktadır.⁷⁸

Aktör; kendi başına bağımsız bir eylemde bulunabilen ve yaptığı eylemlerle sistemdeki diğer aktörlerin davranışlarında gözlemlenebilir bir değişiklik yapma yetisine sahip olan birimlerdir. Kendi başına karar alamayıp bağımsız hareket edemeyen siyasi birimler aktör olarak kabul edilememektedir. Herhangi bir insan hakları örgütü bir devletin insan hakları ihlalleriyle ilgili bir eylem yapmış ve o devletin ihlallerini durdurmayı başarmış ise o örgütü aktör olarak tanımlayabiliriz.

Sonuç olarak bir birimin aktör olabilmesi için;

- Kimliğinin tanımlanabilmesi,
- Uluslararası ortamda bağımsız karar alabilmesi,
- Bağımsız faaliyetlerde bulunabilmesi,
- Etki kapasitesinin olması,
- Varlığının sürdürülebilmesi özelliklerine sahip olması gerekmektedir.⁷⁹

Uluslararası alanda çok ya da az bağımsız eylemleri gerçekleştirebilen organize varlıklar, diğer aktörlerin sergilemiş oldukları davranışların üzerine etkisi olan ve nispi otonom birim olarak görülen aktörler, bireysel temaslardan, sportif ve

⁷⁶ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Alfa Akademi, 11. Baskı, 2017, İstanbul, s.62-63

⁷⁷ Ali Balcı ve Şaban Kardaş, Uluslararası İlişkiler Giriş, Murat Gül, “Aktör” Küre Yayınları, İstanbul, 2018, s.523-532

⁷⁸ Balcı ve Kardaş, A.g.e., s.367-378

⁷⁹ Serkan Kekevi, Batının Çöküşü ve Türk Dış Politikası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.150

turizm faaliyetlerine, ülkelerin içerisinde bulunan baskı gruplarından uluslararası baskı gruplarına, çok uluslu işletmelere kadar birçok unsur uluslararası süreçleri ve dış politikayı etkileyebilmekte ve yönlendirebilmektedir.⁸⁰

3. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ AKTÖRLERİ VE KARAR VERMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Daha önceki başlıklarda da değinildiği gibi aktör kavramının liberal yaklaşımda olsun küresel yaklaşımda olsun klasik devlet merkezli anlayışı ve varsayımı kabul etmemektedir.⁸¹Uluslararası ilişkilerin devlet merkezli anlayışı küreselleşmenin de etkisiyle devlet içi ve devlet dışı aktörler olarak analiz edilmesi daha uygun görülmektedir.

---

⁸⁰ Arı, 2017, s.60

⁸¹ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Alfa Akademi, 11. Baskı, 2017, İstanbul, s.61

Karar vericiler, karar verme sürecinde aktif rol oynayan aktörlerin kimler olduğunu ve hangi sebeplerden karar verme sürecinin hangi aşamalarda işlendiğini, hangi unsurların karar vericileri etkilediğini ve bu etkininin hangi kurallarla yapıldığına bakmaktadır.⁸²

3.1. Devletler

Devlet, egemenlik gücüne sahip olan ve belirli bir toprak parçasının üzerinde yerleşik olarak yaşamını sürdüren millet birliği olarak ifade edilebilir. Devletle ilgili tanıma bakıldığında üç unsurun önemli olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi millet kavramıdır. Millet, birbirlerine etnik köken ya da kültür gibi unsurlar ile bağlantılı olan insan topluluğudur. İkincisi ülkedir. Ülke, bir milletin sürekli olarak yaşamını sürdürebilecekleri ve belirli bir sınırı bulunan toprak parçasıdır. Üçüncüsü de egemenliktir. Egemenlik, ülkenin ve milletin üzerindeki yetkilerin tamamıdır. Tüm bu unsurlar eşit derecede öneme sahiptirler. Bir devletten bahsedebilmek için bu üç unsurun bir araya gelmesi gerekmektedir.⁸³

Devlet sisteminin tarih sahnesine çıkışı 1648 Vestfalya Antlaşmasına kadar uzandığı birçok kaynakta belirtilmektedir. Bunun temel sebebi ise her ne kadar II. Dünya Savaşı'ndan sonra değiştiği değerlendirilse dahi, uluslararası politikanın temel aktörü olan devletlerin kabulü olduğu söylenebilir.

Devlet, kesin bir tanımı olan kavram ve olgu olmadığı gibi tartışmalı bir kavram olarak görünür ki bir kesim devleti yaşanabilecek tek siyasal örgütlenme olarak görürken diğer bir kesim ise baskıcı ve sömürü aracı olarak görmektedir.⁸⁴ Yine de bir devletin temel özellikleri üzerinden bir tanımlama yapılacak olursa devlet; sınırları belli bir toprak parçası bulunan, egemen, merkezi bir karar alma, nüfus ve diğer devletler tarafından tanınmaktadır denilebilir.⁸⁵ Bu tanımlamada

⁸² Eftan Efeğil, Dış Politika Analizi Ders Notları, Nobel Yayınları, 2. Basım, 2016, Ankara, s.149

⁸³ Hakan Ay, Öznur Uçar, ‘Devletin Gelişim Süreci’ İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt:16: Sayı: 2, 2015, s.197

⁸⁴ Ali Balcı ve Şaban Kardeş, Uluslararası İlişkiler Giriş, Faruk Yalvaç, ‘Devlet’ Küre Yayınları, İstanbul, 2018, s.311-321

⁸⁵ Yalvaç A.g.e.s. 312

belirtilen egemenliğin ise içeride ve dışarıda olmak üzere ikiye ayrıldığını söylenebilir. İç egemenlik, devletin sınırları belli toprak parçası üzerindeki her türlü yetkisini ifade etmesi devletin kendi insanları üzerinde sınırsız yetki sahibi olduğu anlamına gelmediği bilinmelidir. Pek çok devletin bu egemenlik yetkisi ve kendi istekleri ya da uluslararası toplumun baskısıyla sınırlandırıldığını söylemek mümkündür. Dış egemenlik ise uluslararası politikada hiçbir üst otoriteye bağlı olmamak olduğu söylenebilir.

II. Dünya Savaşı sonrası dönem uluslararası ilişkilerin niteliğini değiştirirken uluslararası örgütlenmelerin sayısında hızla ve büyüyen artışlara yol açmış ve bu ortamda bazı bireyler ve şirketler uluslararası sorunları çözmeye bir aktör gibi süreci etkilemeye başlamış ve böylelikle yeni bir tartışmayı başlatıp devlet dışı aktörler başlığını oluşturmuştur.⁸⁶

3.2. Devlet Dışı Aktörler

Uluslararası ilişkilerde son yıllarda devletlerin mutlak olan üstünlüğü tartışılır hale gelmiş, görece yeni ve büyük oyuncular etkinlik kazanmaya başlamıştır.⁸⁷ Devlet dışı aktörlere küresel aktörler de diyebiliriz. Kapsam ve amaçta birbirinden farklı olan devlet dışı aktörler kendi gündemlerini ve etkilerini giderek ortaya koymaktadırlar.⁸⁸

3.2.1. Bireyler

Uluslararası hukukçular ve geleneksel uluslararası ilişkiler yaklaşımını benimseyenler özellikle devleti egemen aktör olarak gördüklerinden diğer birçok bilim insanı gibi bireyin bir aktör olarak ele alınmasını benimsememektedirler.⁸⁹ Bir devletin dış politikasına bireylerin yön verdiği hatta bu birey/liderlerin kişiliklerine göre de dış politikasının çerçevesinin bile çizildiği söylenebilir. Kişilik özellikleri

⁸⁶ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Alfa Akademi, 11. Baskı, 2017, İstanbul, s.63

⁸⁷ Charles William Kegler, Shannon Lindsey (Çev.Helin Alagöz Gessler),Dünya Siyaseti Yönelim ve Dönüşüm Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015, Sakarya, s.19

⁸⁸ Kegler, Blanton A.g.e. s.19

⁸⁹ Kegler, Blanton A.g.e. s.19

bireylerin belirli şekillerde davranmasına yol açabilir.⁹⁰Uluslararası ilişkiler alanında çalışan pek çok bilim insanının siyasal liderlere vurgu yaptığı ve uluslararası toplantılarda kullanılan oylarda bireyler ister istemez önemli hale gelmektedir.⁹¹

Ancak bireyi aktör olarak ele alma onun resmi konumundan öteye geçerek süreç üzerinde ne kadar etkili olduğunda söz konusudur diğer şekilde bireyin temsil ettiği veya adına hareket ettiği organizasyonlar aktör olarak dikkate alınır.⁹² Kısacası birey inisiyatif olarak ne kadar sürecin de ötesine geçerse o zaman birey aktör olarak varlığından söz edilebilir.

Bazen de bireyler/liderler tarihe kendi damgalarını vurabilirler fakat bu durum daha çok gelişmekte olan ülkelerde söz konusudur, gelişmiş olan ülkelerde güçlü kurumlar ve demokratik gelenekler bireyleri/liderleri sınırlandırmaktadır.⁹³

3.2.2. Çıkar ve Baskı Grupları

Çıkar ve baskı grupları zaman zaman birbirinin yerine kullanılsa da aslında farklı kavramlardır. Çıkar grupları, maddi ve manevi ortak çıkarlar etrafında birleşmiş hükümetlerin politikaları ve faaliyetlerini etkilemek için örgütlenmiş gruplardır.⁹⁴ Baskı grubu ise siyasal karar verme sürecini etkileyen ortak bir çıkar etrafında toplanan topluluklardır.⁹⁵ Bu iki kavramı birbirinden ayıran ise siyasal sürece etki etmeleri olduğu söylenebilir.

Genel olarak baskı gruplarının önde gelen hedefi siyasal iktidarı etkilemektir. Bir toplumun gerçek anlamda demokratik bakımdan gelişmesinin sağlanabilmesi için gereken ve birçok kişinin birlikteliği ile meydana gelen gruplar baskı grupları olarak ifade edilebilir. Baskı grupları, birden fazla kişinin birlikte kullanabildikleri, topluca yapılan özgürlük hareketleri ve kişilerin tek başlarına gerçekleştiremedikleri ideallerin gerçekleştirilmesini amaçlayan hareketlerdir. Baskı gruplarının bu

⁹⁰ Ertan Efeğil, Dış Politika Analizi Ders Notları, Nobel Yayınları, 2. Basım, 2016, Ankara, s.217

⁹¹ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, MKM Yayınları, 2009, Bursa, s.65

⁹² Arı, A.g.e. 66

⁹³ Ertan Efeğil, Dış Politika Analizi Ders Notları, Nobel Yayınları, 2. Basım, 2016, Ankara, s.218

⁹⁴ <http://www.tuicakademi.org/cikar-gruplari/> 14 Mart 2014

⁹⁵ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, MKM Yayınları, 2009, Bursa, s.74

hareketleri toplanma, gösteri ve yürüyüş gibi örgütlü olmayan eylemler ve dernekler gibi örgütlü eylemler olmak üzere iki biçimde gerçekleşmektedir.⁹⁶

Çıkar grupları, belli bir grupla ilgilendikleri için daha dar bir alana etki ederler oysa baskı grupları belli bir siyasal gruba baskı kurmayı amaçladıkları için bu yönüyle de birbirlerinden bir kez daha ayrılırlar. Baskı grupları arasında ilk akla gelenler ise işçi sendikaları, ticari dernekler, kitle örgütleri, kadın örgütleri, etnik örgütler ve eğitimcilerdir.⁹⁷

3.2.3. Siyasi Partiler

Dış politikada siyasi partiler uluslararası çıkarları karşılar ve bu durumda siyasi partilerin sayısı önemlidir.⁹⁸ İkinci Dünya Savaşıyla birlikte tüm dünyayı etkileyen demokratikleşme sürecinin Türkiye’de de hız kazanmasıyla çok partili siyasal hayata geçiş yapıldığı söylenebilir.

Siyasi partilerin sayısına göre oluşumları ise;

- Tek parti: Ulusal cephe,
- Tek parti ve ulusal düzeyde etkili olmayan muhalefet,
- Tek parti ve yarım parti,
- İki partili sistem: Parti rotasyonu beklentisi,
- Çok partili sistem: Eğer parlamenter sistem var ise koalisyon veya azınlık hükümeti gereklidir.⁹⁹

Dış politika penceresinden önemli olan siyasi partiler sistemi, istikrarlı olduğunda daimi yapılara sahip olduğu gibi istikrarsız olduğunda ise belli başlı koşullar için kurulmuş geçici yapılar olurlar, başka bir deyişle kişilerin yasama

⁹⁶ Eray Acar, ‘‘ Katılımcı Demokrasilerde Baskı Gruplarının İşlev ve Yöntemleri’’ Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 61, 2019, s.237-238

⁹⁷ Arı, A.g.e. s.75

⁹⁸ Ertan Efegil, Dış Politika Analizi Ders Notları, Nobel Yayınları, 2. Basım, 2016, Ankara, s.171

⁹⁹ Efegil, A.g.e, s.171

çıkarlarına hizmet etmek için geçici olarak kurulmuşlardır.¹⁰⁰ Siyasal parti sistemi doğası gereği dış politikanın üzerinde önemli ve bağımsız bir etkiye sahiptir.¹⁰¹

3.2.4. Medya

Medya, ülkelerin dış politika yapım sürecinde özellikle de demokratik toplumlarda fazlasıyla etkili olmakta, iktidarın halkı ilgilendiren kararlar almasında ulus çıkarlarını gözetererek iktidarın yanlış karar almasını önlemektedir.¹⁰²

Medya, insanların haberdar olmaları, toplumların gündelik yaşamlarına etki eden, toplumsallaştırma özellikleriyle birlikte siyasal açıdan en önemli iletişim aracı olarak bilinmektedir. Medya, siyasal gerçeklerle ilgili sınırsız önemli zenginliğin eksiksiz ve tam bir biçimde aktarılmasında sınırlı bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı da daima konular arasından seçim yapmak ve sunum biçimini tercih etmek durumunda kalmaktadır. Medya olayları aktarma biçimi ile ilgili olarak içerisinde bulunduğu siyasal ve ekonomik yapı belirleyici olmaktadır. Medya, içerisinde buldukları yapıların gereklilikleri doğrultusunda toplumları yönlendirmekte ve etkilemektedirler.¹⁰³

Yazılı ve görüntülü basın kamuoyunu etkilemekte ve önemli bir yere sahip olması baskı gruplarının görüşlerin hükümet tarafından dikkate alınması sonucu bazı çıkar ve baskı gruplarının medya organlarına sahip olmaları gerektiğini ortaya koymuştur. Örneğin; Doğan Holding, Sabah Grubu, İhlas Holding gibi.¹⁰⁴ Dünya’da ise CNN, BBC, Fox Tv gibi görsel ve işitsel televizyon yayın kuruluşları ve The Times, Guardian, Newyork Times gibi yazılı yayın kuruluşları mevcuttur.

Medyanın üç şekilde etkileme gücü vardır:

1. Rakibe mesaj gönderir gibi hareket ederek karar vericilerin zamanını daraltır.

¹⁰⁰ Efeğil, A.g.e. s.172

¹⁰¹ Efeğil, A.g.e. s.172

¹⁰² Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, MKM Yayınları, 2009, Bursa, s.79

¹⁰³ Özlem İpek, ‘‘ Dış Politikada Medyanın Rolü’’, Lectio Socialis, Cilt: 2, Sayı: 2, 2018, s.158.

¹⁰⁴ Arı, A.g.e. s.77

2. Duygusal açıklamalarda bulunarak kamuoyunun desteğini azaltabildiği gibi operasyonun başarısı yönünde haberler yaparak da bir engel olur.
3. Soruna ilişkin ikilemleri vurgular fakat çözüm sunmaz. Gündemi belirleyip şekillendirir.¹⁰⁵

Türkiye'nin dış politika yapım sürecinde daha istikrarlı ve dengeli bir tavır sergileyebilmesi için gelenek dışı aktörler üretmesi gerekmekte, dünya çapında etkinliği olan medya kuruluşları ise dış politikanın tanınmasında yararlı olacağı gibi dış politik adımların da atılmasında uygun zemini hazırlayacaktır.¹⁰⁶ Türkiye'nin daha istikrarlı dış politika üretebilmesi için gelenek dışı aktörlerden yararlanması gerektiğinden dünyada etkili olan sermaye grupları ve medya araçları ülke politikalarının yurtdışında doğru tanıtılmasını sağlayacağı gibi politik atılımlar için gerekli olan sağlam zemini de hazırlayacaktır.¹⁰⁷ Türk dizilerinin de Türk kültürünün tanıtılmasında katkısı bazen olumlu bazen de olumsuz da olsa Türk adını özellikle Arap coğrafyasına duyurmuş ve medyanın aracılığı ile planlanmayan daha birçok coğrafyaya Türk kültürünün nüfuz ettiği görülmektedir. Bu durum Türkçe yayın yapan TRT'nin TRT Arapça kanalıyla yayın hayatına girmesi olmuş ve TRT otuziki farklı dilde televizyon, radyo ve internet üzerinden yayın yapabilmektedir.¹⁰⁸

Türkiye'nin tanıtımında, Türk Devletleri, Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslar ve Kuzey Afrika gibi eski Osmanlı topraklarına ve hatta dünyada Şili, Kolombiya, Meksika gibi Kuzey Amerika Ülkeleri'nde bile etkili olduğu düşünülmektedir. Türk dili ve kültürünün tanıtımında Asya'dan Kuzey Amerika'ya kadar tanıdık hale getirmektedir.

---

¹⁰⁵ Eftan Efeğil, Dış Politika Analizi Ders Notları, Nobel Yayınları, 2. Basım, 2016, Ankara, s.189

¹⁰⁶ Arda Ercan, Türk Dış Politikasında Gelenek Dışı Aktörler, Ed. Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler, "İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası" Beta Yayınları, 2013, İstanbul, s.51

¹⁰⁷ Ercan, A.g.e. s.53

¹⁰⁸ Mesut Şöhret, Yumuşak Güç Konsepti Çerçevesinde Türkiyenin Bölgesel Rolü, Ed. Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler, "İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası" Beta Yayınları, 2013, İstanbul, s.473

3.2.5. Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum, bireyler ile devlet arasındaki ilişkiler çerçevesinde birbirlerinden bağımsız olarak faaliyetlerini sürdüren vakıflar, dernekler, gruplar, sendikalar ve medya gibi kuruluşlardan oluşmaktadır. Bunlardan sivil toplum kuruluşu olarak görülen örgütlü vatandaş grupları, vatandaşların, siyasal otorite ve devletin politikalarını etkilemeyi olanaklı kılmaktadır. Bu sayede devlet kurum ve kuruluşlarının toplumda hakim bir güç olma eğilimlerine engel olunmaya çalışılmaktadır.¹⁰⁹

Küreselleşme süreciyle birlikte liberal politikaların yeniden güçlenmesiyle toplumları yönlendiren sivil toplum kuruluşlarının (STK) öneminin giderek arttığı söylenebilir. Türkiye'deki STK'ların etki alanının gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelere kıyasla fazla olmadığı söylenebilir de son yıllarda önemli görevler almaya başlamışlardır. Özellikle TÜSİAD, MÜSİAD ve TEMA gibi finansal olarak daha da güçlü olanlar küçük ekonomik olarak bağımsız olmayan STK'lara göre daha da fazla söz sahibi oldukları söylenebilir. Bu kuruluşların amaçları ekonomi politikalarının belirlenmesinde etkin olmak ve kendi çıkarlarını korumaktır.¹¹⁰

STK'lar, küresel süreçte bu kadar yaygın olmalarına rağmen genel olarak batılı ülkelerde liberal-demokratik dizide tamamlayıcı bir öğedir.¹¹¹ STK'ların hem sayıları gün geçtikçe artmakta, sesleri de kulak arkası edilemeyecek kadar çok çıkmaktadır.¹¹²

¹⁰⁹ Zafer Kanberoğlu ve İbrahim Yıldırımçakar, ‘‘ Sosyo-Ekonomik Kalkınmada Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi’’, Van YYÜ İİBF Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 7, 2019, s.40

¹¹⁰ Davut Ateş ve Ahmet Uysal, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 16, Aralık 2016, s.71

¹¹¹ Ateş ve Uysal, A.g.e. s.71

¹¹² Charles William Kegler, Shannon Lindsey Blanton (Çev.Helin Alagöz Gessler), Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015, Sakarya, s.180

3.2.6. Çokuluslu Şirketler

Küreselleşme olgusunun hem aktörü hem nesnesi olan çokuluslu şirketler,¹¹³ faaliyetleri ülke sınırlarını aşan ve birden çok ülkede üretim ve yatırım yapan şirketlerdir.¹¹⁴ Liberal ve serbest ticaretin savunucusu oldukları gibi aynı zamanda küresel siyasetin aktif katılımcısı olan dev şirketler bir yandan olumlu olarak değerlendirilirken diğer yandan da eleştirilerin ve düşmanlıkların hedefinde kalmışlardır.¹¹⁵ Bu sebeple çok tartışmalı devlet dışı aktörler arasında düşünülmekte ve tartışma sebepleri arasında ise özellikle Güney ülkelerindeki halk tarafından sömürü(emeğin) ve fakirliğin sebebi olarak görülmektedirler.¹¹⁶ Sayıları her geçen gün daha da artan çokuluslu şirketlerin başında General Motors, General Electric, IBM, Exxon-Mobil, Shell, BP, Unliver gibi anavatanları olan ülkelere bağımsız fakat faaliyet gösterdikleri ülkelerin dış politikalarında doğrudan bir etkiye sahip olmamalarına rağmen dolaylı olarak etkili oldukları kabul edilir.¹¹⁷

Çokuluslu şirketlerin sahip oldukları büyüleyici güç onların hem anavatanı oldukları ülkelerin hem de misafir oldukları ülkelerin iç ilişkilerine ve dış ilişkilerine yön verme hatta çok ciddi olarak etkileme olanağı sunduğu söylenebilir. Nadir de olsa misafir olarak faaliyet gösterdikleri ülkeler de bu çokuluslu şirketleri millileştirme yoluna gittiği fakat bu durumun da karşı ülke tarafından kabul edilemeyeceği de aşikardır.

Çokuluslu şirketlerin şirket birleşmeleri ile devletler bu dev şirketlerin merkezinin bulunduğu ülkenin nüfuzuna girmekteler ve küresel boyutta entegre firmalar şeklinde faaliyette buldukları yani yatay biçimde örgütlenip tek bir ülkeye

¹¹³.Ramazan Gözen, İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası, Palme Yayıncılık, 2009, Ankara, s.8

¹¹⁴ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, Aktüel Basım Yayım, 2018, s.136

¹¹⁵Charles William Kegler, Shannon Lindsey Blanton (Çev.Helin Alagöz Gessler), Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015, Sakarya, s.198

¹¹⁶ Kegler, ve Blanton A.g.e. s.198

¹¹⁷ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, Aktüel Basım Yayım, 2018, s.137

bağlı kalmadıklarından bu durum da “kim kimin patronu?” sorusunun cevabının bir önemi olmadığını göstermektedir.¹¹⁸

Sermaye şirketlerine örnek olarak sahibi Macar yahudisi olan Soros fon şirketlerine örnek verilebilir. Bu fon şirketleri Türkiye Cumhuriyeti, Ortadoğu ve Kuzey Afrika gibi ülkelerde iktidar değişimini sağlayıp askeri ihtilalleri de yapabilmektedirler.

Dünyadaki sermayenin büyük bir temsilcilerinden olan şirketlerin başına çokuluslu kavramını getiren belli başlı kıstaslar;

- Sermaye dağılımı,
- Faaliyet alanı
- Çalışan personelin uyrukları

olarak sıralanabilir.¹¹⁹

3.2.7. Düşünce Kuruluşları

Siyasal kararların alındığı mekanizmalara dahil olma ve alınacak olan kararlarda söz sahibi olabilmek amacı ile kurulan kuruluşlar düşünce kuruluşları olarak ifade edilebilir. Buradan hareketle özellikle içinde bulunulan bilgi çağında, siyasi kararların alınma süreçlerinde uygulanabilir ve güvenilir bilgi gereksiniminin karşılanabilmesi için düşünce kuruluşları gereklidir. Düşünce kuruluşlarının bu gereksinimlere cevap verebilmeleri için stratejik yapılanmaya ve sistematik çalışmalara ihtiyaçları bulunmaktadır.¹²⁰

Son yıllarda küreselleşmeyle birlikte daha da gündeme gelip moda olan düşünce kuruluşları (think-tank) ilk olarak ABD ortaya çıkıp daha sonra İngiltere başta olmak üzere tüm dünyaya yayıldığını söyleyebiliriz. Düşünce kuruluşları genel

¹¹⁸Charles William Kegler, Shannon Lindsey Blanton (Çev.Helin Alagöz Gessler), Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015, Sakarya, s.203

¹¹⁹ Davut Ateş. Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak, Dora Yayınevi, 2014, s.128

¹²⁰ Niyazi Karabulut, “ Düşünce Kuruluşları Ne Yapmalı? Politika Etkisi İçin Stratejik Bir Rehber”, Medeniyet ve Toplum Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, 2019, s.121.

olarak kamusal alanda önemli konulara ait araştırmalar, çözümlenmeler yapan ve politikalar üreten birimler olarak tanımlanmaktadır.¹²¹

Düşünce kuruluşları, araştırmalar gerçekleştirmek, güncel ve politik konularla ilgili olarak bilgi üretme amacı ile örgütlenen bağımsız kuruluşlar olarak bilinmektedir. Politik alan ile akademik dünyanın arasındaki boşluğu dolduran düşünce kuruluşları, metodolojik ve kuramsal tartışmaları yürütmektedir. Politik planlama süreçleri içerisinde entelektüel bakımdan merkezi bir yeri olan düşünce kuruluşları, araştırma merkezleri olarak da anılmakta ve ülkenin dış politikalarında etkili olabilecek tavsiyelerde bulunmaktadır. Hükümetlere alternatif düşünceleri sunmakla birlikte aynı zamanda düşünce kuruluşları meydana gelen farklı görüşleri de yansıtmaktadırlar.¹²²

Düşünce kuruluşları bir ülkenin bilgi tankı gibidir. Düşünce kuruluşlarının genellikle ülkelerin ulusal ve uluslararası politikalarına yönelik öneriler geliştirdikleri gözlenmektedir. Bu bağlamda son yıllarda sayıları giderek artan düşünce kuruluşları Türkiye’de de hızla yaygınlaştığı düşünülürse doğru açıklanması, anlaşılması ve doğru yapılması gerekmektedir.¹²³

Özellikle dış politika yapım sürecinde dış kuvvetler tarafından çok rahatlıkla kontrol edilip yönlendirilecek olan düşünce kuruluşlarının Türkiye’nin bağımsızlığını koruyan, işinin uzmanı kişilerce yönetilen ve tarafsız, kaliteli ve milli olan düşüncelere olan ihtiyaç küreselleşme sürecinin çok hızlı ilerlediği şu zamanda en büyük ihtiyaçlarımızdan birisi olabilir. İlerleyen bölüm başlıklarında daha da geniş yer verilecek olan düşünce kuruluşlarının her geçen gün sayısı ve önemi artmaktadır.

¹²¹ Aysun Yemen, Hüseyin Gül, Türkiye’de Düşünce Kuruluşlarının Yerel-Bölgesel Yönetim ve Politikalara Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme, Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar, ed. Yakup Bulut, Veysel Eren, Sedat Karakaya, Abdullah Aydın, Pagem Akademi Yayınları, 2013, Ankara, s.515

¹²² Canan Eyigün, ‘‘Kamu Diplomasisinde Düşünce Kuruluşlarının Rolü: Seta Örneği’’ Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 3, 2018, s.14

¹²³ Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Türkiye’de Düşünce Kuruluşları, Anıl Çelen, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.191

3.3. Devlet İçi Aktörler

Devlet içi aktörlerin dış politika yapım sürecinde devlet dışı aktörler kadar etkiye sahip olduğu son yıllarda daha da ivme kazanmaya başladı. Stratejik kültür, milliyetçilik, tarihi miras, coğrafi konum gibi aktörler artık dış politikanın da devlet içi aktörleri başlığı altında yer almaya başladığı söylenebilir.

3.3.1. Cumhurbaşkanlığı

2014 yılında Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesiyle akademik ve siyasi çevrelerde hükümet sisteminin başkanlık sistemine daha da yakınlaştığı konusunda yankı bulurken, 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilmek istenen hain darbe girişiminin de artık son damlasıyla Adalet ve Kalkınma Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisinin anlaşması sonucu TBMM'ne 18 maddelik Anayasa değişikliği sunulmuş ve 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilen referandum ile birlikte oylanıp kabul edilmiş ve Başkanlık sistemine geçilmiştir.¹²⁴ Yeni sistemde ise bakanların ilk olarak teknik bilgi ve eğitim durumuna göre atanması "icra bakanlık modeli"ni ortaya çıkarmış tarım, sağlık, turizm, eğitim güvenlik ve dış politika gibi kurulların oluşturulması bu bağlamda atılan büyük adımlardandır.¹²⁵ Bu durumun özellikle günümüzde içinde bulunduğumuz anlık zaman diliminde pandemi salgınıyla birlikte Sağlık Bakanı, Milli Eğitim Bakanı, İçişleri Bakanı, Dışişleri Bakanı yürütmüş oldukları politikalar ile kriz ve kaos zamanlarında yeni tip bakanlık modelinin ne kadar da doğru bir karar olduğunu düşündürmektedir. Türkiye'deki yapısal reform ile birlikte "güvenlik ve dış politika kurulu"yla birlikte sekiz adet daha kurul ve ofis kurulup politika yapım süreçlerinde çeşitli öneriler getirmek üzere görevlendirilmişlerdir.¹²⁶

Cumhurbaşkanlığı sistemine bakıldığında dünya çapındaki başkanlık sistemlerinden farklı olduğu ve üst düzeydeki bürokratlarla ilgili atamaların

¹²⁴Erhan Örselli, Veysel Babahanoğlu, Zekeriya Bilici, Kamu Politikalarında Yeni Aktörler: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları ve Ofisleri, International Balkan University, Skopje Makedonya-Ankara, Aralık 2018,s.307

¹²⁵ Örselli, Babahanoğlu, Bilici, A.g.e. s.309

¹²⁶ Örselli, Babahanoğlu, Bilici, A.g.e. s.316

yasamadan bağımsız bir şekilde yürütmenin inisiyatifine bırakıldığı görülmektedir. Bu sayede yürütmenin başında bulunan Cumhurbaşkanı, devlet içerisindeki stratejik pozisyonlar ve etkinlikleri göz önüne alınarak gerekli olan atamaları yapabilecek yetkiye sahip olmuştur. Cumhurbaşkanı'nın sahip olduğu bu yetki değişiklik gösteren uluslararası ya da ulusal koşullara bağlı olarak devletteki üst bürokrasinin biçimlenmesi olanağına kavuşmuştur.¹²⁷

Güvenlik ve dış politika kurul üyeliklerine getirilen isimler arasında eski ASSAM yönetim kurulu başkanı, SETA Genel Koordinatörünün ve diğer üyelerinde özgeçmişlerine bakıldığından bu kurulların düşünce kuruluşlarının devletin merkezinde bulunan birer kolu gibi olduğu söylenebilir. Bu kişilerin seçilmesiyle birlikte özellikle Türkiye'de bilgiye erişim konusunda yaşanan sıkıntı da biraz daha ortadan kalktığı söylenebilir. Düşünce kuruluşlarının aslında bir ülke için ne kadar önemli olduğunu bir kez daha söylemek gerekebilir. Oluşturulan bu kurullar ile birlikte düşünce kuruluşları daha bir resmiyet kazanmış olmakla birlikte hükümete bu kadar yakın oldukları için taraflı düşünebilecekleri konusunda da özeleştiriyi yapmak mümkün olabilir.

3.3.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi

Türkiye'de yasamayı yerine getiren TBMM'nin yetki ve görevleri kanun yapma, denetim ve meclis işlerinin gerçekleştirilmesi olmak üzere üç ana kısma ayrılmaktadır. Bu üç ana kısım da Türkiye'nin dış politikalarının yapım ve uygulamalarıyla ilişkilidir. Çağdaş devletlerde dış politikalarla ilgili kararların verilmesi, yürütülmesi ve denetimi yalnızca yürütmenin elinde olmamaktadır. Bu yetki ve görevler yürütme ve yasama organları arasında paylaşılmaktadır. Dış politika ile ilgili kararların oluşması ve uygulanmasında yetki ve görev yürütmenindir. Yasama ise yapılan müzakerelere etki etmektedir. Bununla birlikte uluslararası anlaşmaların onayıyla ilgili kanunların çıkartılması yine yasama tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca dış politika ile ilgili olarak verilecek olan

¹²⁷ Hamza Yurteri, ' AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasında Cumhurbaşkanlarının Rolü', Ortadoğu Etütleri, Cilt: 11, Sayı: 1, 2019, s.193

kararların ve uygulamaların denetlenmesi TBMM'nin yetki ve görev almalarıdır.¹²⁸

Meclis, Türk dış politikası yapım sürecinde her zaman minimum seviyede kalmış özellikle 1961 Anayasası'na kadar Yürütme'nin hâkimi olan liderler iç ve dış politikada Meclis'i devre dışı bıraksa da 1961'den sonra Parlamento'nun dış politika konusuna ilgisiyle birlikte hükümetin politikasını etkilemeye çalışan aktör haline gelmeye çalışmıştır.¹²⁹ Devletler bireyin siyasal süreç içine katılımına izin verdiği müddetçe otoriter ya da demokratik sistemi benimserler fakat ister otoriter olsun ister demokratik olsun yasama organı olarak hemen hemen her ülkede parlamento veya meclis bulunmaktadır.¹³⁰ Yasama organının dış politikaya etkileri özellikle savunma bütçelerinin oluşturulması, antlaşmaların onaylanması, savaş kararının alınması söz konusu durumlarda kendini ortaya koymaktadır.¹³¹

Uluslararası antlaşmalar TBMM'nin onayıyla yürürlüğe girdiği gibi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin nezaket ziyaretleri gibi özel durumlar haricinde yurtdışına gönderilmesi de TBMM yetkisindedir. TBMM'ye tanınan bu görevler dış politika yapım sürecinde kurumu daha da önemli bir noktaya taşıyabilir. Fakat bazı durumlarda farklı bir pencereden bakıldığında ise bu durum TBMM'nin sadece onay tarafı olduğu çok daha da öteye gidemediği savunulmaktadır.

3.3.3. Hükümet

Hükümetin farklı sistemleri dış politika hakkında birbirlerinden ayrı bir tutum içinde olabilirler. Hatta aynı birim içinde farklı bakış açısı ve düşüncelerde olabilir ki

¹²⁸ Feyzullah Yeşil, " Türkiye Büyük Millet Meclisi XVII. Yasama Dönemi 1983-1987 ve Dış Politika; Dış Politikanın Parlamenter Denetimi ile TBMM'nin Dış İlişkileri" Yasama Dergisi, Sayı: 27, 2014, s.32

¹²⁹ Ramazan Gözen, İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası, Palme Yayıncılık, 2009, Ankara, s.21

¹³⁰ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, Aktüel Basım Yayım, 2018, s.51

¹³¹ Arı, A.g.e., s.53

bu kişiler diğer kurumlarla birlik yaparak kendi görüşlerini aktarıp dış politikanın her türlü aşamasında etkilemeye söz sahibi olmaya çalışırlar.¹³²

Hükümetin çeşitli birimleri ile hatta kişileri ile bile arasında anlaşmazlıklar olabilir bu durum da dış politika çalışmalarında kişilik çatışmalarının yaşanmasına sebep olur ki genellikle demokratik ülkelerde olduğundan kararın tek bir kişi tarafından alındığı yönetim biçimlerinde bu tarz durumları görmek pek de mümkün değildir.¹³³

Hükümetler devletler gibi kalıcı değil değişen kurumlardır ve genellikle birbirleri yerine kullanılması da bu sebeple olabilir. Türk devleti yerine Türk hükümeti, ABD yerine Amerikan hükümeti gibi.¹³⁴ Devletler iç politikalarını yürüttüğü gibi dış politikalarını da hükümetler aracılığıyla yürüttükleri için hükümetler devletlerin meşru zorlama örgütleridir.¹³⁵

3.3.4. Dışişleri Bakanlığı

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, kurumsal olarak Osmanlı İmparatorluğundan gelen geleneksel yapı temel alınmış ve bu yapı üzerine kurulmuştur.¹³⁶ 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin de başkenti olan Ankara'ya taşınmaları konusunda Avrupalı devletlere çağrıda bulunulmuş fakat İstanbul'da olmak konusunda uzunca bir süre direniş gösterilmiş fakat 1927 yılına gelindiğinde bu durum tam tersine dönüşmeye başlamış yabancı misyonlar Ankara'ya daha çok yerleşmeye başlamışlardır.¹³⁷

¹³² Arı, A.g.e., s.56

¹³³ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, Aktüel Basım Yayım, 2018, s.57

¹³⁴ Arı, A.g.e., s.41

¹³⁵ Arı, A.g.e., s.41

¹³⁶ Türk Dış Politikası (1830-1989) Ed. Serkan Kekevi, Yunus Emre Tekinsoy, İsmet Türkmen, Türkiye Cumhuriyet Dış Politikası'nın Genel İlkeleri, Yapımı, ve Dışişleri Bürokrasinin Yapısı, Doç. Dr. Muhittin Demiray, 2007, Aralık, s.58

¹³⁷ Türk Dış Politikası (1830-1989) Ed. Serkan Kekevi, Yunus Emre Tekinsoy, İsmet Türkmen, Türkiye Cumhuriyet Dış Politikası'nın Genel İlkeleri, Yapımı, ve Dışişleri Bürokrasinin Yapısı, Doç. Dr. Muhittin Demiray, 2007, Aralık, s.59

Dışişleri Bakanlığının görev ve yetkileri ise;¹³⁸

“a) Bölgesinde ve dünyada barışçıl, adil ve kalkınmaya imkan tanıyan bir ortamın kalıcı şekilde tesisi ve güçlendirilmesi.

b) Ulusal hak ve çıkarların savunulması ve korunması.

c) Her türlü toplumsal yaşamın temelini oluşturan insan haklarının ve demokratik değerlerin savunulması ve ileriye götürülmesi, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle yapılan her türlü ayrımcılık ile mücadele edilmesi.

ç) İnsanlığın kültürel mirasının, çevrenin ve yerkürenin doğal yaşam alanlarının korunması.

d) Uluslararası hukukun ve ona olan saygının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi.

(2) Bakanlığın görev ve yetkileri şunlardır:

a) Türkiye Cumhuriyetinin dış politikasının tespiti için hazırlık çalışmaları yapmak ve tekliflerde bulunmak, Hükümet tarafından tayin ve tespit edilen hedef ve esaslara göre dış politikayı uygulamak ve koordine etmek.

b) Türkiye Cumhuriyetini ve Hükümetini yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlar nezdinde yetkili makam olarak temsil etmek, yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlarla temas ve müzakereleri ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak suretiyle yürütmek, Türkiye Cumhuriyetinin dış ilişkilerini tüm boyutlarıyla ve ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak suretiyle tesis etmek, yürütmek, yönlendirmek, geliştirmek ve ülkenin çıkarlarını korumak.

c) Devlet organlarının uluslararası temaslarının yürütülmesinde bu organlara yardımcı olmak.

¹³⁸ “Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” Resmi Gazete, 13 Temmuz 2010, Sayı:27640

ç) 5/5/1969 tarihli ve 1173 sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun çerçevesinde, diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca dış politika ile bağlantılı olarak yurtdışında yürütülen faaliyetlerin Hükümetçe saptanan dış politikaya uygunluğunu gözetmek, bu faaliyetleri koordine etmek ve bunlara katılım sağlamak.

d) Hükümeti dış dünyadaki gelişmeler ve değişen şartlar konusunda bilgilendirmek.

e) Türkiye Cumhuriyeti hakkında yurtdışında bilgilendirici faaliyetler yürütmek.

f) Yurtdışında yaşayan vatandaşların hak ve menfaatlerini korumak ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesine yönelik çalışmalar yürütmek, ülke dışındaki vatandaşlara ve Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğunu taşıyan tüzel kişilere destek, yardım ve konsolosluk himayesi sağlamak.

g) 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Milletlerarası Andlaşmaların Yapılması, Yürürlüğü ve Yayınlanması ile Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanun çerçevesinde, diğer devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla akdedilen andlaşmalara ilişkin temas, müzakere, yetki belgesi, imza, onay ve tescil süreçlerini ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içinde yürütmek, bu andlaşmaları veya tescil edilmiş kopyalarını muhafaza etmek ve sicillerini tutmak, andlaşma taslaklarının mevzuata uygunluğunu incelemek ve görüş bildirmek.

ğ) Uluslararası hukukun ve uluslararası hukuk içtihadının gelişimine yönelik süreçleri takip etmek ve bu süreçlere iştirak etmek.

h) Türkiye Cumhuriyeti'nin tarafı olduğu siyasi nitelikli uluslararası davaları ve Adalet Bakanlığı ile işbirliği yapmak suretiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesindeki davaları ikame ve takip etmek.

i) Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil yetkisine sahip olarak Bakanlar Kurulu kararı ile belli bir geçici görevle görevlendirilen temsilciler ve temsil heyetlerine Türkiye Cumhuriyeti'ni bağlayan hususlarda Hükümetin talimatlarını iletme, bu temsilci ve temsil heyetlerinin ihtisasa dair hususlarda ihtiyaç duyacakları talimatları ilgili bakanlıklar ile istişare suretiyle tespit edip onlara iletme, heyetlerin başkanları diğer bakanlıklardan ise bu heyetlerde temsilci bulundurma.

i) Kamu kurum ve kuruluşları tarafından yurtdışı teşkilatı kurulması ve dış temsilcilik açılması konusunda görüş bildirmek.

j) Mali, iktisadi ve diğer teknik konularda ilgili kurum ve kuruluşlarca yürütülmesi gereken veya statülerinde, üyelerinin ve ortaklarının belirli bakanlık veya merci vasıtasıyla işlem yapacağı belirtilen uluslararası kuruluşlarla yürütülen dış temas ve müzakerelerin dış politikaya uygun olarak yürütülmesini gözetme, gerekirse bunlara katılmak.

k) Türkiye Cumhuriyeti'nin Devlet ve dışişleri protokolünü düzenleme ve yürütme.

l) Diplomasi ve konsolosluk ilişkilerinin yürütülmesi ile bağlantılı olarak uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan iş ve görevleri yerine getirme.

m) Uluslararası kuruluşlarla işbirliğini geliştirmek.

n) Kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak"tır.

3.3.5. Kamuoyu

Kamuoyunun dış politikaların oluşumundaki etkisi ve konumuyla ilgili tartışmalar, uluslararası ilişkilerle ilgili yaklaşımlardaki klasik ayırımdan etkilendiği ifade edilebilir. Gerçekçi (realist) yaklaşımların geleneksel bakımdan devleti aktör olarak ön plana çıkartırken, insan faktörüne olan güvensiz bakış açısı, kamuoyu

değerlendirmesinin önemini düşürmüştür. Liberal/İdealist yaklaşımlarda ise insan ve demokrasi odaklı değerlendirmelerle birlikte kamuoyunun önemi artmıştır.¹³⁹

Halka yani kamuya ya da halklara ait olan kanaatlerin (düşüncelerin), durumu ile ilgili bilgi akışı ile karşılıklı etkileşime kamuoyu denilmektedir. Diğer bir ifade ile kamuoyu, çeşitli çıkarları ve istekleri gerçekleştirebilmek amacı ile yarış içerisinde olan bu çıkar ve isteklere uygun kanaatlerle karar vericinin etkilenmesi için çabalayan ve sosyal, siyasi ve ekonomik sebeplerle toplum içerisinde en üst olanaklara ve güce sahip olan grupların halklara yaydıkları kanaatlerdir. Kamuoyu dış politikalarla ilgili olarak karar alma açısından önemli bir yere sahiptir.¹⁴⁰

Kamuoyunun dış politika yapım sürecine etkisi devletin yönetme biçimiyle yakından ilgilidir bu ilgi sivil toplum kuruluşları, kitle iletişim araçları gibi unsurlarla etkili olarak çalışıldığı sürece sağlıklı bir kamuoyundan bahsetmek mümkün olur.¹⁴¹ Kamuoyu halkın görüşü olarak nitelendirilir. Ancak ne dünyada ne de bir ülkede kamuoyu halkın görüşünün karşılığı olarak tam olarak nitelendirilemez çünkü dünyaya yön veren önde gelen ülkeler ve bunların liderleri ve onların sahip oldukları kitle iletişim araçları, sivil toplum kuruluşları, çıkar grupları vb. örgütler tarafından yapılan bir açıklama veya algı bir anda tüm dünyanın görüşü olabilir.¹⁴²

3.4. Dış Politikayı Etkileyen Unsurlar

Dış politika yapım sürecinde ülkeleri; etkileyen, yönlendiren ve diğer ülkeler üzerinde emretme yeteneği sağlayan bir takım araçları olduğu söylenebilir. Bunlar ülkenin varoluşundan bugüne kadar olan yolculuğundaki araçlarıdır kimi araçlar ise sonradan bu yolculuğa dâhil olmuş ve asıl etki ve yetki alanını da bunlar oluşturmuş olabilirler.

¹³⁹ Bulut Gürpınar, ‘‘ Dış Politika ve Kamuoyu: Mavi Marmara Krizi’’ Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 53, 2017, s.241

¹⁴⁰Yavuz Bayram, ‘‘ Liberal Demokratilerde Medya Ve Kamuoyunun Dış Politika Karar Alma Sürecine Etkisi’’ Erciyes İletişim Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, 2011, s.69

¹⁴¹Serkan Kekevi, Batının Çöküşü ve Türk Dış Politikası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.153

¹⁴² Taysar Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, Aktüel Basım Yayım, 2018, s.82

3.4.1. Güç Boyutu

Uluslararası politikada güç kavramı merkezi bir yere sahip olsa da tanımı konusunda bir noktada olmak zor olsa da literatürde olan birkaç tanımına değinmek gerekebilir “çatışmalarda üstün gelip engelleri aşma yeteneği”, “bir aktörün diğerine üstün gelip yapmayacaklarını yaptırması”, “insanın diğer insanların düşünceleri üzerindeki kontrolü”, “diğerlerinin davranışlarını istenilen doğrultuda geliştirme veya etkileme” bu tanımlardan bazılarıdır.¹⁴³

Bu tanımların hemen hepsinde güç daha çok aktör merkezlidir oysa sosyal gerçekliğin açıklanabilmesi için güç beşeri hayatın bütün boyutlarını ilgilendirir.¹⁴⁴ Güç genelde devletlere özgü gibi anlaşılrsa da aslında diğer aktörlerin de devletler dâhil olmak üzere birbirleri üzerinde nasıl üstün gelmeye çalıştıkları da görmezden gelinmemesi gereken bir gerçektir.

- Gücün istenilen etkiyi doğurabilmesi için kullanılması veya kullanılması olasılığının yüksek olması gerekir.
- Güç, mutlak bir kavram değildir görelî bir kavramdır.
- Güç, süreklîdir.
- Güç, karşı tarafın algılamasıyla ilgilidir.¹⁴⁵

Uluslararası politikada ise bazı güç unsurları doğuştan olduğu gibi (coğrafya, din, kültür, tarih) bazıları da (iyi bir ekonomi, silahlanma, zengin olmak, teknolojik olarak bağımsız olma) sonradan kazanılabilir. Bu amaçlardan doğuştan olanlardan ziyade sonradan kazanılanlar her zaman gelişmeye elverişli olduğundan daha çok etki ve baskı alanına sahiptirler.¹⁴⁶ Bu durumda uluslararası politikada güç unsurlarının hala daha ilerleme ve yayılma göstereceği alanlar bulunması uluslararası sistemin kaymasına sebep olabilecektir.

¹⁴³ Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitabevi, 2005, s.173-175

¹⁴⁴ Davut Ateş, Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak, Dora Yayınevi, 2014, s.161

¹⁴⁵ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, MKM Yayınları, 2009, Bursa, s.137

¹⁴⁶ Davut Ateş, Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak, Dora Yayınevi, 2014, s.195

Uluslararası örgütlerin artması, küresel medyanın her yere ulaşabilmesi “sert güç”, “yumuşak güç” ve “akıllı güç” kavramlarını gündeme getirmiş¹⁴⁷ ve sırasıyla bu güç kavramlarına şahit olunduğu söylenebilir. Sert güç kavramı askeri müdahalenin olduğu savaşlar yoluyla güç unsuru olduğu gibi Soğuk Savaş döneminden itibaren benimsenen yumuşak güç ise doğuştan gelen aktörlerin benimsendiği ve bunlarla olan ilişkilerin de özellikle kitle iletişim araçlarıyla tüm dünyaya yayılmaya çalışıldığı güç olmuştur. Akıllı güç kavramı ise daha düne kadar çok da yeri olmamakla birlikte “COVID-19 Pandemi” salgınıyla birlikte artık akıllı güç çağına geçildiğini hatta bir çağın kapanıp bir diğer çağın başladığını söylemek çok da yanlış olmayabilir.

Devletin güç unsurları arasında sert güç olarak karşımıza çıkan askeri gücün diğer güç unsurlarına oranla daha fazla üzerinde durulan bir ögesi olduğunu kabul etmek gerekir. Bu konuda Türkiye Cumhuriyeti avantajlı ülkeler arasında yer alır, Türk milletinin en temel özelliklerinden olan ordu-millet anlayışıyla çıktığı bu yolda disiplini ve kararlılığı yüksek olan Türk ordusu her zaman lider olduğunu tüm dünyaya hissettirebilmektedir.

Devletin devlet olabilmesi için en temel ve birinci vazifesi hayatta kalmaktır hatta mümkünse gücünü arttırıp üstünlük sağlamak olduğundan askeri güç bir devlet açısından vazgeçilmez unsurdur.¹⁴⁸ Küreselleşmeyle birlikte her ne kadar sert güç yerini giderek yumuşak güce hatta bazı kaynaklarda karşımıza çıkan bir diğer güç unsurlarından olan akıllı güce bıraksa da askeri gücün hayatta kalma içgüdüleriyle önemini yitirmediği söylenebilir.

Dış politikalarda devletler açısından askeri güç ön plana çıkmaktadır. Askeri güç sadece bir araç değil aynı zamanda başlı başına bir sonuç olarak da görülmektedir. Geçmişte yaşanan savaşlar göz önüne alındığında, devletlerin kendilerini askeri açıdan daha güçlü konuma getirme ve diğer devletlerin askeri güçlerinin güçlenmesini engelleme adına gerçekleştirilen ve buradan hareketle

¹⁴⁷ Mesut Şöhret, Yumuşak Güç Konsepti Çerçevesinde Türkiyenin Bölgesel Rolü, Ed. Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler, “İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası” Beta Yayınları, 2013, İstanbul, s.438

¹⁴⁸ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, Aktüel Basım Yayım, 2018, s.66

‘savaşların asıl sebeplerinin savaşların kendileri olduğu’ görüşünde haklılık payının olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile realist görüşler çerçevesinde, gücün özellikle sert tarafında durulduğu görülmektedir. Uluslararası siyasal yapıların sahip oldukları yeteneklerin karşılaştırılmasına gidildiğinde, gücün tahmin edilebilir olacağı ifade edilmektedir.¹⁴⁹

Bir ülkenin endüstrileşme seviyesi onun ekonomik olarak gücü konusunda fikir sahibi olmamızı sağlayabilir. Ekonomik güç küreselleşmenin etkisiyle endüstrileşme hatta dijitalleşmeyle daha çok ifade edilebilir.

Günümüzde ekonomik karşılıklı bağımlılık birçok ülke üzerinde bağlayıcı etki oluşturmakta ve fakir olan ülkeler sanayileşmiş olan ülkelerle ilişkilerinde bağımsız olamadıkları için dış politikalarında daha çok savunma içgüdüleriyle hareket etmektedirler.¹⁵⁰ Bir ülkenin vatandaşlarının refahı, ekonomik gücü, endüstriyel üretimi, teknolojik seviyesi gibi konular savaş ve barış temalarıyla yakından ilgili, çünkü bunlar bir şekilde devletlerin dış politikalarına etki etmektedirler.¹⁵¹ Sonuç olarak etkili bir dış politika yapılabilmesi ve yapılan dış politikanın diğer devletlerin de dış politikalarını etkileyebilmesi için öncelikle güçlü bir ekonomik güce sahip olunması gerekmektedir.¹⁵²

Diplomasi, müzakereler yolu ile uluslararası ilişkilerin yürütülmesi olarak ifade edilebilir. Bu ilişkiler elçiler ve büyükelçiler tarafından gerçekleştirilmesi ve yürütülmesinde başvurulan yöntemlere diplomasi sanatı ve işi denilmektedir. Diplomasi, ülkelerin karşılıklı menfaatlerini ve ilişkilerini bağdaştırabilme sanatıdır ve bununla birlikte ülkeler arasındaki ilişkilerde güvenliğin, barışın, saygının ve huzurun korunabilmesini hedef alan faaliyetlerdir. Diplomasi ile ülkeler birbirleriyle belirli kurallar ve normlar kapsamında iletişim ve etkileşimde bulunmaktadır ve

¹⁴⁹ Tolga Erdem ve Armağan Örki, ‘Uluslararası İlişkilerde Klasik Askeri Güç Anlayışının Evrimi: Dış Uzay Sahası’ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, 2019, s.14

¹⁵⁰ Ertan Efeğil, Dış Politika Analizi Ders Notları, Nobel Yayınları, 2. Basım, 2016, Ankara, s.193

¹⁵¹ Davut Ateş, Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak, Dora Yayınevi, 2014, s.41

¹⁵² Serkan Kekevi, Batının Çöküşü ve Türk Dış Politikası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.153

bu iletişim sürecinde birbirlerini kendi taraflarına çekebilme, iyi ilişkilerin geliştirilmesi ve tarafı oldukları konularda diğerinin ikna edilmesi için çaba sarf edilmektedir.¹⁵³

Bütün devletlerde olduğu gibi diplomatik güç Türkiye’de de Dışişleri Bakanlığı tarafından sağlanmakta Bakanlık personelinin yeterliliği ve Bakanlığın kendisinin kapasitesi dış politika açısından kilit noktadadır.¹⁵⁴ Ancak diplomatik kapasite açısından Türkiye çevresindeki coğrafyalar ile düzen kurmak ve var olan düzeni devam ettirmek amacıyla oldukça yetersiz ve dilbilgisi eksikliğinden de yeteri kadar nüfuz edememektedir, örnek verilecek olursa Bakanlık genelinde 122 memur Arapça konuşulan coğrafya ile ilgilenmesine rağmen bu personelden sadece 8 tanesi Arapça konuşabilmektedir.¹⁵⁵

3.4.2. Doğal Kaynaklar

Doğal kaynaklar ekonomik güç unsuru içinde değerlendirilebildiği gibi bazı fakir olan ülkelerin ekonomik unsuru olarak göze çarptığından ayrı bir başlık altında da değinilebilir. Endüstri kaynağına sahip olan ülkelerle birlikte doğal kaynaklara sahip olan ülkelere karşılıklı bağımlılık ilişkileri giderek artma eğiliminde olmuştur.

Bir ülkenin zengin doğal kaynaklara ve verimli topraklara sahip olması önemli unsurdur.¹⁵⁶ Bu zenginlik sanayide kullanılan hammadde olabileceği gibi tarım ürünlerinde ya da çeşitli yenilebilir kaynaklarda olabilir. Ne kadar çeşitlilik ve rezerv artarsa gücün belli bir kısmı o ülkenin iradesinde olduğu söylenebilir. Fakat bazı ülkeler için bu durum tam tersi de olabilir. Yeteri kadar askeri ve politik güce

¹⁵³Ahmet Fevzi Koçer, “Türkiye'nin Uluslararası İmajı” “ Kültürlerarası İletişimin Diplomatik İletişim Perspektifinden İncelenmesi ve Kamu Diplomasisinin Etkileri” Atlas Akademi Yayınları, 2016, s.8

¹⁵⁴ Mesut Şöhret, Yumuşak Güç Konsepti Çerçevesinde Türkiye'nin Bölgesel Rolü, Ed. Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler, “İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası” Beta Yayınları, 2013, İstanbul, s.456

¹⁵⁵ Şöhret, A.g.e., s.457

¹⁵⁶ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, MKM Yayınları, 2009, Bursa, s.141

sahip olmayan ama dünyada uranyum rezervinin %64 sahip olan Kazakistan, Kanada ve Avustralya bunu siyasi güce dönüştürememektedir.¹⁵⁷

3.4.3. Demografik Özellikler

Nüfus her ne kadar ulusal güç unsuru olarak değerlendirilmekte zorluk çekilse de devlet olabilmenin hatta büyük devlet olabilmenin gereklilikleri arasında bulunmaktadır.¹⁵⁸ Nüfus bir devletin insan kaynağıdır.¹⁵⁹ Nüfusun fazlalık oranıyla gelişmişlik düzeyi hiçbir zaman doğru orantılıdır demek mümkün değildir. Hindistan bu durum için güzel bir örnektir. Ülkelerin kalkınmasında endüstri ya da teknoloji alanındaki yeniliklerin takip edilmesinde eğitilmiş insanlar ön planda olduğundan devletlerin nüfus büyüklüklerinden çok nüfusun kalitesine önem verdikleri görülür.¹⁶⁰

Türkiye Cumhuriyeti genç nüfusuyla dış politikadaki konumunu daha da avantaja çevirmekte, genç nüfus beraberinde askeri gücüde tetiklediğinden Türkiye bu süreçte daha baskın bir karakter olmasına yardımcı olmaktadır diyebiliriz.

3.4.4. Coğrafi Konum

Türkiye sahip olduğu coğrafi konumu ve özellikleri ile hem bölgesel bakımdan hem de küresel bakımdan politik seçenekleri en çok olan ülkelerdendir. Türkiye’de yaşanan çeşitli bitki türleri, farklı iklim çeşitleri ve toprak yapıları dünyadaki ve bölgedeki konumunu ön plana çıkartmaktadır. Ülkemiz matematiksel konumunun yanı sıra denizlere, kıtalara, ticaret yollarına, boğazlara, enerji kaynaklarına ve yer şekillerine göre özel olan konumu daha da güçlenmektedir. Türkiye sahip olduğu eşsiz coğrafi konumu bakımından komşularını ve komşularıyla gerçekleştirilen ekonomik birliktelikleri, politikaları, siyaseti, mücadeleleri, tarihi,

¹⁵⁷ Arı, A.g.e. s.142

¹⁵⁸ Arı, A.g.e. s.149

¹⁵⁹ Davut Ateş. Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak, Dora Yayınevi, 2014, s.165

¹⁶⁰ Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, Aktüel Basım Yayım, 2018, s.66

savaşları, kültürel etkileşimlerini, turizmi, ulaşımı gibi önemli özellikleri de etkisi altına almaktadır.¹⁶¹

İlkokul yıllarımızdan itibaren öğrendiğimiz ve her zaman aklımızda olan Türkiye'nin coğrafi konumu olmuştur. Asya ile Avrupa kıtasını birbirine bağlayan Türkiye, bir köprü vazifesi görmektedir. Coğrafi konum, bir devletin dünya üzerinde kapladığı kara ve deniz parçasıdır.¹⁶² Dünya siyasi tarihine göz gezdirdiğimizde savunma, güvenlik, dış politika askeri gibi hayati önem taşıyan konularda coğrafyalarının kaderlerini belirlediği görülmektedir.¹⁶³

İbn-i Haldun'un da dediği gibi "coğrafya kaderdir" sözü eskiden günümüze kadar damga vurmuştur. Ancak küreselleşmeyle birlikte literatüre yeni bir kavram eklenmiş ve buna "coğrafyasızlaşma" denmiştir. Teknoloji, bilim, dijital veriler sınırları ortadan kaldırmış ve yeni bir terimi hayatımıza eklemiştir. Coğrafi konumun bir ülkenin dış politikasına etkisine bakıldığında Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası soğuk savaşın en şiddetli yaşandığı ülkelerden biri olup NATO'ya girmek zorunda kalmıştır.¹⁶⁴ Türkiye bulunmuş olduğu konumda değil de dünyanın herhangi bir yerinde olsaydı çok daha farklı bir dış politika benimseyip çok daha farklı bir dış politika benimsetecekti. Türkiye'nin stratejik önemi arttıkça jeopolitik olarak da önemi aynı orantıda artmakta ve bu artış da gerginlik ortamlarında daha da yükselmekte ve önem kazanmaktadır.¹⁶⁵ Coğrafi konumun ne kadar önemli olduğunu Napolyon "Devletlerin politikaları coğrafyalarında yazılıdır." sözüyle belirtmiştir.

¹⁶¹ Faruk Kaya, "Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri" Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, 2017, s.3-4

¹⁶² Ateş. A.g.e. s.165

¹⁶³ Mehmet Seyfettin Erol- Şafak Oğuz, Ed. Mehmet Seyfettin Erol- Ertan Efegil, Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları Temel Faktörler, Kavramlar, Aktörler, Süreç ve Gelişmeler, Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012 s.4

¹⁶⁴ Arı, A.g.e. s.68

¹⁶⁵ Haluk Genger, Türk Dış Politikasının Ekonomi Polisiği "Soğuk Savaş"tan "Yeni Dünya Düzenine", Belge Yayınları, İstanbul, 1998, s.193

3.4.5. Stratejik Kültür

Stratejik kültür son yıllarda karşımıza çıkmış olsa da net bir tanımından bahsetmek pek mümkün değildir. Strateji, aktörlerin hedeflerine ve çıkarlarına ulaşmak için kullandıkları siyasi, ekonomik, politik, kültürel vb. güçleri yönetme becerisidir.¹⁶⁶ Stratejik kültür ise, devletin uygulamış olduğu stratejik (uyumlu, pasif, sert, yumuşak... vb) tercih kaynaklarını hangi düşünsel-kültürel alanda aramız gerektiğini anlatan çalışmadır.¹⁶⁷ Stratejik kültür, devletlerin güvenliklerinin oluşturulmasında tarihinde barındırdığı kültürel öğelerinin stratejik tercihler üzerindeki etkisidir diyebiliriz. Devletler dış politikada, savaş veya barış gibi durumlarda zamanla yerleşen stratejik tercihler tarafından şekillenen faktörler her ne olursa olsun bir şekilde gündemde kalmayı başarır.¹⁶⁸

Karar alma sürecinde etkili olan aktörler, ulusal ve uluslararası problemlerin çözümünde yer alan kültürel derinliklerin etkisiyle bir yol belirlemekte ve böylece stratejik kültürlerini de oluşturmakta ve bu stratejik kültür devletlerin davranışlarını etkileyebildiği ölçüde önemlidir.¹⁶⁹ Türkiye'nin son dönemde izlemiş olduğu çok boyutlu dış politika anlayışı klasik anlayıştan farklı olarak farklı araçlarında beraberinde getirerek kültürel, ekonomik ve ticari stratejik aktörler ile daha fazla işbirliği içinde olunması gerektiğidir.¹⁷⁰

Türkiye'nin ortaya çıkan stratejik kültürü günümüze kadar gelen klasik dış politika yer alan "bekle ve gör" anlayışının yeterli olmadığını ve bunun "çok boyutluluk" tavrına dönüşülmüştür.¹⁷¹ Yeni dünya düzeninde Türkiye'de stratejik kültür, şiddetin ve çatışmanın engellenebilir olduğu düşüncesinde şekillenmiş ve

¹⁶⁶ Ali Balcı ve Şaban Kardaş, Uluslararası İlişkiler Giriş, Tuncay Kardaş, "Güvenlik" Küre Yayınları, İstanbul, 2017, s.343

¹⁶⁷ Kardaş, A.g.e., s.343

¹⁶⁸ Kardaş, A.g.e., s.344

¹⁶⁹ Ramazan Erdağ, Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politika Yansıması, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, 2013, s.57

¹⁷⁰ Erdağ, A.g.e., s.70

¹⁷¹ Erdağ, A.g.e., s.72

karar alıcıların gündemi ise istikrar ve barış üzerine kurulu olmuştur.¹⁷² Stratejik kültür ile alışlagelmiş olan “köprü ülke” doğu ile batıyı birbirine bağlayan ülke konumu tamamen reddedilerek, merkez ülke olma hedefiyle barış ve istikrar sağlamaya çalışan bir model ortaya konulmaya çalışılmıştır.¹⁷³

3.4.6. Kültürel Faaliyetler

Kültürel faaliyetler dış politikaya etkileyen aktörler arasında kullanılan uluslararası arenada sıkça karşılaşılan fakat etki etmesi zaman olan aktörler arasında yer almaktadır.¹⁷⁴ Türk kültürünün, dilinin ve Türkiye’nin kendisinin uluslararası tanıtımlarına katkıda bulunabilecek olan faaliyetler;

- Kamu diplomasisine yönelik faaliyetler,
- Öğrenci değişim programları,
- Turizm alanındaki gelişmeler,
- Dünya ile yapılan iş birlikleri ve projeler, arasında sayılabilir.¹⁷⁵

4. KARAR ALMA SÜRECİNİN DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI

Dış politikanın karar alma süreciyle doğrudan ilişkili bir devlet fonksiyonu olduğu söylenebilir. Devletler dış politikada karar alırlarken bir dizi faktörün etkisi altında kalarak karar alabilirler. Bu faktörler en temelde devletin içinde bulunduğu sistemden başlar, çevre, komşu devletler, kendi iç dinamikleri şeklinde birçok sosyo-kültürel ekonomik ve politik unsurlar olarak sayılabilir. Dış politikada karar alma

¹⁷² Erdağ, A.g.e., s.66

¹⁷³ Ramazan Erdağ, Tuncay Kardaş, Türk Dış Politikası ve Stratejik Kültür, Türk Dış Politikası Yıllığı, 2012, s.87

¹⁷⁴ Mesut Şöhret, Yumuşak Güç Konsepti Çerçevesinde Türkiye’nin Bölgesel Rolü, Ed. Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler, “İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası” Beta Yayınları, 2013, İstanbul, s.471

¹⁷⁵ Şöhret, A.g.e., s.472

süreçlerinde zaman zaman içinde bulunulan dönemin özellikleri de etkili olabilmektedir. Bu bölümde karar alma sürecinin temel bileşenlerinin neler olduğu ve sürecin nasıl işlemekte olduğu ele alınmaktadır.

Dış politikanın karar alma sürecine yansımada üç aşamalı bir aktör sınıflandırması olan birinci sınıfta “bireyler” daha sonra “iç siyasal sistem” ve en son aşamada “uluslararası ortam”dır.¹⁷⁶ Bireyler; karar alma sürecinin merkezinde olup onların yetkilerini ve derecelerini ise iç siyasal sistem bir diğer ifadeyle devlet sisteminin özelliğine göre farklılık gösterir ki uluslararası ortamlarda/krizlerde ise iç siyasal sistem değişir ve karar alan alt kademedeki bireyler terkedilerek en üst düzey yetkili bireyler devreye girer.¹⁷⁷

4.1. Karar Almayı Etkileyen Faktörler

Karar verilmesi siyasi eylemlerin temelini oluşturmaktadır. Ancak kararların nasıl alındıkları ve neden böyle bir kararın alındığının tespiti her zaman kolay olmayabilmektedir. Çünkü verilen kararları etkileyen birçok faktör bulunmaktadır.¹⁷⁸

Karar alma tutumu çoğu zaman birden fazla seçenek arasında bir seçim yapmaktır. Ancak bu seçim çeşitli faktörlerin etkisi altında gerçekleşir. Karar almayı etkileyen faktörler, karar alma yetkisi olan dış politika karar alıcılarının özellikleri ile karar alıcıların ve karar alma konumunda bulunan alıcı dışındaki devlet ve diğer aktörlerin sahip olduğu özellikler ile içsel ve dışsal birtakım unsurların etkisi altındaki faktörler olduğu söylenebilir. Bu faktörler dinamik bir niteliğe sahip olmakla beraber zaman içinde değiştiği gibi zaman faktörü dışındaki diğer faktörlere göre de değişebilir.

¹⁷⁶ Ramazan Gözen, İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası, Palme Yayıncılık, 2009, Ankara, s.10

¹⁷⁷ Gözen, A.g.e., s.11

¹⁷⁸ Hasan Hüseyin Bahadır, “ Dış Politika Analizinde Karar Alma Yaklaşımı, Dışişleri Bakanlığının Rolü: İsmail Cem Ve Ahmet Davutoğlu Örneği” Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir, 2019, s.4

4.1.1. Kişisel Özellikler

Devletlerde karar alma süreci insan ögesi üzerinden işleyen bir süreçtir. Bu süreçte zaman zaman daha baskın olarak belirleyici rolü bulunan kişiler söz konusu olmakla birlikte çoğu kez birden fazla kişinin etkisinin olduğu bir süreçtir. Bu nedenle karar alma sürecin kişi sayısı bir tarafa olmak kaydıyla her halükarda bireysel ya da kişisel özelliklerin önemli olduğu görülmektedir. Kararı alacak olan kişinin dünya görüşü, bazı bilgileri engellerken sorunların tanımlanmasında etkin rol oynadığından kişilik özellikleri gibi kişisel görüşleri karar alma sürecinde büyük etkiye sahiptir.

Dış politikalarla ilgili olarak alınacak olan kararlarda liderlerin etkili olabilmeleri için ilk önce yetki karar pozisyonunda olmaları gerekmektedir. Diğer türlü liderin dış politikalarla ilgili olarak karar almada etkili olması ve verilecek olan kararları yönlendirebilmesi mümkün olamayacaktır. Karar alma konumunda bulunan lider, sahip olduğu liderlik nitelikleri verilecek olan kararın üzerinde etki edecektir. Bundan dolayı da dış politikalarla ilgili kararlarda etkili olabilme olasılığı da yüksektir.¹⁷⁹

Genel olarak dış politika karar alma sürecinde bireyler düzeyinde, karar vericiler ve liderler ön plana çıkmaktadır. Dış politika karar alma sürecinde bireyler etkili olabilmektedir. Buna göre dış politikalarla ilgili kararlar lider ve bireylerin tercihleri ile şekillenmektedir. Bu durumda liderlerin ve kişilerin dünyayı algılama biçimlerine, kişiliklerine, liderlik niteliklerine, dürtülerine, inançlarına vb. gibi özelliklerine göre şekillenebilmektedir. Bunlarla birlikte liderler ya da kişiler tek başlarına dış politika kararlarını almamaktadırlar. Danışmanlar, bürokratik kurumlar vb. gibi diğer karar vericilerle etkileşime girilerek dış politika kararları alınmaktadır.¹⁸⁰ Karar verme kuramcılarının bir kısmı karar vericinin rasyonel

¹⁷⁹ Ömer Ak, Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi ‘‘ Liderlik Profili Analizi ve Dış Politika: Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan’’, Nobel Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2012, s.507

¹⁸⁰ Cansu Güleç, ‘‘ Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri’’ ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, 2018, s.83

davranacağını öngörmektedir. Rasyonel bir insanın karar verici olarak tüm alternatifler arasından en faydalı olanı tercih edeceği düşünülmektedir.¹⁸¹

4.1.2. Dışsal Çevre

Dışsal çevre denilince devletin sınırlarının dışında kalan alanı temsil ettiği anlaşılmaktadır. Dış çevre bütün küresel sistemi ve bunun içindeki güç ilişkilerini içerir ki devlet özellikle içinde bulunduğu bölgesel sistemi ve bu sistemdeki konumunu iyi tespit edebilmelidir.¹⁸²

Devlet içinde bulunduğu sistemlerden, üye olduğu örgütlerden ve ikili ilişkilerinden sorumluluk duyabilmelidir. Bu durum devletin birbirlerine karşı bağımlı olduklarını ve birbirlerinden etkilendiklerini gözler önüne sermektedir. Özellikle bu süreç küreselleşmeyle birlikte daha hızlı ve daha büyük boyutlarda işlenmekte dünyanın herhangi bir ülkesinde kanat çırpın kelebek bazen beklenmeyen ülkelerde fırtınalara dönüşebilmektedir. Diğer toplumlarla, kültürlerle etkileşimler sürekli olarak devam edeceğinden karar verme süreçlerinde karar vericilerin de sorumlulukları bu yönelimler üzerinden devam edecek gibi gözükmektedir.

4.1.3. İçsel Çevre

Uluslararası ilişkiler kapsamında iç ve dış politikanın çift yönlü ilişkisi belli başlı temalardandır. Buradan hareketle bazı durumlarda dış politikaların konuları ülkelerin iç siyasi yapılarına ya da konjonktürlerine etki etmesi amacı ile kullanılabilen bazı durumlarda ise tam tersine ülke içindeki hakim anlayış dış politikaları etkileyebilmektedir.¹⁸³

İçsel çevre denildiğinde akla gelen ilk öge siyasal sistem olmaktadır.¹⁸⁴ Hükümet yapısı, yasama, kamuoyu içsel çevre unsurları olarak karar alma sürecinde

¹⁸¹ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, MKM Yayınları, 2009, Bursa, s.213

¹⁸² Arı, A.g.e., s.185

¹⁸³ Çağrı Erhan ve Ersin Embel, ‘‘ Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler’’ Bilig Dergisi, Sayı: 72, 2015, s.156

¹⁸⁴ Arı, A.g.e., s.186

karar vericilerin kendileri kadar olmasa da sürece yön verebilirler. Dış politikada karar alıcıların içsel çevreyi biraz daha göz ardı ettiği gözlenmektedir.

Hükümet yapısının değişmesi içsel neden olarak dış politikayı ve karar vericileri çok rahatlıkla etkileyebilir. Birer içsel çevre unsuru olan medya da dolaylı ya da dolaysız olarak kamuoyunu etkileyerek dış politika yapım sürecinde karar alıcılar üzerinde yeteri kadar etkiye ve yönlendirmeye sahip olduğu hemen hemen her gün gördüğümüz örneklerde mevcuttur.

Medya içsel çevre unsuru olarak bilinse de çıksa da dış kaynaklar tarafından yönetilen/yönlendirilen medyanın bir süre sonra ciddi bir kamuoyu oluşturup dış politika üzerindeki algısı düşünüldüğünde aslında çok da iç çevre unsuru olmadığı gözlenmektedir. Bu kadar unsur dışında üniversiteler de yazılan kitaplar, makaleler yapılan araştırmalar, akademisyenlerin görüşleri yine düşünce kuruluşları karar verme sürecini etkileyen önemli kurumlar arasındadır.¹⁸⁵

Medyanın dış politikalarla ilgili karar alma sürecinde önemli bir etkisinin olduğu ifade edilebilir. Bu etki medyanın az sıklıkta da olsa doğrudan karar alıcıları etkisi altına alması biçiminde gerçekleşebileceği gibi sıklıkla dolaylı şekilde kamuoyunu oluşturarak ve yönlendirerek gerçekleşmektedir. Buradan hareketle medyanın doğrudan değil de daha çok kamuoyu dolaylı karar vericilerin üzerinde etkisinin olduğu ve kamuoyunun medya ve dış politikada ilişkisi içerisinde önemli bir yerinin olduğu ifade edilebilir.¹⁸⁶

Toplumsal aktörler de bu çevreye doğrudan katılmasalar bile yeteri kadar ilgi ve etkiye sahip olabilirler. Toplum baskısı olumsuz tepkiler bir kararın geriye işlemesine sebep olurken, olumlu tepkiler de karar vericileri daha da cesaretlendirip konuya yoğunlaşılmasına ve daha da çok karar alınmasına yol açabilir.¹⁸⁷

---

¹⁸⁵ Arı, A.g.e., s.187

¹⁸⁶ Bayram, 2011, s.71.

¹⁸⁷ Ramazan Gözen, İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası, Palme Yayıncılık, 2009, Ankara, s.19

4.2. Karar Verme Süreci ve Dış Politika

Karar verme, günlük hayatta tercih yapma olarak düşünülür. Dış politikada ise seçim yapmak her zaman kolay olmayacağı için çıkar ve baskı grupları arasında bir denge siyaseti kurmaya çalışmaktadır.¹⁸⁸ Bu süreç kararın alınmasından uygulanmaya konulmasına kadar olan zaman dilimini ifade eder. Bu süreçte kararı verecek olanlar en nihayetinde insan oldukları için insana özgü olan davranışları sergileyip eski tecrübelerinden yola çıkarak hareket edeceklerinden bu durum avantaj gibi olan durumlarda bile muğlak bir sonucu doğurmaktadır.¹⁸⁹ Dış politikada karar verme, kararların alınması, yapımı, izlenen yolda kişilerin katılımı ve kurumların incelenmesiyle ilgilidir.¹⁹⁰

Karar alma süreçlerini açıklamada dört model göz önüne alınmaktadır. Bunlar; rasyonel aktör modelleri, aşamalı modeller, bürokratik örgütlenme modelleri, algı süreçleri ve inanç sistemi modelleridir. Rasyonel aktör modeli, adından da anlaşılacağı gibi karar vericilerin kendileri için en iyi kararı verecek biçimde davrandığı düşüncesi üzerine bina edilmiştir aşamalı modeller de ise kararların hiç de rasyonel aktör modelinde olduğu gibi bütün olasılıklar değerlendirilerek en iyisinin seçilmesi şeklinde alınmadığını söyler. Bürokratik örgütlenme modeli ise devletin rasyonel modelin öngördüğü gibi bütüncül olmadığını çeşitli bürokratik yapıların bir araya gelmesiyle çalıştığını belirtir. Algısal süreçler ve inanç sistemleri modelleri kararlar üzerinde etkili olan psikolojik alt yapı üzerinde dururlar. Sonuçta insanların görüp anladıkları kendi inanç, bilgi ve değerlerinin onların algılamasına izin verdikleri şeylerdir.¹⁹¹

4.2.1. Algılama

Ülkeler, dış politikalarıyla ilgili olarak bir kriz ya da sorun algıladıklarında, buna karşı bir eylemde bulunma çabası içine girme ihtiyacı hissetmektedirler. Bu

¹⁸⁸ Arı, A.g.e., s.185

¹⁸⁹ Ertan Efeğil, Dış Politika Analizi Ders Notları, Nobel Yayınları, 2. Basım, 2016, Ankara, s.112

¹⁹⁰ Tayyar Arı, Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika, Dora Yayınevi, 5. Baskı, 2015, Bursa, s.28

¹⁹¹ Bahadır, 2019, s.4-6.

doğrultuda bir eylemin uygulanma aşamasına geçilmeden önce, problem ya da sorunla ilgili olarak bir durum tespitinin yapılması gerekmektedir ve bu durum bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Bundan dolayı da karşı karşıya kalınan sorunların tetikleyici faktörlerinin belirlendiği bu durum tespiti yani algılama aşaması karar verme sürecinin ilk basamağını oluşturmaktadır.¹⁹²

Karar verme sürecine girmeden önce karar vericiden doğal olarak ilk yapması beklenen alınması planlanan olayın farkına varılmasıyla başlar. Tüm aktörlerin eylemleri, kapasiteleri hakkında tam bilgiye sahip olmak gerekir bu bilgiye de ulaşmak için bütün imkânlar seferber edilmeli ve maksimum bilgi sahibi olunmalıdır.¹⁹³ Diğer bir ifadeyle, dış politikada karar verme, bir ülke diplomatının verdiği bir nota veya öğrencilerin bir gösterisi de başlangıç noktası olabilir.¹⁹⁴ Başlangıç noktası doğru algılanmalı ki karar vericinin de doğru hamle yapabilmesi sağlanmalı.

İçinde bulunulan zaman diliminde yaşanan olaylardan, Covid-19 (Korona) virüs salgını Dünya Sağlık Örgütü tarafından duyurulduğundan Türkiye Cumhuriyeti karar vericilerinde bir algılama noktası oluştu ve ilk vaka görülür görülmez gerekli tedbirler alındı. Tüm kurumlarda dezenfektan çalışmaları, okulların tatil edilmesi, organizasyonların iptal edilmesi gibi İtalya'da ise vaka görüldüğünde ülkenin karar vericilerinin açıklamaları sosyal hayatımızı kısıtlama yönüne gidilmeyeceği şeklinde oldu ve şu an virüs salgının ilk başlangıç noktası olan Çin'de bir günde görülen ölü sayısından daha fazla ölü sayısına ulaşmış olmasıdır. Bazen verilen kararların sonuçları sadece kişileri değil tüm toplumu hatta çevre ülkeleri etkileyebilir.

¹⁹²Fatma Anıl Öztop, “ Karar Birimi Kuramı Çerçevesinde Türk Dış Politikasının Analizi: 1 Mart 2003 Tezkeresi Örneği” Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, 2015, s.34

¹⁹³ Charles William Kegley, Shannon Lindsey Blanton, Çev. Helin Alagöz Gessler, Dünya Siyaseti Yönelim ve Dönüşüm, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015, Sakarya, s.222

¹⁹⁴ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, MKM Yayınları, 2009, Bursa, s.213

4.2.2. Durumun Yorumlanması ve Tanımlanması

Durumun yorumlanması ve tanımlanması aşamasında, karar verici tarafından algılanan bilgilerin değerlendirilip yorumlanması aşaması başlamaktadır. Bu bilgiler karar vericinin geçmiş deneyimleri gibi özelliklerinin etkisiyle değerlendirilir.

Türkiye’de ilk vaka görülene kadar alınan önlemler genelde çok fazla korku psikolojisi yaymamak için bu kadar göz önünde yürütülüyordu. Ancak ilk vaka görülür görülmez her şey şeffaf bir şekilde yürütülmeye başlandı ki korku psikolojisi biraz daha toplumu dikkatli ve özenli olmaya sevk ediyordu. Bu durum kararın verilmesinde karar vericinin psikolojik ve operasyonel çevresinin de etkili olduğunu göstermektedir ve ister kabul görsün ister görmesin ikinci durum gerçek durumu daha çok yansıtmaktadır.¹⁹⁵

4.2.3. Kararın Verilmesi

Durumun yorumlanması ve tanımlanması aşamasından sonra bir değerlendirme yapılarak karar verme aşamasına geçilmektedir. Kararın verilme zamanı krizin veya savaşın daha fazla büyümesine ya da yön değiştirmesine sebep olabilir. Yine aynı şekilde virüs salgını örneğimizde dediğimiz gibi ne kadar çok erken karar vermek salgının daha da büyümesine etmekte ne kadar geç kalınırsa da sonuçların hiç te iç açıcı olmadığını kanıtlamış bulunmaktadır. Ortaya çıkan durum ne kadar sürprizse, yüksek tehdit içeriyorsa ve zaman da kısıtlıysa az sayıda kişi ile en yüksek düzeyde alınmaktadır.¹⁹⁶ Tıpkı virüs salgınında Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı’nın bilim kurulu kurup kararları hızlı bir şekilde ve en üst seviyede alması bu konuya verilebilecek en güzel küresel örneklerden biri olabilir.

4.2.4. Politikanın Uygulanması

Dış politika karar alma sürecinin son aşamasında eylem ya da uygulama yer almaktadır. Bir olayın ya da durumun algılanması ile başlayan dış politika karar alma süreci sonrası bir değerlendirme ve farklı tercihler arasından bir seçim yapılarak bir

¹⁹⁵ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, MKM Yayınları, 2009, Bursa, s.215

¹⁹⁶ Arı, A.g.e., s.217

karara varılmaktadır. Verilen kararında uygulamaya ya da eyleme geçirilmesi gerekmektedir. Alınan kararlar ile gerçekleştirilecek eylemler ve uygulamalar birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Kararlar, karar alıcıların zihinlerinde biçimlenen soyut bir durumu belirtirken, uygulama ya da eylem ise, çevresel boyutu olan diğer bir ifade ile dış dünyada gerçekleşen ve somut olarak etrafını etkileyen bir tavır alışını göstermektedir.¹⁹⁷

Verilen kararlar artık devletin politikası olmuş ve uygulanma sırası gelmiştir.¹⁹⁸ Bu uygulama hangi strateji üzerine uygulanacak ve nasıl bir tasarruf sağlanacak karar verici tarafından belirlenir ve uygulanır. En baştan itibaren vermiş olduğumuz virüs salgını örneğimiz üzerinden konumuzu tamamlayacak olursak Milli Eğitim Bakanlığı'nın, Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'nın ve daha nice üst aldığı tüm kararların uygulanması ve uygulanma esnasında yine yeni politik kararlar alınmasını da gerekli kılabilir.

4.3. Dış Politikanın Oluşumunda Düşünce Kuruluşları

Düşünce kuruluşları, ideolojik olmayan, hükümet dışında ya da bağımsız bir sivil toplum birimi olarak daha çok yasal bir kurumsal yapı olarak değil de politika araştırma, analiz ve danışmanlığını içeren bir yapıya sahiptir. Düşünce kuruluşları göz önünde bulundurulurken örgütsel yapılarından daha çok bu kuruluşların neyi ve nasıl yaptıklarına odaklanılmalıdır. Diğer bir deyişle düşünce kuruluşlarının işlevlerinde odaklanmak gerekmektedir. Bu yönüyle düşünce kuruluşları, kamusal politikaları etkilemek üzere kurulan, kurumsal, entelektüel ve finansal açıdan siyasi partilerden, hükümetlerden ya da çıkar gruplarından bağımsız olarak faaliyetleri sürdüren hükümet dışı kurumlar olarak görülmektedirler.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Ekrem Yaşar Akçay, ‘‘ Karar-Alma Yaklaşımı Çerçevesinde 1 Mart 2003 Tezkeresi’’ Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2010, s.39

¹⁹⁸ Arı, A.g.e., s.217

¹⁹⁹ Tuncay Durna, ‘‘ Kamu Politikası Aktörü Olarak Düşünce Kuruluşları Ve Değişen Roller’’ ÜİİİD-IJEAS, Sayı: 25, 2019, s.201

Düşünce kuruluşlarının en etkin olduğu alanlardan birinin de dış politika üzerine olduğu söylenebilir. Hatta düşünce kuruluşları ilk olarak ülkelerin dış politika yapım sürecine etkileri ve karar vericileri yönlendirmeleriyle adından söz ettirdiği ve böylelikle ön plana çıktığı birçok kaynakta belirtilmektedir.

Ülkelerin dış politika yapım süreçlerinde söz hakkı olan ve karar vericiler üzerinde de gerekli şekilde etkisini hissettiren düşünce kuruluşları maddi/manevi olarak ne kadar bağımsız olurlarsa bu süreçte de o kadar objektif olabilirler. Bağımsız düşünce kuruluşları hükümet kaynaklı olanlara oranla hükümetlere yeni politikalar üretmek için yönlendirmelerde bulunup daha objektif kararlar almalarında yol gösterici olurlar.²⁰⁰

Düşünce kuruluşlarının; dış politikada yeni düşünceler üretmeleri, tartışma ortamı hazırlamaları, vatandaşlarını dünya ile ilgili konularda haberdar etmeleri, hükümette çalışmaya hazır alanında uzman kişi ve arabuluculuk ortamlarını sağlamaları konusunda dış politika üretimine katkısı bulunmaktadır.²⁰¹ Dış politika kurumları genel olarak devletin milli çıkarları için uğraşırlar.²⁰²

4.3.1. Ortaya Çıkış Süreci ve Tarihsel Gelişimi

Think-tank terimi ilk olarak 20. yüzyılın başlarında ABD’de “akılcı yönetim”in hakim olduğu zamanda ortaya çıkmış politik yetki sahiplerine daha akılcı yöntemlerle verimli olunacağına inanılan “yönetim uzmanları” ön plana çıkmıştır.²⁰³ Bilginin hızla arttığı ve bu artıştan kaynaklı bilgi kirliliği ve zaman ve hız kavramının küresel çağda insanları ele geçirmesi sebebiyle bu kirli bilgilerin derlenip

²⁰⁰ Bilal Karabulut, Dünyada ve Türkiye’de Think Tank Kuruluşları: Karşılaştırmalı Bir Analiz, Akademik Bakış, Cilt 4, Sayı 7, 2010, Ankara, s.93

²⁰¹ Amr Abd’ul Ati, “Think Tank Kuruluşları ve Amerika’nın Dış Politikası”, Çev. Furkan Torlak, http://ydh.com.tr/HD2841_think-tank-kuruluslari-ve-amerikanin-dis-politikasi.html 10/04/2007

²⁰² Mesut Hakkı Çaşın, Güvenlik Stratejisi Düşüncesindeki Değişimin Yeniden Formüle Edilmesi, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.159

²⁰³ Fatih Keskin, Modern Demokrasilerde Yeni Politik Seçkinler: Think Tanklar ve Politikadaki Roller, Sosyo Ekonomi, Ocak-Haziran 2005, No:1,s.49

toparlanması ve kurumların işine yarayacak hale getirilmesi düşünce kuruluşlarına olan ihtiyacı doğurmuştur.²⁰⁴

Düşünce kuruluşları 20. yüzyılın keşfi olarak düşünülse de tüm dünyada var olmaları Soğuk Savaş sonrasında başlar ve tarihsel olarak ise 1884'te İngiltere'de "Fabian Society", 1907 ABD'de "Russel Sage Foundation", 1908'de Almanya'da "Hamburg Institute for Economic Research" ve 1916 ABD'de "Brookings Institution" en eski düşünce kuruluşları arasında bilinmektedir.²⁰⁵ Çevresel, siyasal, politik sorunlar yeni düşünce kuruluşlarının kurulmasına ya da var olanların daha da genişleyip derinleşmesine sebep olmuş bu algının Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle birlikte değişmeye başladığı da gözlenmiştir.

ABD'de 1907 ve 1950 yılları arasında sayıları yirmi civarında olan düşünce kuruluşları, 1950 senesinden sonra ise katlanarak artmış ve bilimsel araştırmalar yapan endüstrilere dönüşmeye başlamışlardır.²⁰⁶ Bu sayı 90'lı yıllarda ise altın çağına ulaşmış ve ABD'nin ilan ettiği "Yeni Dünya Düzeni"yle yakından ilişkili olmuştur.²⁰⁷ ABD'de çıkmış olmasının da vermiş olduğu avantajla bugün diğer ülkelerde olan düşünce kuruluşları ile ABD olan arasında belli başlı farklılıklar gözlenmektedir. Bu ayrım ise dünyaya yön veren çokuluslu şirketleri ve belli başlı medya kuruluşlarını elinde bulunduran ve kolaylıkla kamuoyu oluşturabilen ABD'nin dünyanın hegemon güç haline gelmesine bir nebze olsun yardımcı olduğu söylenebilir.

Düşünce kuruluşlarının yaygınlaşmasında demokrasi anlayışının gelişimi, eğitim seviyesi, anayasa düzenlemeleri, gönüllü bağış yapanların artış göstermesi,

²⁰⁴ Gülşah Erdem, Türkiye'de Düşünce Kuruluşları, , <https://www.orsam.org.tr/tr/turkiye-de-dusunce-kuruluslari/07.04.2012>

²⁰⁵ Anıl Çelen, "Türkiye'de Düşünce Kuruluşları", Türkiye'de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.64

²⁰⁶ Fatih Keskin, Modern Demokrasilerde Yeni Politik Seçkinler:Think Tanklar ve Politikadaki Roller, Sosyo Ekonomi, Ocak-Haziran 2005, No:1,s.51

²⁰⁷ Bilal Karabulut, Dünyada ve Türkiye'de Think Tank Kuruluşları: Karşılaştırmalı Bir Analiz, Akademik Bakış, Cilt 4, Sayı 7, 2010, Ankara, s.95

entelektüel kişilerin varlığı, sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin artması ve basın özgürlüğü önemli rol oynamaktadır. Hukuki statüleri, kurumsal yapıları, çalışma alanları, kaynakları ve amaçları bakımından farklı özellikleri içerisinde barındıran düşünce kuruluşları, bağımsız ve özerk, devlete bağlı, yarı bağımsız, devlete yarı bağlı, üniversiteye bağlı, siyasi partiye bağlı ve kar amaçlı yani kurumsal olmak üzere yedi başlık altında toplanmaktadır.²⁰⁸

4.3.2. Düşünce Kuruluşlarının Amaçları

Düşünce kuruluşları üstlendikleri roller, temel stratejiler ve fonksiyonlar itibariyle, siyasi alanda işgal ettikleri konularıyla ilgili olarak ifade edilmesi gereken nokta, düşünce kuruluşlarının temelinde iktidar ile bilgi arasındaki boşluğun kapatılması gayreti yer almaktadır. Günümüz toplumlarında bu gayret karar vericilerin birçok politik alanda nitelikli ve derin analizleri gerçekleştirebilmeleri için imkan ve zaman kısıtlarının olmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Bu doğrultuda ortaya çıkan boşluk, düşünce kuruluşlarının ana fonksiyonlarını ve temelini meydana getirmektedir. Bunlarla birlikte araştırmacıların akademik açıdan her politik konu ile ilgili derinlemesine analiz gerçekleştirmeleri olanağının olmamasından dolayı, düşünce kuruluşları kendi içlerinde uzmanlaşarak faaliyetlerinde farklı rolleri üstlenebilmektedirler.²⁰⁹

Düşünce kuruluşlarının en temel özelliği üzerinde en çok durulan bağımsız olması yer alabilir. Ancak liberal ekonomiye dayalı küresel kapitalizm düşünce kuruluşlarının parasal gücü elinde bulunduranın boyunduruğu altına girmesine yol açmaktadır.²¹⁰ Ancak düşünce kuruluşunu da başarılı kılan özgür ve yeni fikirler üretmesini sağlayan bağımsızlığı onların hükümet kaynaklarından ziyade hükümet

²⁰⁸ Canan Eyigün, ‘‘ Düşünce Kuruluşları ve Sivil Toplum İlişkisi: Çin Örneği’’, Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, 2019, s.286

²⁰⁹ Özer Köseoğlu ve Ömer Faruk Köktaş, ‘‘ Bilgi, Güç ve Siyasetin Kesişiminde Düşünce Kuruluşları: Kamu Politikaları Bağlamında Bir Analiz’’ Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 30, 2017, s.544

²¹⁰ Aysun Yemen ve Hüseyin Gül, Türkiye’de Düşünce Kuruluşlarının Yerel-Bölgesel Yönetim ve Politikalar Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme, Ed. Yakup Bulut, Veysel Eren, Sedat Karakaya, Abdullah Aydın, Pagem Yayınları, 2013, Ankara, s.514-515

dışı kaynaklardan beslenmesine sebep olmaktadır ki bu durum onları siyasi baskı ve yönlendirmelerden uzak tutmaktadır.²¹¹

Genel amaçlarını sıralamak gerekirse;²¹²

- Geleceğe yönelik olarak siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal alanlarda araştırmalar yapıp stratejik plan ve projeleri hazırlamak,
- Milli çıkarları korumaya yönelik olmak,
- Resmi, özel makamlar ile sivil kuruluşlara danışmanlık hizmeti sunmak,
- Belli başlı güçlerin etkisinden uzak olup tarafsız olmak,
- Her türlü olumlu ya da olumsuz düşüncelerin ortaya çıkarılmasını sağlamak,
- İlgili dokümanları toplayıp arşiv oluşturmak,
- Medyanın aracılığı ile belli bir kamuoyu oluşturup, diğer ülke ve vatandaşları üzerinde etki sahibi olmak.

Reformların merkezi olan Batı dünyası ise düşünce kuruluşları sayesinde bilginin üzerinde egemen olmaktan çok gelecek üzerine tasarım çalışmaları yapmaktadırlar.²¹³

4.3.3. Düşünce Kuruluşlarının Sınıflandırılması

Karar vericilerin de yetiştikleri veya tecrübe kazandıkları düşünce kuruluşları belli başlı sınıflara ayrılmıştır. Weaver'a dayanan sınıflandırmada;

- Birinci grupta “öğrencisiz üniversite” olarak da bilinen ticari kazanç ve itibarın ön planda olduğu ideolojik değerleri olmadan herkese hizmet veren

²¹¹ Ahmet Çelik, “Düşünce Kuruluşları ve Etkileri”KTO Stratejik Araştırmalar Merkezi”, Araştırma Raporu, Konya, Ocak 2016, s.3

²¹² Esat Arslan, “Düşünce Kuruluşlarının Türkiye Serüveni”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed. Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.34-35

²¹³ Ahmet Akter, “Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.12

kuruluşlar yer almaktadır. Brookings Institution bilinen en eski örneklerindedir.

- İkinci grup ise ideolojik yönleri olmasına rağmen bağımsız olarak tanımlanan ortak çıkarlar için çalışan enstitülerdir. Doğrudan parti ve baskı/çıkar grubu etkisinde bulunmazlar. Bu kategoriye örnek verecek olursak Heritage Foundation, Institute for Policy Studies Adam Smith Institute verilebilir.
- Üçüncü grup düşünce kuruluşları, çıkar amacı üzerine kurulmuşlardır. Bunlar sendika, enstitü ya da siyasi partilere organik bağlarla bağlıdır. Bu enstitülere ABD’de lobiciler ve halkla ilişkilercilerle aynı kategoride yer alan “politik işletmeler” denilmektedir.

4.3.4. Türkiye’de Düşünce Kuruluşları

Düşünce kuruluşlarının demokratik, laik ve şeffaf toplum vasıflarına sahip olan ülkelerde daha geniş yer bulduğu tarihi süreç içerisinde gözlenmektedir. Düşünce kuruluşları ilgili vasıflara sahip olan ülkeler için temel aktörlerden biridir.²¹⁴ Devletlerin medya gibi yumuşak güç unsuru ile ilişkilendirilmiştir. Düşünce kuruluşları ile ticari kaygı güden medya kuruluşları arasındaki ilişki kamu ağındaki devamlılığı da mümkün kılmış ve sınırlı olarak değerlendirilen kuruluşlar tecimsel medya aracılığı ile vatandaşlar ile bilgilerini paylaşıyorlarmış gibi yapmışlardır.²¹⁵

Türkiye gelişmiş bir ülke mi yoksa hala gelişmekte olan ülke konumunda mı bu sorunun bile cevabı tam olarak verilemezken düşünce kuruluşlarının da yeteri kadar olduğu mu yoksa sadece kâğıt üzerinde olmaktan ibaret mi sorusunun net bir cevap bulamadığı görülmektedir. Türkiye’nin bazı ölçütleri yakaladığı ileri sürülse de düşünce kuruluşlarının öneminin tam olarak kavranmadığı üniversite ile devletin,

²¹⁴ Bilal Karabulut, Dünyada ve Türkiye’de Think Tank Kuruluşları: Karşılaştırmalı Bir Analiz, Akademik Bakış, Cilt 4, Sayı 7, 2010, Ankara, s.100

²¹⁵ Fatih Keskin, Modern Demokrasilerde Yeni Politik Seçkinler:Think Tanklar ve Politikadaki Roller, Sosyo Ekonomi, Ocak-Haziran 2005, No:1,s.54

sanayinin tam olarak iş birliği sağladığı²¹⁶ ya da sağlasa bile sadece ikili anlaşmalar bazında imza altına alınıp istenilen standartlarda faaliyette olmadığı gözlenmektedir.

Türkiye'nin siyasi geçmişinin askeri darbeler ile kesintiye uğraması düşünce kuruluşlarının sayısı olumsuz yönde etkilemiş ve demokratik refaha sahip olmayan Suudi Arabistan'da yedi, Suriye'de dört adet düşünce kuruluşu bulunmaktadır.²¹⁷ Türkiye'de düşünce kuruluşlarının siyasi partiler, medya mensupları, akademisyen ve öğrenciler müşterileri arasında görülmektedir.²¹⁸

Türkiye'de Düşünce Kuruluşlarının Tarihi

Türkiye'nin 1974 yılında başlayan düşünce kuruluşu yolculuğu 90'lı yıllarda yaşanan gelişmeler ile birlikte sayıları giderek artmıştır.²¹⁹ Dünya'da ilk olarak 1831 yılında İngiltere'de "Royal United Services Institute for Defence and Security Studies" ile başlamış olsa da 1907 yılında ABD'de kurulan "Russel Sage Foundation" ile gelişmeye başlamıştır.²²⁰

Dünya ile Türkiye arasındaki yıl farkına bakıldığında aşağı yukarı 143-144 yıl sonra "Dış Politika Enstitüsü" kurulmasıyla düşünce kuruluşları temellerini atmıştır. Önemi son hükümet döneminde biraz daha anlaşılabilir gibi olsa da diğer Avrupa ülkelerine baktığımızda bu durumun çok da iyi olmadığı görülmektedir. Ak parti döneminde artan dış politika ve seçim süreçlerine girilmeden önce yapılan anket çalışmaları düşünce kuruluşlarının nasıl bir kamuoyu oluşturduğunu gözler önüne sermiştir.

²¹⁶ Sami Zariç, Türkiye'de Think-Tank Kuruluşları ve Karşılaştıkları Sorunlar, Akademik Bakış Dergisi, Temmuz-Ağustos 2012, Kırgızistan, sayı 31, s.8

²¹⁷ Yusuf Çınar, Örneklerle Dış Politika Analizi, Dora Yayınları, Bursa, 2018, s.46

²¹⁸ Deniz Altınbaş, "İyi Bir Think Tank, İyi Bir Think Tanker", Türkiye'de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.23

²¹⁹ Volkan Ş. Ediger, "Türk Think Tankı'nın Olgunlaşma Dönemine Doğru", Türkiye'de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.203

²²⁰ Ediger, A.g.e. s.200

Türkiye’de düşünce kuruluşlarının sayıları her geçen zamanda artsa da bunlardan etkili olanlar sayılacak olursa iki elin parmaklarını geçmezler. Tabii bu etkinlik hükümete yakınlık, bağımsızlık, dış kaynak mı yoksa siyasi kaynaklardan mı finanse olup olmadığı gibi durumlar da hesaplanabilmelidir.

McGann’ın düşünce kuruluşlarını sınıflandırmasından yola çıkılarak Türkiye’deki düşünce kuruluşları da belli başlı başlıklar altında belirlenip bu kuruluşların Türkiye’deki sayılarına da değinmek mümkün olmaktadır.²²¹

Tablo 1:Türkiye’de Bazı Bağımsız ve Yarı Bağımsız Düşünce Kuruluşları Listesi

Kuruluş Adı	Kuruluş Yılı
Ankara Dış Siyaset Araştırmaları Merkezi ANKAM	2003
Ankara Global Araştırmalar Merkezi AGAM	2006
Arı Hareketi	1994
Anadolu Stratejik Düşünce Akademisi	2014
Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi ASAM	1999
Bilim ve Sanat Vakfı BSV	1986
Dış Politika Enstitüsü DPE	1974
Dış Politika Forumu DIF	2003
Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi EDAM	2005
Ekonomik Araştırma Forumu EAF	2004
Ekonomistler Platformu	2000
Global Strateji Enstitüsü- GSE	2003
İktisadi Araştırmalar Vakfı IAV	1965
İktisadi Kalkınma Vakfı İKV	1965
İran Araştırmaları Merkezi İRAM	2016
İslam Araştırmalar Merkezi İSAM	1988
KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı KÖKSAV	1991
Liberal Düşünce Topluluğu LDT	1994
Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı MGTV	1985
Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı OBİV	1984

²²¹ Hüseyin Bağcı ve Aziz Aydın, “Dünyada ve Türkiye’de Düşünce Kuruluşu Kültürü”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.94-96

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmalar Vakfı SETA	2006
Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı SİSAV	1980
Sosyal Araştırmalar Vakfı SAV	2000
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü SAE	2003
Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı TESAV	1993
Türk Demokrasi Vakfı TDV	1987
Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi TASAM	2003
Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı TEPAV	2004
Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı TESEV	1994
Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasa Araştırmalar Vakfı TÜSES	1989
Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi TÜRKSAM	2004
Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi TUSAM	2004
Ulusal Politika Araştırmaları Vakfı UPAV	1995
Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu USAK	2004
Yükseliş İktisadi ve Stratejik Araştırmalar Vakfı YİSAV	1995
21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü	2006

Kaynak: Hüseyin Bağcı ve Aziz Aydın “Dünyada ve Türkiye’de Düşünce Kuruluşu Kültürü”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.94-96

Tabloda da görüldüğü üzere yaklaşık olarak 30 düşünce kuruluşunun içinde “Stratejik” kelimesi geçmektedir. Bizler bu sözcüğü çok sevdiğimiz özellikle belli bir aydın kesim Türkiye’yi “strateji” kelimesiyle ifade etmeyi sever.²²² Örneğin; jeostratejik, stratejik kültür, bu sihirli kelime konunun önemini nedense daha da arttırmakta ve tüm dikkatleri sanki buraya çekmektedir.

Tablo 2 : Türkiye’de Bazı Devlete Bağlı Düşünce Kuruluşları Listesi

Kuruluş Adı	Kuruluş Yılı
Strateji Merkezi	2000
Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi SAREM	2002

²²² Volkan Ş. Ediger,” Türk Think Tankı’nın Olgunlaşma Dönemine Doğru”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.204

Stratejik Araştırma ve Etütler Milli Komitesi SAEMK	1997
Stratejik Araştırmalar Merkezi SAM	1995
TBMM Araştırma Merkezi	2006

Kaynak: Hüseyin Bağcı ve Aziz Aydın “Dünyada ve Türkiye’de Düşünce Kuruluşu Kültürü”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.94-96

Devlete bağlı düşünce kuruluşlarının oluşmasında bazı düşünceler özellikle dış politika ve güvenlik konusunda ortaya çıkan merkezler toplumun farklı kesimleri tarafından ele alınmaya başlanınca devletin bu konuda kendisini bilgilendirmek amacıyla bu kategoride düşünce kuruluşlarının ortaya çıkmasına ihtiyaç duymuştur.

Tablo 3: Türkiye’de Üniversitelere Bağlı Bazı Stratejik Araştırmalar Merkezi Listesi

Kuruluş Adı	Kuruluş Yılı
Akdeniz Üniversitesi	2002
Anadolu Üniversitesi	2005
Ankara Üniversitesi	2003
Atatürk Üniversitesi	2003
Bahçeşehir Üniversitesi	2006
Başkent Üniversitesi	2003
Beykent Üniversitesi	2004
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2005
Çukurova Üniversitesi	2014
Dokuz Eylül Üniversitesi	
Ege Üniversitesi	2002
Erciyes Üniversitesi	2005
Galatasaray Üniversitesi	1998
Gazi Üniversitesi	2004
Hacettepe Üniversitesi	2004
Harran Üniversitesi	1999
İnönü Üniversitesi	2003
İstanbul Üniversitesi	
Kafkas Üniversitesi	2003

Karadeniz Teknik Üniversitesi	2007
Marmara Üniversitesi	1987
Mersin Üniversitesi	2002
Mustafa Kemal Üniversitesi	2006
Pamukkale Üniversitesi	2007
Selçuk Üniversitesi	2005
Süleyman Demirel Üniversitesi	1994
Yıldız Teknik Üniversitesi	2000

Kaynak: Hüseyin Bağcı ve Aziz Aydın “Dünyada ve Türkiye’de Düşünce Kuruluşu Kültürü”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.94-96

Üniversitelerde bulunan stratejik araştırmalar merkezlerinin sayısı yirmi yedi olmasına rağmen çoğu sadece birer isim ya da tabeladan ibarettir. Türkiye’de her ilde hemen hemen bir veya daha fazla üniversite olmasına rağmen düşünce kuruluşlarının sayılarının azlığı ise yeteri kadar önem verilmediğinin göstergesi demek mümkün olabilir. Üniversite tarafından atanan koordinatörlerin liderliğinde belli başlı konulara eğilmeye çalışan merkezlerin sayısının artıp konu başlıklarının daha da çeşitlenmesi bilim yuvası olan üniversiteler için çok daha iyi olacak gibi gözükmektedir.

Türkiye’de Düşünce Kuruluşlarının Önemi ve Geleceği

Modern toplumlarda düşünce kuruluşları kritik bir öneme sahiptir. Düşünce kuruluşları kamu politikası araştırmaları, analizleri ve önerileri üzerine yaptıkları çalışmalarla siyaset ve halk arasındaki ilişkilerde önemli bir yere sahiptirler. Düşünce kuruluşlarının birincil işlevi, hükümetler için politika stratejileri üretmek ve onlara yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde kararlarının doğruluğu hakkında bilgi verecek raporlar ve analizler sunmaktır. Dolayısıyla hem karar alma süreçlerinden önce hem de sonra düşünce kuruluşlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Yani düşünce kuruluşları politika üretmeden önce önerilerde bulunarak, süreç içinde kararları etkilemeye çalışarak ve süreç sonrasında alınan kararları değerlendirerek karar alma süreçlerine dahil olmaktadır. Ayrıca alınan kararlardan sonra hazırladıkları raporlarla sadece hükümeti değil halkı da bilgilendiriyorlar. Bu bakımdan düşünce kuruluşları halkla hükümet arasında arabulucu bir rol oynayabilir. Böylece halkın siyasetçilere olan

güvenini etkileme açısından da önem kazanmaktadır. Çünkü düşünce kuruluşları, mevcut politikaları, stratejileri ve siyasi programları halkın erişebileceği şekilde açıklama, yorumlama ve değerlendirme misyonunu üstlenerek önemli bir boşluğu kapatmaktadır.²²³

Geleceğe bakıldığında gerek resmi kaynakların olsun gerekse özel kaynakların desteklediği düşünce kuruluşlarının öneminin ne kadar bağımsız olurlarsa ve bu bağımsızlık ile ne kadar faydalı düşünce üretirlerse o kadar önemleri bir bu kadar daha artacaktır.²²⁴ İletişimin zirve yaptığı küresel çağda diğer kurumlarda olduğu gibi düşünce kuruluşlarının da belli politik güçler tarafından etki altına girmesi doğal karşılanmalı ancak üretilen düşünce açısından tarafsızlık en önemli özelliklerden birisi olmalıdır.²²⁵

Türkiye, pratikte konuştuğu fikir ürettiği kadar uygulamada aynı performansı sergilemekte zorlanır. Öyle ki bir siyaset programı olsa düşünce kuruluşları şu anda Türkiye’de olması gereken zaten bildiğimiz bütün politik kararların arkasında var olan gibi konuşulsa da sadece belli bir kesimin düşüncesini yansıtmaktan ibaret olduğunu görmek çok da zor olmasa gerekir. Bununla birlikte düşünce kuruluşlarının gelecekte eline geçecek olan en önemli fırsat hükümeti, siyaseti, kamuoyu, medyası ile ihtiyaç duyulan kaliteli ve tarafsız fikirler üretebilmesidir.²²⁶

Düşünce kuruluşları, doğduğu ülkenin değerlerini ön planda tutup milli çıkarları çerçevesinde gerçeklerine uygun çözüm odaklı stratejiler belirlediği süreç hem Türkiye’de hem de dünyanın birçok ülkesinde geleceği olan kurumlardır

²²³ Niyazi Karabulut, “ Türkiye’de Düşünce Kuruluşlarının Karar Alma Süreçlerinde Etki Kapasitesi” Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019. s.27-28

²²⁴ Faruk Loğoğlu, “Türkiye’de Düşünce Kuruluşları”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.426

²²⁵ Volkan Ş. Ediger,” Türk Think Tankı’nın Olgunlaşma Dönemine Doğru”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.205

²²⁶ Faruk Loğoğlu, “Türkiye’de Düşünce Kuruluşları”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.427

diyebiliriz. Bu pencereden bakacak olursak eğer hangi parti iktidara gelecek olursa düşünce kuruluşları desteklenmeli ve özellikle dış politika sürecinde ve daha birçok politik aşamalarda işbirliği içinde olunmalıdır.²²⁷

Türkiye’de Düşünce Kuruluşlarının Sınıflandırılması

Türkiye’de düşünce kuruluşlarının son yıllarda giderek artması onun belli başlı sınıflara ayrılması gerektiği sonucunu doğurduğu gözlenmiştir. Düşünce kuruluşlarının net bir tanımı yapılamazken sınıflandırılması da tanımı gibi net olmayabilir.

Türkiye Cumhuriyeti’nde ise bu sınıflandırma;²²⁸

- Birinci grupta askeri ve sivil toplum kuruluşları yer alır. Örnek verecek olursak Genel Kurmay Başkanlığı’nın Stratejik Araştırmalar Etüd Merkezi (SAREM)
- İkinci grup ise üniversitelerin kurdukları merkezlerdir.
- Üçüncü grup düşünce kuruluşları misyonu olup hükümet ve orduya destek verenlerdir. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi’nin temsil ettikleridir.
- Dördüncü grup ise kendilerini düşünce üretim merkezi olarak tanımlayıp bir düşünce kuruluşu içinde olması gereken tüm tanımlamaları barındıran kuruluşlardır. Türkiye Ekonomi ve Sosyal Etüd Vakfı (TESEV) gibi vakıflar örnek olarak verilebilir.

Diğer bir sınıflandırma ise şu şekilde olmuştur;

- Bakanlıklar bünyesinde görev yapanlar; Genel Kurmay Başkanlığında SAREM, Dışişleri Bakanlığında SAM, İçişleri Bakanlığında AREM.

²²⁷ İdris Bal, “Düşünce Kuruluşlarının Gerekliliği ve Türkiye”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.130

²²⁸ Fatih Keskin, Modern Demokrasilerde Yeni Politik Seçkinler: Think Tanklar ve Politikadaki Roller, Sosyo Ekonomi, Ocak-Haziran 2005, No:1,s.54

- Üniversiteler bünyesinde görev yapanlar; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, Hacettepe Üniversitesi Finansal Araştırmalar Merkezi, ODTÜ Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Vakıflarla görev yapanlar; ASAM, TESEV, Marmara Grubu Stratejik Araştırmalar Vakfı.
- Sendikalar bünyesinde yapılanlar; Türk Metal-İş Sendikası tarafından finanse edilen” Türkiye Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi TUSAM”
- Sivil Toplum Örgütü olanlar; Arı Harekâtı, Liberal Düşünce Topluluğu, Ulusal Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Derneği, Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Akdeniz Araştırmalar Enstitüsü
- Cemaat ve Tarikat içerisinde olanlar;
- Ayrılkçı hareket içerisinde yapılandırılanlar; Kürdistan Stratejik Araştırmalar Merkezi ve diğerleri.²²⁹

Türkiye’de Düşünce Kuruluşlarının Karşılaştıkları Sorunlar

Siyaset üretme ve yürütme kurumları ile temel bilim üretme kurumları arasındaki ilişkiyi sağlayan, bu kurumlardan beslenen, temel amacı tamamlayıcı ve alternatif siyaset üretmek olan düşünce kuruluşları Türkiye’de düşünce kuruluşları gelişme aşamasındadır. Türkiye’nin ekonomik ve sosyal problemleriyle ilgili olarak üniversiteler bu konulara daha çok yabancı kalırlarken düşünce kuruluşları kısıtlı olanakları doğrultusunda somut problemlerle ilgili arayış içerisine girmektedirler. Buradan hareketle düşünce kuruluşları, araştırmalar ve anketler yaparak öneriler ortaya atmaya başlamışlardır. Düşünce kuruluşları alternatif politikaların üretilmesi ile ilgili olarak adımlar atmakta ve karar vericilere yardımcı olmaktadır. Ancak

²²⁹ Esat Arslan, “Düşünce Kuruluşlarının Türkiye Serüveni”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.33-34

2000’li yıllardan itibaren ülkemizde varlıklarını hissettirmeye çalışan düşünce kuruluşlarının karşı karşıya kaldıkları sorunlar ve bazı sıkıntıları bulunmaktadır.²³⁰

Düşünce kuruluşlarının bu bölüme gelene kadar değinilen amaç, görev ve özelliklerinden yola çıkılacak olursak eğer en temel sebepleri arasında ekonomik neden sayılabilir. “Bilginin” pahalı ve yüksek bir materyal olduğu düşünülecek olursa “parasız bilgi” de olmayacağı için düşünce kuruluşlarının başlangıçlarındaki inanç, özveri, güvenilirliklerinin sarsılacağı göz ardı edilmemelidir.²³¹

Güçlü ve dünya üzerinde ses getirecek bir çalışmanın çok ciddi finanse kaynakları olması gerekir. Güçlü ekonomi aynı zamanda devlet bütçesinde de olmalı ki ekonomik açıdan rahat olan devletler ancak stratejik konularda yatırım yapma ihtiyacı duyarlar. Ekonomik olarak tam bağımsız olamayan bir devletin gelecek üzerine çok da bir stratejisi olduğunu düşünmemek gerekir. Finans konusunda ihtiyaçlarını karşılayamayan düşünce kuruluşları bu açıklarını gidermek için yurtdışından destek almaya karar verdiklerinde ise ajan muamelesi görmektedirler.²³²

Bir diğer sıkıntı ise kalifiye personeldir. Düşünce kuruluşlarının bünyesinde gönüllü stajiyer, emekli askeri personel ve öğretim üyelerinden oluşan bir kurul üyeliği göze çarpmaktadır. Durum böyle olunca da kaliteli ve kalıcı olan genç dinamik alanında uzmanlar bulmak zorlaşmakta neredeyse imkânsız bir hal almaktadır. Bahsi geçen uzmanlık alanı sadece araştırma, yazma ya da proje bazında değil bunları yaymak ve karar vericileri etki altında bırakabilecek idari bir kadrodan da söz etmek gerekebilir. Özellikle kamuoyunu etkin kullanan ve yönlendiren kişilerin genellikle daha başarılı ve kalıcı oldukları gözlenmektedir.

²³⁰ Sami Zariç, ‘‘ Türkiye’de Think-Tank Kuruluşları Ve Karşılaştıkları Sorunlar’’ Akademik Bakış Dergisi, Sayı:31, 2012, s.12

²³¹ Mesut Hakkı Çaşın, Güvenlik Stratejisi Düşüncesindeki Değişimin Yeniden Formüle Edilmesi, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.157

²³² İdris Bal, ‘‘Düşünce Kuruluşlarının Gerekliliği ve Türkiye’’, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.128

Düşünce kuruluşlarının karşılaştıkları bunca sorunların yanında kendilerinin oluşturduğu özellikle çalışma alanlarını seçmemiş olmamaları da en büyük etkidir.²³³ Genel olarak çalışma alanlarına bakılacak olursa dış politika konusunda hemen hemen bütün düşünce kuruluşlarının bir stratejisi bulunmaktadır fakat bunun yanında silahsızlanma konusunda batılı kuruluşlarda çalışma yapan o kadar kurum varken Türkiye’de çalışan bir kuruluş görmek mümkün değildir.²³⁴

Yukarıda sayılan bir o kadar sorun yeni bir sorunu gündeme getirmekte ve düşünce kuruluşlarının devamlılığını, diğer bir ifadeyle think-tank’lar sürekliliği sağlayamamaktadırlar. Kısa süreli olup günlük sorunlara çözümler üretmeye çalışmaları bir diğer sorun olarak belirmektedir.

Düşünce kuruluşlarının hukuki alt yapılarının hazır olmayışı, bu zamana kadar olan hükümetlerin muhalefeti güçlendirecek kaygısıyla eleştiriye açık kuruluşlara sıcak bakmaması yaşanan diğer sorunlar arasında sıralanabilir.²³⁵ Türkiye’de düşünce kuruluşlarının sorunlarının altını çizmeye devam edecek olursak eğer Büyük şehirlerde bulunan BİLGESAM, SETA, STA gibi kuruluşların bütçelerinin milyon dolarlar olmasına rağmen çok az bir kısmının AR-GE’ye ayrılması geri kalan önemli bir kısmın ise vitrin için ayrılması BİLGESAM’ın İngilizce web sayfasının bile güncel olmayışı bu duruma güzel bir örnektir.²³⁶ Durum böyle olunca da “Pensilvanya Üniversitesi” tarafından ilan edilen “Düşünce Kuruluşları ve Sivil Toplumlar Programı (UPENN İndeks)” 2014 yılı verilerine göre²³⁷ Türkiye’den sıralamaya giremeyen belirtilen düşünce kuruluşlarının biraz daha özeleştiri yapıp bazı konularda kendilerini revize etmeleri gerekebilir.

²³³ Sami Zariç, Türkiye’de Think-Tank Kuruluşları ve Karşılaştıkları Sorunlar, Akademik Bakış Dergisi, Temmuz-Ağustos 2012, Kırgızistan, sayı 31, s.14

²³⁴ Zariç, A.g.e.,s. 14

²³⁵ Göktürk Tüysüzoğlu, Türk Dış Politikası’nın İşleyişinde Düşünce Kuruluşlarının Rolü, Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2015, Giresun, s.136

²³⁶ Yusuf Çınar, Örneklerle Dış Politika Analizi, Dora Yayınları, Bursa, 2018, s.46

²³⁷ Çınar, A.g.e., s.45

Bütün olumsuzluklara rağmen Türkiye’de düşünce kuruluşları özel teşebbüsler sayesinde ayakta kalıp kamuoyuna bir şekilde ulaşmaya çalışmaktadırlar fakat bu durum asıl karar vericiler tarafından “muhalif görüşler” olarak görülmektedir.²³⁸ Durum böyle olunca da düşünce kuruluşlarının asıl amacı olan üretmiş oldukları stratejiler amacına ulaşamayıp tam tersine var olan sorunlara bir yenisini daha eklemektedir denilebilir.

Türkiye’deki düşünce kuruluşları düşünce üretmekten çok yazma faaliyetinde bulunup “derme çatma” yaklaşım içinde olmuşlardır.²³⁹ Düşünce kuruluşlarının Türk dış politikasının kronikleşmiş konularında uzmanlaşma çok söz konusu olmadığı gibi uzmanların da nitelikleri eksik kalmakta ve bu genç uzmanlarda da gerekli deneyim bulunmadığı gözlenmektedir.²⁴⁰

Mali Kaynak Sorunu

Türkiye’deki düşünce kuruluşlarının sorunları arasında birinci sırada yer alan mali sıkıntıların beraberinde üretilen düşüncelere de yansıdığı görülmektedir. Finansal açıdan var olan sıkıntı Türk Dış Politikasının sürecine de yansımakta hatta düşünce kuruluşlarının özgür olamadığı finansal kaynakları onları dış politika yapım sürecinde de peşini bırakmadığı ve bu durumun yine Türkiye’de düşünce kuruluşlarının tam olarak anlaşılmadığı ve uzun bir süre daha anlaşılamayacağı anlamına geldiğini söylemek mümkün olabilir.

Finansal çıkarlar da düşünce kuruluşlarının dış politika yapım sürecinde en önemli aktörleri arasında görülebilir. Küreselleşmeyle birlikte “Küçük Köy: Dünya” kavramı çıkar kavramını daha da bizlere gerçekçi kılmış ve her türlü karar durumunda ülkelerin birbiri ile bağımlı olmasını da beraberinde getirmiştir

²³⁸ Ali Külebi, Küreselleşme Çağında Düşünce Kuruluşları, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.420

²³⁹ Gökhan Koçer “Türkiye’de Stratejik Düşünme/Düşünce Üzerine Bir Deneme: Küreselleşme Karşısında Sevkülceys”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.392-393

²⁴⁰ Koçer, A.g.e., s.393

diyebiliriz. ABD'nin küreselleşmeyle birlikte büyük güç olması diğer ülkelerin ve bizim dış politika üretirken ya da belli başlı kararları alırken aslında bağımlı olduğumuzu ve Ulusal Para Fonu (IMF) olup mali çıkarlar söz konusu olduğunda çok da bağımsız olunduğu söylenemeyebilir.

Bütün bu mali sıkıntılar bir süre sonra yabancı fonların doğmasına ve bunun süreklilik arz etmesi düşünce kuruluşlarında bağımlılık haline gelmesine sebep olur.²⁴¹ Bu durumda düşünce kuruluşlarına önyargı ile yaklaşılmasına ve bu yaklaşımın casus olarak tanımlanmasına sebep olduğu söylenebilir. Bu durum ise Türk dış politikasının yapım sürecine de yansıdığı düşünülmekte ve bu önyargı da üretilen düşüncelerin değerini de sorgulatmaktadır.

Türkiye'de daha çok insanlar cami, okul, yurt gibi somut olan şeylere bağlıta bulduklarından düşünce üretilen kuruluşlar gibi soyut olan şeylere bağlıta bulunma konusunda çok da başarılı değillerdir.²⁴² Stone'un da dediği gibi "bilgi parayla satın alınmasına gerek olmayan kamusal bir mal olarak görüldüğünden düşünce kuruluşlarının üretimlerine insanların yatırım yapma istekleri de azalmaktadır." Zaman içerisinde bir milletin alışkanlıklarının da yeni bir çağ ile birlikte değişmesi gerektiği gözler önüne serilmektedir.

Küresel zaman diliminde bilgi kirliliğinin fazlalığı ve zaman kavramının ise her şeyden çok kıymetli olduğu düşünülecek olursa özellikle içinde bulunulan olağanüstü zamanlarda karar vericilerin mali konularda belli hukuki altyapılar ile düşünce kuruluşlarını güvence altına alıp kendileri için en büyük yarar sağlayıcılar olduğunu görmeleri gerektiği net bir şekilde söylenebilir. Bilgi kirliliğinden kaynaklı yararlı olacak olan en doğru, ucuz ve gerçek bilgiyi sunmak ve sürekli hizmette bulunmak için çok geniş kütüphaneye, dokümantasyon merkezlerine, teknolojik

²⁴¹ Hüseyin Bağcı ve Aziz Aydın "Dünyada ve Türkiye'de Düşünce Kuruluşu Kültürü", Türkiye'de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.85

²⁴² Bağcı-Aydın, A.g.e., s.102

gelişmelere paralel olarak dijital tekniklere sahip bulunmak gerektiğinden²⁴³ çok ciddi mali donörlere ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Güvenilir Kariyer Çizgisi Göstermemeleri

Düşünce kuruluşları Türkiye’de kurumsallaşma süreçlerini tamamlayamadıkları için ileride kapandıklarında bünyelerinde istihdam ettikleri uzmanların toplumda var olan statülerini kaybedecekleri endişesine sebep olmaktadır.²⁴⁴ Bu durum düşünce kuruluşlarının kalifiyeli uzman istihdamından yoksun olmasına da sebep olduğu söylenebilir.

4.3.5. Düşünce Kuruluşlarının Fiziki ve Beşeri Yapıları

Türkiye’de temsilcilikleri bulunan düşünce kuruluşları aslından daha çok destekleyici konumda olup personel istihdamı yapmaktan kaçınmaktadırlar.²⁴⁵ Bu kuruluşlar konferans, seminer, paneller organize edip sonuçlarını kitap olarak basıp böylece kendileri düşünce üretmeseler bile yürüttükleri projeler ve düzenledikleri toplantılar sayesinde belli bir kamuoyu oluşturdukları söylenebilir.²⁴⁶

Tablo 4: Bazı Yabancı Düşünce

Düşünce Kuruluşu	Kuruluş Yılı	Merkezi
Açık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilciliği	2001	İstanbul
Friedrich Eber Vakfı Türkiye Temsilciliği	1988	İstanbul
Friedrich Nauman Vakfı Türkiye Temsilciliği	1991	İstanbul
German Marshall Fund Ankara Ofisi	2005	Ankara
Heinreich Böll Vakfı Türkiye Temsilciliği	1994	İstanbul

²⁴³ Ahmet Akter, “Türkiye’de Stratejik Araştırmalar Üzerine Bazı Düşünceler”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.13

²⁴⁴ Bülent Karadeniz “Türkiye’de Düşünce Üretimi”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.339

²⁴⁵ Bağcı-Aydın, A.g.e., s.101

²⁴⁶ Bağcı-Aydın, A.g.e., s.102

Konrad Adenauer Vakfı Türkiye Temsilciliği	1984	Ankara
Orient Enstitüsü İstanbul Şubesi	1987	İstanbul

Kaynak: Hüseyin Bağcı ve Aziz Aydın “Dünyada ve Türkiye’de Düşünce Kuruluşu Kültürü”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.94-96

Tablodan da anlaşılacağı üzere Alman düşünce kuruluşları tarihi çok daha eskilere dayanırken Amerikan düşünce kuruluşları ise ikibinli yıllardan sonra Türkiye’de temsilcilikler açmayı tercih edip merkez olarak da İstanbul’ seçmektedirler.

Türkiye’deki düşünce kuruluşlarını incelemeye çalıştığımızda ise SETA’nın Ankara ve İstanbul dışında Washington D.C., Berlin, Brüksel ve Kahire’de temsilciliklerinin olduğunu ve faaliyet gösterdiklerini internet sayfasından ulaşılabilmektedir. Düşünce kuruluşlarının yurtdışı temsilciliklerinin fazla olmayışı aslında uluslararası kavramdan ulusal kavrama dönüştüklerinin de bir göstergesi olabilir.

Düşünce kuruluşlarının kadro yapılarına bakıldığında daha çok bürokrat, akademisyen ya da askeri geçmişli kişilerden oluştukları göze çarpmaktadır. Hatta yönetim kurullarında olan isimlerin halen daha aktif olarak görev yaptıkları bilinmektedir. Üniversiteler bünyesinde olan düşünce kuruluşlarının ise alanında uzman akademisyenler tarafından oluşturuldukları ve Üniversitenin Rektörü tarafından da yönetildiği bilinmektedir. “Öğrencisiz Üniversite” de denilen düşünce kuruluşları akademisyenlik ve gazetecilik arasında gidip gelen bir düzen içerisindedir.

Kalıcı olmayan uzmanların istihdamı sebebiyle düşünce kuruluşları, kurumsallaşma aşamasına geçmekte zorlanmakta özellikle de dış politika konusunda insan kaynağı yetiştirmekte zorlandıklarından hazır yetişmiş uzmanlardan yararlanmak zorunda kalmışlardır.²⁴⁷

²⁴⁷ Sinan Ülgen, “Türkiye’de Bir Think Tank Olma”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.513

4.3.6. Düşünce Kuruluşlarının İlgili Alanları

Düşünce kuruluşları Türkiye’de belli başlı konulara eğilmiş küreselleşmenin getirdiği çoğu duruma kayıtsız kalındığı görülmüştür. Düşünce kuruluşlarının ilgi alanları aşağıdaki başlık ve alt başlıklar halinde olabilir.²⁴⁸

1) Küresel ilgi alanları

- Güç merkezleri, dinamikleri ve dengeleri
- Silahsızlanma
- Finans
- Kuvvetin kullanımı
- Teknolojik ve dijital gelişmeler
- Askeri sistemler

2) Bölgesel ilgi alanları

- Komşu ülkelerin politik, askeri, ekonomik, kültürel ve nüfus yapıları
- Bölgesel güvenlik
- Olası tehdit ve terör olayları
- Mülteciler

3) Ulusal ilgi alanları

- Milli güvenlik
- Kuvvet yapılanması
- Tarım
- İnsan kaynakları
- Örgütlenme tipleri
- Bilim ve teknoloji
- Psikolojik ve stratejik savaş
- Savunma sanayi
- Enformasyon

²⁴⁸ Servet Cömert, “Stratejik Araştırma Merkezleri ve Araştırma Kültürü”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.184-185

Bu ilgi alanlarına ek olarak; eğitim, sağlık, demokrasi, muhafazakârlık, ticaret, turizm, diplomasi, aile ve sosyal politikalar, eşitsizlik, insan hakları gibi daha bir çok başlık eklenebilir.

4.4. Türkiye’de Düşünce Kuruluşlarının Dış Politika Yapım Sürecine Etkileri

Türkiye’de düşünce kuruluşları dış politikanın gölgesi konumunda karşımıza çıkmakta ve çok da öteye geçememektedir. Bir diğer ifadeyle karar alıcıları etkileyip yönlendirme yapmaktan ziyade onların aldıkları kararları meşrulaştıran aktörler olarak var olabilmektedirler. Türkiye’de ABD ve Fransız modeli üzerinden daha çok siyasetten özerk yapı olan ABD modelinin Türkiye’deki siyasal iktidarlar tarafından benimsenmediğini görmekteyiz.²⁴⁹

Dış politikanın gizli tutulması bazı birimlerin tekeline indirgenmesi bilgi paylaşımının kısıtlı olması doğal olarak yapım sürecine düşünce kuruluşlarının dâhil olmasını zorlaştırmaktadır. Türk dış politikasının şekillenmesinde ne kadar zorluklarla karşılaşsalar da etkin olmayı hedefleyen düşünce kuruluşları bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti’nin birimleri ile etkileşim içinde olup katkıda bulunmayı da ihmal etmemişlerdir.

Karar vericilerin dış politika yapım sürecinde düşünce kuruluşları ile ilişkilerinin biraz daha karşılıklı çıkar durumunu gizlediği söylenebilir. Çünkü düşünce kuruluşları politika konusunda öngörülerini karar vericilere iletmek ve onlara yol göstermek zorunda olduğu gibi karar vericilerin önde gelen düşünce kuruluşlarının reklamını doğal olarak yaptığını söylenebilir. Düşünce kuruluşlarının medya ve karar vericiler olan sıkı ilişkisinin temellerini attığını görmekteyiz.

Türkiye’de düşünce kuruluşlarının dış politika üzerine yapılan çalışmalarında çok fazla derine inilmediği görülmektedir. Bir ülkenin derinlemesine çalışılması demek o ülke ile ilgili zafiyetler, iç politika, geçirdiği değişimler, kamuoyu yapısı,

²⁴⁹ Serhat Güvenç, Türkiye’nin Dış Politikası ve Düşünce Kuruluşları, Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler, Der. Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2006, s.161

siyasetçileri, güçlü ve zayıf yönleri ile ilgili detaylı bilgi sahibi olmak demektir.²⁵⁰ Özellikle bu bilgiler ikili ilişkilerde kriz dönemlerinde diğer ülkenin elinde kullanıma hazır olarak bulunması her zaman üstünlük sağlayıp dış politikada bir adım öteye taşıyacaktır.²⁵¹

4.4.1. Güvenlik Kültürüne Katkı

Türkiye’de bulunan düşünce kuruluşlarının dış politika yapım sürecine etki ettiği gibi güvenlik alanlarında da projeler yürüttüğü, son zamanlarda bölgesel çalışmalara ağırlık verdiği görülmektedir.²⁵² Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan ulusal ve bölgesel güvenlik Türkiye’deki devlet merkezli güvenlik anlayışıyla düşünce kuruluşlarının güvenlik anlayışı arasında farklılıklar bulunmakta ve üç grupta incelenmektedir.²⁵³

Birinci grupta; sivil-asker ilişkilerinde sivillerin üstün tutulacak şekilde revize edilmesini insan merkezli bir yapıyı hedefler. Bunlar gündemi belirlemekten yoksundurlar.

İkinci grupta; geleneksel güvenlik anlayışı ile değişen güvenlik anlayışının harmanlandığı bir yapıya sahiptir. Üçüncü grupta ise; geleneksel güvenlik anlayışın aynen benimsendiği sürdürülen Türk dış politikasının gölgesi olduğu bir yapıdan söz edilir.

Türkiye, süregelen tarihi boyunca hassas bir coğrafi bölgede bulunduğu gibi burada hem hızla ilerleyen küresel çağı yakalamak hem de bu ilerlemenin getirdiği milli güvenliğini sağlamak, korumak ve geliştirmek için düşünce kuruluşlarının

²⁵⁰ Deniz Altınbaş, “İyi Bir Think Tank, İyi Bir Think Tanker”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.29

²⁵¹ Altınbaş, A.g.e., s.29

²⁵² Göktürk Tüysüzoğlu, Türk Dış Politikası’nın İşleyişinde Düşünce Kuruluşlarının Rolü, Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2015, Giresun, s.141

²⁵³ Tüysüzoğlu, A.g.e., s.142

önemini kavramaya başlamıştır.²⁵⁴ Böylelikle düşünce kuruluşlarının güvenlik kültürüne katkısında “milli güvenlik” teriminden söz etmek mümkün olabilir.

Düşünce kuruluşlarının güvenlik kültürüne bir diğer katkısı ise problemlerin savaşıarak değil konuşarak çözümlenmesinin çok daha etkili ve akıllıca olduğu görülmüş böylelikle iletişim, etkileşim, uzlaşma kültürünün benimsenmesini sağlamıştır.²⁵⁵

4.4.2. Siyasal Gelişmelere Katkı

Düşünce kuruluşlarının yola çıkarken hedeflerinden en önemlisi siyasal alanda aktif olmak istemeleridir. Bunun da en güzel örneği ABD’de olduğu söylenebilir. “Alek Change raporuna göre;

- ABD’de 1.830 civarında düşünce kuruluşu vardır,
- Dünyadaki düşünce kuruluşlarının %60’ı ABD ya da Avrupa’dadır.
- Düşünce kuruluşlarının %90’ı 1950 sonrası kurulmuştur.
- ABD’de bu sayı 1980 sonrasında iki katına çıkmış ve belli başlı konularda uzmanlaşmışlardır.
- ABD düşünce kuruluşlarının dörtte biri Washington D.C.’dedir.”

Amerika’da hükümetin politikalarını etkileyip karar vericileri etkileyecek birçok kuruluş bulunmakta ve bunlara mali desteğini sağlayacak olan kuruluşlarda sayıca fazla bulunabilmektedir. Uluslararası standartlarda maddi destek alan düşünce kuruluşları siyasal süreç içerisinde hükümete anayasanın verdiği haklara dayanarak “bunu yapmanız daha iyi olur” diyerek sürekli tavsiyelerde bulunabiliyorlar.

Türkiye’de bu süreç biraz daha bürokratik olarak ilerlemektedir. Siyasal süreç içinde düşünce kuruluşları daha fazla ön planda olması gerekirken Türkiye’de durumun tam tersi olarak işlediği hissedilmektedir. Son zamanlarda bu durum biraz

²⁵⁴ Sadi Çaycı, “Türkiye’nin Milli Güvenliği Açısından Düşünmenin Önemi”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları Kültürü, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.188

²⁵⁵ Çaycı, A.g.e. s.190

daha kırılmaya başlasa da yine de sadece tavsiyeden öteye geçilemediği gözlenmektedir.

ABD’de Ortadoğu, göçmenlik ya da ülkenin en büyük sıkıntılarından olan uyuşturucu ile ilgili sadece bu alanlarda uzman düşünce kuruluşları varken Türkiye’de belli başlı konularda düşünce üreten düşünce kuruluşlarının olmayışı doğal olarak konular ile ilgili düşünce üretilirken doğru zaman ve doğru yerde kararlar alınamamasını doğuruyor. Mülteciler konusunda yaşadıklarımız ya da Türkiye’nin gündeminde olan kadın cinayetleri gibi zamanında çözümler üretilmediğimiz geç kalınmış kararlar da çok fazla önem arz etmiyor.

Düşünce kuruluşları siyasal süreç içerisinde fikir beyan eden aktör olarak ilk sıralarda yer alabilir. Bu durum olağan ve olağanüstü durumlarda toplanan Cumhurbaşkanlığı, Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulu gibi üst düzey toplantılara katılarak karar vericilere bilgi verme onları hem iç hem de dış politika da tavsiyelerde bulunmak amaçlı olduğu söylenebilir.

Bu süreçler içerisinde düşünce kuruluşlarının kar amaçlı olmayıp çıkar amaçlı olduğu bunun sonucunda da medyada ön planda olmak, her türlü politika analizinde bilgiye erişimde ayrıcalıklı olmak, siyasal süreçlere direkt etki edebilecek yollara sahip olmak ulusal ve uluslararası düşünce kuruluşlarının finansal ayrıcalıktan daha çok çıkar ayrıcalığının peşinden koştuğu durumdur.²⁵⁶

4.4.3. Ekonomi Kültürüne Katkı

Dış politika ile dış ekonomi arasında karşılıklı bağımlılık içeren bir ilişki olduğunu söylemek mümkün olabilir. Düşünce kuruluşları dış politika yapım sürecine her türlü alanda etki edip etkilendiği gibi en büyük ayağı olan ekonomi alanında da sürece dahil olduğu gözlemlenebilir.

Dış politikanın ekonomi kültürüne katkısı çok eski çağlarda tüccarlar üzerinden yapılan ekonomi ile yürütüldüğü söylenebilir. Düşünce kuruluşları dış

---

²⁵⁶ Umur Bedir, Türkiye’de Muhafazakar Düşünce Kuruluşlarının Kamuoyu Oluşturma Faaliyetleri, Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2017, s.14

politikada ekonomik yönden ikili devletlerin ilişkileri üzerinden yayınlamış oldukları raporlar, paneller üzerinden gerekli danışmanlık hizmetlerini vermektedirler. Dış politikada istediğini elde edemeyen ülkelerin genellikle ekonomik yönden yaptırımları ekonominin devlet için ne kadar da önemli olduğunu bir kez daha göstermektedir. Bu yaptırımlar ekonomik yönden eksikliklerin olduğu yöne doğru ivme kazanması mümkün olabilir.

COVID-19 küresel salgın sonrası Türkiye’de ve dünyada ekonomik politikalar üzerine birçok düşünce kuruluşlarının hazırladığı raporlar sosyal medya üzerinden yapılan web canlı yayınları düşünce kuruluşlarının dış politika yapım sürecinde ekonomik yönden katkısını desteğini aldığı ülkenin ekonomisi ve diğer ülkelerin ekonomisini inceleyen çalışmalar yapmaktadırlar. Dış politikada yaşanan değişiklikler bazı durumlarda sonuç olarak askeri yaptırımları da beraberinde getirebilir. Pandemi sonrası yaşanan küresel değişim ve ekonomik dönemle birlikte ABD’nin Orta Doğu askeri varlığında köklü değişimler yapılacağı²⁵⁷ düşünce kuruluşlarının yazılarında şimdiden değinilmeye başlandı. Bu duruma örnek olarak da İngiltere’nin 1967 yılında girdiği ekonomik daralma ile Bahreyn, Yemen ve Malezya’dan çekilmesi gösteriliyor.²⁵⁸

4.4.4. Hukuki Statü Açısından

Düşünce kuruluşlarının devlet, üniversite, vakıf, şirket veya dernek gibi kurumlara bağlı olarak kurulduklarını bunların bünyesinde finanse edildikleri daha önce belirtilmişti. İşte bu sebeple devlet, üniversite çatısı altında olanların hukuki dayanakları ile vakıf, şirket veya dernek çatısı altında olanların hukuki altyapıları aynı olmamaktadır.

Üniversite çatısı altında olan düşünce kuruluşu üniversite senatosu tarafından oluşturulan yönetmelik ile belirlenir. Devlet tarafından olan örneğini İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etüdler Merkezi, Araştırma ve Etüdler Merkezi Kuruluş, Görev ve Çalışma Birim Yönergesi ile bağlı iken, Dışişleri Bakanlığı Stratejik

²⁵⁷ Kadir Üstün, <https://www.setav.org/abd-dis-politikasinda-koklu-degisikliklere-gidebilir/> 18 Mayıs 2020

²⁵⁸ Üstün A.g.e.

Araştırmalar Merkezi de Dışişleri Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında 4009 sayılı Kanununun 9. ve 10. maddelerine bağlı bulunmaktadır.²⁵⁹ Tahmin edildiği üzere düşünce kuruluşlarının tek bir çatı altında toplanmasını tek bir hukuki altyapılarının olmasını zorlaştırmakta bu durum da ilerleyen süreçlerde çalışma ve karar alma yapılarına yansıdığı gözlenmektedir. Hukuki altyapılarının olmayışı devlet destekli olmayacak olan düşünce kuruluşlarının finansal yönden eksikliği de düşünülürse hükümetlerin eleştirel bir yapı tarafından muhalefetin eline fırsat vereceği öngörüsüyle birlikte Türkiye'de düşünce kuruluşları daha da geri planda kalmıştır.²⁶⁰ Günümüzde düşünce kuruluşu kurmanın önünde hukuki statü ve teknik yapısal açıdan ciddi bürokrasinin bulunduğu engeller kalmamıştır.²⁶¹

4.4.5. Dijital Diplomasi ve Kamu Diplomasindeki Rolü

Dijital diplomasi, küresel dünya düzeninin dış politika yapımında yeni bir aktörü olduğu söylenebilir. Dış politika ile eş anlamlı olarak kullanıldığı yerler olsa da ikisi birbirinden çok farklı kavramlardır. Diplomasi kavramı daha düne kadar devletlerarası antlaşmalar olarak tanımlanmaktaydı.

Türk Dil Kurumuna göre ise; “uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü; yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi veya sanatı; bu işte çalışan kimsenin görevi, mesleği; bu görevlilerin oluşturduğu topluluk.” olarak tanımlanmaktadır. Dijital diplomasi ise tahmin edileceği üzere klasik diplomasi anlayışının internet yoluyla, sosyal ağlar kullanılarak web üzerinden etkileşime geçilmesi olarak tanımlanabilir. Dijital diplomasi günümüzde dış politika yapım sürecine etkisine bakıldığında en hızlı ilerleyen ve düşünce kuruluşlarının ise sürekli etkileşim içinde olduğu araçlardan olduğu söylenebilir. Düşünce kuruluşları yayınlarını, dış politika yapım sürecinde en çok internet ve web yoluyla etki

²⁵⁹Ömer Fuad Kahraman, Kamu Politikalarının Oluşturulmasında Düşünce Kuruluşları: SAM Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, 2018, s.108

²⁶⁰ Göktürk Tüysüzoğlu, Türk Dış Politikası'nın İşleyişinde Düşünce Kuruluşlarının Rolü, Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2015, Giresun, s.136

²⁶¹ Hüseyin Bağcı ve Aziz Aydın “Dünyada ve Türkiye’de Düşünce Kuruluşu Kültürü”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.102

ettiklerini gözlemlendiğinde dijital diplomasinin düşünce kuruluşları tarafından daha çok benimsendiği söylenebilir.

Dijital demokrasi, büyük resmin içinde sadece küçük bir araçtır.²⁶² Sosyal ağlar ile çok geniş bir kitleye ulaşmak mümkün olduğundan olumlu ve olumsuz her türlü söylemin daha fazla önem arz ettiğini söylemek mümkündür. Düşünce kuruluşlarının karar vericiler üzerindeki etkisiyle dijital diplomasi, politik kararların etkisinde hızlı ve etki alanı geniş bir aktörü olduğunu söylemek mümkün olabilir. Dijital diplomasi ile ilgili olan çalışmalarda kamu diplomasisine de sık sık değinilmiştir.²⁶³

Kamu diplomasisi ise Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü'nde "Bir ulusun düşüncelerini, hedeflerini, ideallerini, güncel politikalarını, kurumlarını ve kültürünü yabancı ülke kamuoyuna anlatma amacıyla uygulanan politikadır."²⁶⁴ Kısacası bir ülkenin diğer ülkelerin kamuoyunu bilgilendirmeyi ve etkilemeyi amaçlayan ve bunu da belli başlı kitle iletişim araçlarını kullanarak yapmaya çalışan hükümet destekli çalışmalardır.²⁶⁵ Düşünce kuruluşları kamu diplomasisinin işte bu noktada yollarının kesiştiğini söyleyebiliriz. Kamu diplomasisi çok fazla aktör ve kurumun katılımını içerir: sanatçılar, yazarlar, gazeteciler, müzik kanalları, medya grupları politikacılar, siyasi partiler, iş insanları, üniversiteler, akademisyenler, dini liderler²⁶⁶

Düşünce kuruluşlarının, bütçeleri, finans ve uzman kaynakları vakıflar, özel bağışçılar, üniversiteler ve devlet destekli olduğundan hem iç hem de dış politikada desteğini aldığı devletin politikasını meşruiyet kazanmasını sağlamak amacıyla faaliyetlerde bulunurlar.²⁶⁷ Bu faaliyetler kapsamında hazırlanan raporlar, paneller,

²⁶² Oğuz Göksu, Dijital Diplomasi, Küresel Algı ve Türkiye, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2017, s.6

²⁶³ Erkan Saka ve Sevgül Akbuz Ezgin, Dijital Diplomasi: Bir Literatür İncelemesi, Uluslararası İletişim Perspektifi, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.57

²⁶⁴ Türk Dil Kurumu Sözlüğü (Mayıs 2020)

²⁶⁵ Eyiğün, 2018, s.13

²⁶⁶ Emine Akçadağ, Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi, Ed. Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler, "İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası" Beta Yayınları, 2013, İstanbul, s.60-61

²⁶⁷ Eyiğün, A.g.e., s.17

konferanslar etkisi altına alınmak istenen yabancı ülkelerin kamuoyları hakkında kamu diplomasisi faaliyeti yürütenler fikir olmaktadır.²⁶⁸ Düşünce kuruluşları bu durumda kamu diplomasisinin kamuoyu oluşturma, belli bir gündemi belirleme ve söylem oluşturma noktalarında kritik öneme haizdir.²⁶⁹

Günümüz diplomasi özellikleri arasında karşılıklı ilişkiler, müzakereler, uzlaşmacı yaklaşım sayılmakta uluslararası ilişkiler ve dış politikada önemli bir yer edinmektedir.²⁷⁰ Bu diplomasi özellikleriyle de stratejisi belirlenen politikanın taktikleri de saptanmış olmaktadır.

Diplomasinin, özellikle Covid-19 pandemi salgınıyla birlikte dijital ortamda ne kadar çok olduğu ve olması gerektiği bir kez daha anlaşılmış ve sosyal medyanın da gücüyle birlikte diplomasi dijital çağına tamamen girmiş gibi gözükmektedir. Sosyal medyanın gücü diplomaside devletlerarasında hızlı ve etkili bir aktör olabilmektedir. Bu zamana kadar yüz yüze yapılan tüm faaliyetler pandemi ile birlikte dijital ortama taşınmış ve telekonferans sistemiyle de ülkeler arasındaki mesafeler yok edilmiştir.

4.4.6. Kamuoyu Açısından

Dış politika yapım sürecinde halkın görüşünün önemli olduğunu söylemek mümkün olabilir. Halkın desteğini bilgisini almayan bir ülkenin dış politikası küresel boyuta ulaşmakta zorlanır ve bölgesel bir boyut içinde kalabilir. Düşünce kuruluşları yayınladıkları raporlar, analizler, projeler, paneller gibi etkinliklerle dış politika hakkında halkın nabzını tutup biraz olsun halkı bilgilendirmekle ve yapacağı anketlerle de halkın görüşünü alıp karar vericilere ileterek dış politika yapım sürecinde bir köprü gibi hareket etmektedirler. Araştırma merkezleri de bu gücün

---

²⁶⁸ Eyigün, A.g.e., s.17

²⁶⁹ Muharrem Ekşi, Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası, Siyasal Kitabevi, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2018, s.389

²⁷⁰ Uğur Ünal, Kamu Diplomasisi Kalkınma Yardımları ve Algı Araştırması Çerçevesinde, Gazi Kitabevi, Temmuz, 2017, s.88

farkında olduğundan kamuoyunun karar vericiler üzerindeki etkisini bilmekte ve bu hedef kitle için çalışmaktadırlar.²⁷¹

Düşünce kuruluşları bazı dönemlerde doğrudan karar vericilere raporlar sunduğu gibi bazı dönemlerde de kamuoyu üzerinden yönlendirmeler yapmaktadırlar. Dış politika yapım sürecinde doğrudan ya da dolaylı olarak aktif olarak rol oynadıklarını söylemek mümkün olabilir. Kamuoyunun en çok takip ettiği kitle iletişim araçlarından olan televizyon ve radyo dış politik kararların aktarılmasında ya da paylaşılmasında fazla kullanılmadığından bazı zamanlarda kamuoyunun geri planda kaldığı gözlenmektedir. Kamuoyunun savaş, barış konularında biraz daha dış politikaya ilgisinin arttığı son zamanlarda da mülteci sorunuyla birlikte eğilimin biraz daha fazla olduğu ama yine de yeteri kadar olmadığı söylenebilir.

Düşünce kuruluşlarının dolaylı olarak kamuoyu üzerinden gittiği ve karar vericiler üzerinde ısrar ve ikna yöntemlerini kullandığı düşünüldüğünde kamuoyunun da bazı zamanlarda belki bilerek ya da bilmeyerek karar vericileri etkilemek için düşünce kuruluşlarına ulaştığı söylenebilir. Karşılıklı bu ilişkiler ile dış politika yapım sürecine etki eden ve etki alanını genişleten kamuoyu önemli bir aktör olarak literatürdeki yerini her geçen gün koruyup daha da arttıracak gibi gözükmektedir. Düşünce kuruluşları entelektüel ikna görevini kullanarak yumuşak gücü çalıştırmakta, kamu diplomasisinin savunuculuğunu üretilen bilgi ve uzman görüşleriyle yerine getirmektedirler.²⁷²

Devletlerin dış politikalarını etkileme sürecine dâhil olan aktörlerden biri de dünya kamuoyu aslında sınırlı bir grup ve bu grubun sahibi olduğu şirketler²⁷³ ya da grubun destekleyicisi olduğu düşünce kuruluşları tarafından belirlenir diyebiliriz. CNN, BBC, Newyork Times, IMF veya Dünya Bankası, Apple veya Microsoft gibi

²⁷¹ Bülent Aras, Şule Toktaş, Ümit Kurt, Araştırma Merkezlerinin Yükselişi Türkiye’de Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Kültürü, Hazırlayan Nihat Çelik, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Ankara, 2010, s.122

²⁷² Muharrem Ekşi, Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası, Siyasal Kitabevi, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2018, s.389

²⁷³ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, Aktüel Basım Yayım, 2018, s.81

dünya üzerinde söz sahibi olan özellikle ABD kaynaklı şirketler ve burada dünya üzerinde neredeyse çoğunluğu bu ülkede bulunan düşünce kuruluşlarının söylediği ya da rapor ettiği gündemler bir anda dünyanın gündemi olmakta ve öyle kabul görmektedir.

4.4.7. Cumhurbaşkanlığı İle İlişkiler

Düşünce kuruluşları ne kadar etkin ve başarılı olurlarsa karar vericiler ile ilişkilerinin de aynı orantıda yükseleceği ya da düşeceği varsayılabilir. Batılı ülkelerde bu durum daha da kavranmış ve özellikle ABD’de Başkan’ın danışmanları ya da belli başlı konularda fikir alışverişinde buldukları kesim içerisinde düşünce kuruluşları, akademisyenlerin yer aldığı söylenebilir. Türkiye’de ise durum biraz daha muğlak kalmış şu an özellikle dış politika konusunda etkin olan düşünce kuruluşları parti taraftarı olarak düşünölmekten kendini alıkoyamamıştır.

Düşünce kuruluşlarının Cumhurbaşkanlığı tarafından önemi önümüzdeki zaman diliminde daha da iyi anlaşılacağı tahmin ediliyor. Çünkü karar vericiler her zaman her yere yetişemez ya da her şeyi koordine edemeyebilirler işte düşünce kuruluşları burada yol gösterici, değer üretici olup zaman kavramını daha da iyi kullanılmasını sağlıyorlar. Küresel süreçte ülkelerin en büyük farkı zamanı iyi değerlendirmesi denilebilir. Bu her türlü durumda kendi farkını ortaya koymaktadır. Örneğin küresel bir pandemi olan “Covid-19” salgınında düşünce kuruluşlarının internet sayfalarında yazıları karar vericiye olan mesajları ve yönlendirmelerini görmek mümkündür. Çünkü bu süreçte en önemli kavram zamandır. Zamanı iyi kullanan ve yöneten ülke başarılı olacağını düşünmekte ve bunda da haklı olmaktadır.

SETA’nın bir dönem kurucu başkanının Cumhurbaşkanı sözcüsü İbrahim KALIN olması düşünce kuruluşları ile Cumhurbaşkanlığı ile olan ilişkilerinin ileri seviyede olduğunu göstermektedir. Cumhurbaşkanının ekonomi başdanışmanlarından Doç.Dr.Hatice KARAHAN bir dönem SETA’nın kadrosunda bulunmaktaydı.

4.4.8. Hükümet İle İlişkiler

Düşünce kuruluşları bazı ülkelerde doğrudan hükümet kurumları içinde yer almış bu durum için Hollanda'nın desteklediği "Hollanda Uluslararası İlişkiler Enstitüsü" ile Türkiye Hükümeti'nin desteklediği "Stratejik Araştırmalar Merkezi SAM" verilebilecek en güzel örneklerdendir.²⁷⁴

Düşünce kuruluşlarının belli başlı alt yapı sorunları ve diğer karşılaştıkları problemleri son dönemde biraz daha azalmış olacak ki hükümet ile ilişkileri ayırt edilebilecek kadar arttığı gözlenmektedir. Türkiye'deki düşünce kuruluşlarının şu anda etkili olanların hemen hemen hepsi hükümet yanlısı olarak faaliyet göstermekte ve hükümet tarafından da desteklendiği bilinmektedir.

Faaliyet gösteren kuruluşların kadro yapılarını incelediğimizde emekli müsteşarlar, eski bakan ya da bakan yardımcılarının bulunduğu bu tablo da hükümet ile olan ilişkilerinin kuvvetli olduğunun bir kanıtı olabilir. Üniversitelerde veya hükümet tarafından desteklenenlerin yöneticileri veya yönetim kurulu üyeleri seçimle başa gelmez atama usulüyle örneğin SAM'in genel direktörü ve yönetim kurulu Dışişleri Bakanı tarafından Büyükelçi unvanına sahip olanlar arasından atanır.²⁷⁵

Türkiye'deki düşünce kuruluşlarında yürütülen çalışmalar Türkiye'nin dış politikası için çözümler üretmek amacı taşırlar.²⁷⁶ Ancak Türkiye'de dış politikayı yürüten Dışişleri Bakanlığı'nın bu kuruluşlar ile ikili ilişkileri zayıf, bünyesinde bulunan uzmanlardan gerekli çalışmalar yapmaları istememektedir.²⁷⁷

1965 yılında İktisadi Kamu Tesisi adı ile kurulup 1967 yılında İktisadi Kalkınma Vakfı adını alan düşünce kuruluşu Türkiye'nin içinde bulunduğu sancılı

²⁷⁴ Durna, , 2019, s.202

²⁷⁵ Önder Kutlu ve Niyazi Karabulut, Türkiye'deki Düşünce Kuruluşlarının Örgüt Kapasiteleri Üzerine Bir Değerlendirme, VI.Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Aralık 2019, s.884

²⁷⁶ Sinan Ülgen, "Türkiye'de Bir Think Tank Olma", Türkiye'de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.513

²⁷⁷ Ülgen, A.g.e., s.513

süreçte özel şirketlerin hükümet üzerinde etki oluşturmak ve karar alıcıları yönlendirebilme umuduyla İstanbul Ticaret Odası, İstanbul Sanayi Odası ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nden oluşmaktaydı. Zaman içindeki değişimler ile de içinde bulunulan çağda hükümet tarafından birebir desteklenen düşünce kuruluşları da olmaktadır. Finans konusunda ciddi sıkıntıları olan düşünce kuruluşları devlet destekli olanların mali konularda sıkıntı yaşamadığı gibi bilgi konusunda da sıkıntı yaşamadığı görülmektedir. Bu durum düşünce kuruluşlarının istenildiği kadar ve onlardan beklenildiği kadar tarafsız olunamamasını doğurmaktadır.

4.4.9. Üniversiteler İle İlişkileri

Tarihi gelişmeleri ve kurum yapıları farklı olan üniversiteler ve düşünce kuruluşlarında, özellikle toplumun gündemi olan ulusal ve uluslararası meseleler günlük yaşam içerisinde tartışılmakta ve toplumun dolaşımına sokulan bilginin üretilmesinde önemlidirler.²⁷⁸

Üniversitelerimizdeki düşünce kuruluşlarının sayısı yeni üniversiteler açılıp eski üniversitelerin daha da köklü hale gelmesiyle birlikte sayıları giderek artmaya başladığı söylenebilir. Özellikle etkin bir dış politika süreci içerisinde olduğumuz zaman dilimlerinde bu sayılar daha da artmış onlara olan ihtiyaçlar da aynı orantıda seyretmiştir diyebiliriz. Ortadoğu, mülteci sorunları gibi küreselleşmeyle birlikte gelen tüm sorunlar araştıran ve geliştiren üniversitelerin bünyelerinde kuruluşların kurulmasını gerekli kılmıştır.

Türkiye'deki kuruluşların özellikle "stratejik araştırma merkezi" adını aldığı görülmekte buna sebep olarak ise Türkiye'nin jeo-stratejik konumu gösterilmektedir.²⁷⁹ Çanakkale Onkekiz Mart Üniversitesi Stratejik Araştırma merkezi jeo-stratejik konum itibariyle kurulan bir düşünce kuruluşu olarak adından

²⁷⁸ Yenal Göksun, Akademi ve Düşünce Kuruluşları Bağlamında Türkiye'de Bilgi Üretimi ve Mülteciler, Marmara İletişim Dergisi, 2016, sayı 25, s.99

²⁷⁹ Gülden Ayman, "Üniversitelerde Kurulan Stratejik Araştırma Merkezleri: Boğaziçi Üniversitesi TÜSİAD Dış Politika Formu (DIF) Örneği", Türkiye'de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.46

hemen çağrışım yapmaktadır. Fakat konumuz gereği bu sayıların daha da artması gerektiği de göz ardı edilemeyecek bir gerçektir.

Üniversite bünyesinde yer alan bu kuruluşlar devlet destekli olurlar. Doğal olarak bu düşünce kuruluşlarının yönetimi ve yönetim kurulu üyeleri Rektör tarafından atanır. Üniversitelerde bulunan düşünce kuruluşlarının en büyük sıkıntısı tüm üniversitelerin genel işleyişinden kaynaklı olan yavaş karar almaları ve gündemi yavaş takip etmeleri diyebiliriz. Üniversiteler ile ilişkileri vasıflı ve devamlı personel açısından avantajlı olan düşünce kuruluşları sadece belli başlı konulara eğilim göstererek kendi alanını kendisi sınırlandırmıştır. Türkiye'nin gündemi sadece Ortadoğu, mülteci, Suriye, ya da jeo-stratejik konumu olmamalıdır. Sürekli araştırma yapılan bilgi üretilen ve üretmek için var olan üniversiteler düşünce kuruluşları konusunda Türkiye'de hala daha sahiplenilmediği için pasif kalmışlar var olan merkezler ise sadece birer tabeladan ibaret olmuşlardır.

Üniversitelerin bünyesinde kurulan, üniversite ile ilişkileri olan düşünce kuruluşlarının bazı özellikleri bulunmaktadır.²⁸⁰

- Üniversiteden bağımsız hareket etme yeteneği olup ancak personelini üniversite bünyesinden seçme zorunluluğu vardır.
- Sosyal bilimler alanları olan ekonomi, tarih, uluslararası ilişkiler, sosyoloji alanlarında faaliyette bulunurlar.
- Politik problemlerden ziyade ilimin duyduğu kaygılar üzerine yoğunlaşırlar.
- Karar vericilerin ihtiyacı olan politik türlerden uzaklaşırlar.

Türkiye'de son dönemlerde daha fazla adından söz ettiren düşünce kuruluşları,²⁸¹ üniversitelerde tam olarak kurulamamış ya da kurulanlar da faaliyet

²⁸⁰ Ömer Fuad Kahraman, Kamu Politikalarının Oluşturulmasında Düşünce Kuruluşları: SAM Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2018, s.91

²⁸¹ Esat Arslan, "Düşünce Kuruluşlarının Türkiye Serüveni", Türkiye'de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.36

gösterememişler ve bu duruma sebep olarak da üniversitelerdeki öğretim üyelerinin bu merkezlere cazip kariyer merkezi olarak bakmamaları gösterilmektedir. Türkiye’de düşünce kuruluşlarının gelişmesini geciktiren ve güdük bırakan sebeplerden birisi de üniversitelerin ideolojik yönetim anlayışı ve bilimin ikinci plana bırakılmış olmasıdır.²⁸²

Üniversite denilince insanların aklına gelen akademikler düşünce kuruluşlarının yönetim kadrosunda daha önceden de bulunmaktaydılar. 2015 yılında İktisadi Kalkınma Vakfı genel sekreteri Doç.Dr.Çiğdem NAS, SETA’nın kadrosunda ise ağırlıklı olarak hala daha üniversitelerin kadrolarında buluna uzman ve koordinatörler bulunmaktadır. SETA Genel Koordinatörü Burhanettin DURAN’ın halen Ibn Haldun Üniversitesinde çalışması yine Sakarya Üniversitesi öğretim üyesi olup aynı zamanda SETA’da çalışan Nebi MİŞ, Kemal İNAT verilebilecek birçok örnekten sadece birkaçı olabilir. Akademisyenliğin başlangıcında olan yüksek lisans ve doktora öğrencileri de yine bu kuruluşların kadrosuna birer uzman olarak görevlendirilebilmektedirler. Bir dönem Giresun Üniversitesi Rektörü olan Azeri kökenli Prof. Dr. Aygün ATTAR’da TÜRKSAM kadrosunda yer almaktadır.

4.4.10. Siyasi Partiler İle İlişkileri

Türkiye Almanya’da olduğu gibi “Hristiyan Demokrat Birliğine Bağlı Konrad Adenauer Vakfı”²⁸³ organik bağlar ile doğrudan bağlı bir düşünce kuruluşundan söz etmek pek mümkün değildir.²⁸⁴ Siyasi partiler düşünce kuruluşları ile ilişki kurma amaçları arasında seçim zamanlarında kamuoyu üzerinde oluşturulabilecek algıdan yararlanmak olduğu sayılabilir.

²⁸² Ali Şahin, “Sömürgecilikten Günümüze Think Tankler ve Türkiye”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.500-501

²⁸³ Bekir S. Gür, <https://www.setav.org/efsaneler-sarmalinda-%C2%91think-tankler/> 04 Şubat 2014

²⁸⁴ Hüseyin Bağcı ve Aziz Aydın “Dünyada ve Türkiye’de Düşünce Kuruluşu Kültürü”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.101

Siyasi parti ile ilişkisi olan düşünce kuruluşlarının ne yazık ki bağımsızlığından söz etmek pek de mümkün olmasa gerekir. Ancak günümüzde dış politika sürecinde özellikle bilgi paylaşımı konusunda yaşanan sıkıntılar göz önüne alındığında bir siyasi parti ile ilişkili olup ya da biraz daha sıcak bakıp bilgi akışı sağlanabilir mi diye de düşünmek gerekir.

Siyasi parti bünyesinde bulunan ya da ilişkileri fazla olan düşünce kuruluşlarının en temel vazifeleri arasında siyasi partilerin çıkarlarını gözetmek olduğu söylenebilir. Bu durumda düşünce kuruluşlarının fikrini, politik düşüncesini sınırlandırıp belli bir kalıp içine sokmaktan başka bir işe yaramaz. Farklı pencereden bakılacak olursa karar vericiler üzerinde etkileri olan siyasi parti üyelerinin aslında düşünce kuruluşlarına danışmaları kadar doğal bir durum da olamaz. Küresel dünyada her şeyin çok hızlı ilerlediği dijital çağda bu durum belki de siyasi partilerin de ne kadar uzmanlaştığı ya da kurumsallaştığı anlamına gelebilir. Türkiye’de siyasi parti politikaları, yönetim ve parti lideri tarafından yasama üyelerinin bağımsızlıkları sınırlandırılmıştır ve bu durum da düşünce kuruluşlarının yasama organı üleriyle birlikte özel bir ilişki kurmalarını ve karar verme sürecini etkilemenin önü kesilmiştir.²⁸⁵

2004 yılında kurulan Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi 24. Dönem İğdır Milletvekili olan Dr.Sinan OĞAN tarafından kurulmuştur. Düşünce kuruluşlarının siyasi partiler ile de ilişkileri bulunduğu söylenebilir. Ayrıca bu konu ile ilgili bir diğer örnek Balıkesir eski milletvekili Opr.Dr. Turhan ÇÖMEZ tarafından kurulan Ankara Enstitüsü, Prof.Dr.Ümit ÖZDAĞ tarafından kurulan 21.yüzyıl Türkiye Enstitüsü düşünce kuruluşlarıdır. Milletvekillerinin siyasi çalışmaları sırasında edindikleri gözlem ve çevreleri itibariyle düşünce kuruluşu kurmaya karar verdikleri röportajlarında dile getirilmiştir. Arı Hareketi düşünce kuruluşu bir dönem Anavatan Partisine olan yakınlığı ile partinin gençlik kolu gibi de algılandığı söylenebilir.

---

²⁸⁵ Alper Tolga Bulut ve Fatma Akkan Güngör, Think Tankler ve Dış Politika: Türkiye ve ABD Örneği Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.279

4.4.11. Vakıf, Özel Sektör ve Medya İle İlişkileri

Düşünce kuruluşları devlet ve üniversite ile ilişkileri dışında kalan kısmı bu başlık altında toplayabiliriz. Düşünce kuruluşları özellikle mali açıdan destek bulamadığında devlet tarafından özel kuruluşlara yönelmek zorunda kalabilir/kalır. Bu durum tabii ki de düşünce kuruluşlarının amaç ve ilkelerine aykırı olsa da durum hep aynı olmaktadır.

Kâr amacı gütmeyen vakıflar, düşünce kuruluşları için tercih edilebilir bir seçenek olmakta ve belli bir şirket bünyesinde bulduklarında yayın, proje gibi ürünlerin özellikle ekonomik düzeyde faydalanmayı amaçlamaktadırlar.²⁸⁶ Türkiye’de düşünce kuruluşları ABD’de olduğu gibi özel sektör elinde değil tam tersine Türkiye’de devlet elinde olması devletin teşvikiyle kurulması beklenmektedir ki bu durum iki ülkenin karar alıcılarının farklı bakış açılarına sahip olduğunun da göstergesidir.²⁸⁷

Araştırma yapma, bilgi sahibi olma konusunda son dönemde Türkiye’de sermaye çevrelerinin gelişmesi ve olgunlaşmasıyla ilginç bir ortam oluşmuş ve özel sektör doğmuştur.²⁸⁸ Özel sektörün maaş politikası, karlılığı gibi konular göz önünde bulundurulduğunda güçlü elemanları alanında uzman olanları bünyesine katma eğilimi göstermiştir.

İçinde bulunulan küresel çağda düşünce kuruluşlarının medya ile ilişkileri denildiğinde sosyal medya ve interneti de dâhil edilmeli çünkü bu kuruluşların faaliyetleri, raporları, köşe yazıları, konferans panel gibi etkinliklerinin videoları konuşma kayıtları hep internet sayfalarından yayınlanmakta ve böylelikle çok daha fazla kişiye ulaşmaktadırlar.²⁸⁹ Ancak tüm faaliyetler olmasına rağmen düşünce

²⁸⁶ Göktürk Tüysüzoğlu, Türk Dış Politikası’nın İşleyişinde Düşünce Kuruluşlarının Rolü, Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2015, Giresun, s.141

²⁸⁷ Sami Zariç, Türkiye’de Think-Tank Kuruluşları ve Karşılaştıkları Sorunlar, Akademik Bakış Dergisi, Temmuz-Ağustos 2012, Kırgızistan, sayı 31, s.9

²⁸⁸ Hasan Köni, Gelişmekte Olan Ülkelerde Düşünce Kuruluşları ve Türkiye, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.409

²⁸⁹ Köseoğlu ve Köktaş, 2017 s.548-549.

kuruluşlarının en büyük sorunları arasında seslerini yeteri kadar duyuramadıkları ve bu yüzden bazen sessiz çığlık olarak kaldıkları da söylenebilir.

Düşünce kuruluşlarının ürettikleri düşünceleri, analizleri, raporları veya projelerinin son etabı medya aracılığı ile duyurulup artık karar vericilere ilgili bürokratlara veya akademi dünyasına duyurulması kalmaktadır. Bu sebeple düşünce kuruluşlarının medya ile sıkı bir ilişkisi olmalı ki ilk başta kurulurken ki amacına ulaşabilmiş olsun.

Medya, karşılıklı çıkar ilişkisi, uzman bilgisi sebebiyle bilgi kaynağı olan kişi ya da kurumlarla iyi geçinmek zorundadır.²⁹⁰ Bu zorunluluk aynı zamanda düşünce kuruluşları için de sesini duyurmak olarak zorunlu olduğundan karşılıklı olarak süregelen bir ilişkiden her daim söz etmek mümkün olabilir. Medyada dış politikanın uzmanları ekonomik, siyasi, sosyal-kültürel ve bilimsel değerlendirmeler yapanlar düşünce kuruluşları için çok büyük hizmet sunmaktadırlar.²⁹¹

Düşünce kuruluşlarının medya ile olan ilişkilerine örnek 2010 yılında İzmir’de kurulan Balkan Stratejik Araştırmalar Merkezi kurucusu gazeteci yazar Rifat SAİT’tir. Kadrosunda ise birçok akademisyen bulunmuş ve gazeteci yazar Ebru ASLIER ve İsmet TOPALOĞLU bulunmaktadır.

---

²⁹⁰ Canan Eyigün, Kamu Diplomasisi Aktörü Olarak Düşünce ve Strateji Kuruluşlarının Medya İle İlişkisi: SETA Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2017, s.57

²⁹¹ Murat Bilhan, Stratejik Araştırma Merkezleri Konusunda Bazı Görüşler, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, s.141

SONUÇ

Özgür ve çoğulcu düşünceye dayalı dünya görüşü olan "liberalizm", karar vericilerin dış politika, ekonomi, eğitim, sağlık gibi toplumsal olan ve devletin geleceğini belirleyen kararları alırken katılımcı olmayı ve çok taraflı düşünmeyi benimsemektedir. Bu pencereden bakıldığında düşünce kuruluşları liberal anlayışa göre Türk dış politikasına katkı yapan kuruluşlardır. Liberalizmin temelinde yatan çoğulcu anlayış karar vericiler tarafından kamuoyunun, medyanın, üniversitelerin, düşünce kuruluşlarının dinlenmesine ve bu karar verme sürecinde söz sahibi olmalarına imkan ve fırsat vermiştir.

Düşünce kuruluşları, dünya siyaseti üzerinde sadece düşünce üretmekle kalmamış aynı zamanda ürettikleri düşünceleri çeşitli yollarla kamuoyu ile paylaşarak politikacılar ve karar vericiler üzerinde baskı oluşturarak dünya siyasetini etkilemekte ve dış politikanın etkinliğine katkı yapmaktadırlar. Düşünce kuruluşları, Türk dış politikasının belirlenmesinde Batı dünyasındaki örnekleri kadar etkili olmayan Türkiye'deki düşünce kuruluşlarının öneminin zaman içinde daha fazla olacağı beklenmektedir.

Türkiye'de düşünce kuruluşlarının az sayıda olması aslında öneminin tam olarak anlaşılmadığı ve daha tam olarak olgunlaşma safhasına ulaşamamalarından da kaynaklanmıştır. Düşünce kuruluşları aslında yeni kurulan üniversiteler gibidirler. Misyon ve vizyonunu yeni oluşturmuş amaçlarını belirleyip hedeflerine ise göz kırpan yeni bir üniversite gibi olan düşünce kuruluşları da belki bu zamandan on yıl ya da daha fazla süre sonra hak ettiği ilgiyi gören aktörler olabileceklerdir.

Düşünce kuruluşları dış politika analizleri yaparken devletlerin bu mecburi kader birlikteliklerinden yararlanıp belli bir politika üzerinde yazılı ve görsel yayın organları gibi çeşitli yollarla kamuoyu oluşturmaktadırlar. Yarı bağımsız veya üniversitelere bağlı olan düşünce kuruluşları her türlü gündemi belirleyebilir ya da belirlenmiş gündem üzerinden çalışmalarını yapabilmektedirler.

İçinde yaşadığımız zaman dilimi hızlı karar almayı gerektirmektedir. Siyaset, ticaret, ekonomi ve hayatın işleyişi son derece hızlıdır. Devlet yapıları genel olarak bürokratik usullerden dolayı ağır işlemektedir. Tam da bu noktada düşünce kuruluşları sistemin hızlanmasına, süreçlerin tamamlanmasına ciddi ve kritik bir katkı sunabilecek yapılar karşımıza çıkmaktadırlar. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan aktörler nazara alındığında ağır işleyişler ekonomiklik, etkililik gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Düşünce kuruluşları ise hızlı karar alabilen ve aldığı kararları paydaşlarına da hızlı duyurabilen aktörler oldukları için benzer noktalardan devletlerin işleyişine katkı sunabilmektedirler.

Türkiye'de düşünce kuruluşları karar vericiler üzerinde etkili olduğu kadar karşılıklı ilişki içerisinde bazı durumlarda da daha önceden verilmiş olan kararları da meşrulaştırmaya aracı olmaktadır. Düşünce kuruluşları dış politikaya etki eden, politikayı yönlendiren, besleyen ve politik ilişkilerden etkilenen bir aktördür. Bu kuruluşlar aktif, sürekli olarak ilerleyen, yenilenen ve gündem maddeleri güncellenmek suretiyle değişiklik gösteren dış politikanın yaşayan dinamik aktörleridir. Bu niteliklerde devletlerin ve hükümetlerin işleyişine ve etkililiğine önemli ve kritik bir katkı niteliği taşımaktadır.

Karar vericiler üzerinde oluşturulan kamuoyu baskısı veya karar vericiler tarafından alınan kararların kamuoyuna yansımalarını düşünce kuruluşları daha etkin anlama ve yorumlama imkanlarına sahiptirler. Düşünce kuruluşları toplumun nabzını tutabilen ve toplumdaki bilgiyi yorumlayıp karar vericiler için kullanılabilir yapılar. Hükümet ve halk arasındaki köprülerden olan düşünce kuruluşları ürettiği bilgi ile topluma da kullanılabilir bilgi katkısı sunabilen varlıklardır. Toplumun sesinin karar alıcılara daha fazla duyurabilmesi için ve yine karar alıcıların da toplumun desteğini alıp bir yol haritası belirleyebilmesi için düşünce kuruluşları kritik rol üstlenmektedir.

Annan Planı'nın ilanından sonra Türkiye'deki bazı düşünce kuruluşları referandumda evet ya da hayır çıkması yönünde çalışmalar başlatmışlardır. TÜSİAD, TESEV, SETA gibi kuruluşlar halkı evet demeye çağırmış ve konuyu AB üyeliği ile bağdaştırmışlardır. Bu faaliyetler sonucunda Türkiye tarafı, Annan Planı'na Evet demiştir. Bu örnekten hareketle düşünce kuruluşlarının Türkiye'de etkili olabildikleri

söylenbilir. Yakın zamanda yaşanan Ermenistan-Azerbaycan arasındaki durum için 2006 yılında TESEV “Ermenistan İlişkilerinin Normalleştirilmesi” başlıklı proje başlatmış ve iki ülke arasındaki en büyük engelin Karabağ olduğu sonucuna varılmıştır. Günümüzde Ermenistan-Azerbaycan arasındaki problemin Karabağ kaynaklı olması şeklindeki tespitinden de hareketle, bir düşünce kuruluşu olarak TESEV’in ve diğerlerinin anılan türdeki çalışmalarının pratik sonuçlarının olabileceği, bunların siyasette yansıma bulabildiği, karar alma süreçlerini etkileme potansiyeli taşıdığı sonucuna ulaşılabilir. Düşünce kuruluşlarıyla ilgili anılan örnekler; düşünce kuruluşlarının politik kararların alınmasında ve şekillendirilmesinde etki sahibi olduğunu, sosyal, politik ve ekonomik bir takım kararların alınması ve sonuçların doğmasına neden olabildiklerini göstermektedir.

Çalışmada elde edilen bilgiler ışığında düşünce kuruluşlarının Türkiye’nin özellikle Suriyeli göçmenlere dair politikası ve Suriye operasyonları, 2003 Irak müdahalesi, terör olayları, Kıbrıs Türklerinin haklarının korunması, Ermenistanla yaşanan sorunlar, Avrupa Birliği üyeliği ve benzeri Türk dış politikasının önemli, kritik ve çıkarlarını etkileyen konulardaki katkılardan hareketle politik kararların alınmasına ciddi etki ettiği ve Türkiye’nin çıkarlarına hizmet ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Adil Şahin, ‘‘ Siyasal Düşünceler Tarihinde ‘‘Sınırlı Devlet’’ Fikrinin Kadimliği ya da

Genel Kamu Hukuku Bağlamında İnsan, Özgürlük ve Devlet İktidarı Algısındaki

Evrilme’’ Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:15, Sayı:3, ss. 311-362

Ahmet Akter, ‘‘Türkiye’de Stratejik Araştırmalar Üzerine Bazı Düşünceler’’,

Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri:

Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve

Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, ss.4-16

Ahmet Çelik, Düşünce Kuruluşları ve Etkileri’’KTO Stratejik Araştırmalar Merkezi’’,

Araştırma Raporu, Konya, Ocak 2016

Ahmet Fevzi Koçer, ‘‘Türkiye'nin Uluslararası İmajı’’ ‘‘ Kültürlerarası İletişimin

Diplomatik İletişim Perspektifinden İncelenmesi ve Kamu Diplomasisinin

Etkileri’’ Atlas Akademi Yayınları, 2016

Ahmet İnsel, ‘‘ Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili’’, İletişim Yayınları, 4.

Baskı, İstanbul, 2015

Ali Balcı ve Şaban Kardaş, Uluslararası İlişkiler Giriş, Cengiz Erişen, ‘‘Dış Politika

Analizi’’ Küre Yayınları, İstanbul, 2018, ss.367-378

Ali Balcı ve Şaban Kardaş, Uluslararası İlişkiler Giriş, Murat Gül, ‘‘Aktör’’ Küre

Yayınları, İstanbul, 2018, ss.523-531

Ali Balcı ve Şaban Kardaş, Uluslararası İlişkiler Giriş, Tarık Oğuzlu, ‘‘Liberalizm’’

Küre Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 97-109

Ali Balcı, Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar, Etkileşim Yayınları,

İstanbul, 2013

Ali Külebi, Küreselleşme Çağında Düşünce Kuruluşları, Türkiye’de Stratejik Düşünce

Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk

Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, ss.419-423

Ali Şahin, “Sömürgecilikten Günümüze Think Tankler ve Türkiye”, Türkiye’de Stratejik Düşünce

Alper Gülbay, ‘ Türk Dış Politikasında İslam Dünyasına Yönelişin İdeoloji Ve Güç Dengesi Bağlamında Analizi’, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:65, 2019, ss.159-192

Alper Tolga Bulut ve Fatma Akkan Güngör, Think Tankler ve Dış Politika: Türkiye ve ABD Örneği Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed. Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, ss.262-280

Amr Abd’ul Ati, “Think Tank Kuruluşları ve Amerika’nın Dış Politikası”, Çev. Furkan Torlak, http://ydh.com.tr/HD2841_think-tank-kuruluslari-ve-amerikanin-dis-politikasi.html 10/04/2007

Andrew Heywood, Çev. Prof.Dr. Levent Köker, Siyasi İdeolojiler, BB101 Yayınları, Genişletilmiş 5. Emisyondan Çeviri, 10. Baskı, Ankara, 2016

Atilla Yayla, ‘Hayekyen Kendiliğinden Doğan Düzen ve Uluslararası Güç Dengesi’

Liberal Düşünce Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 89, 2018, ss. 131-151

Atilla Yayla, Liberalizm, Liberte Yayınları, Ankara, 2015

Aysun Yemen ve Hüseyin Gül, Türkiye’de Düşünce Kuruluşlarının Yerel-Bölgesel Yönetim ve Politikalara Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme, Kuramdan

Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar, Pegem Yayınevi,
Ankara, 2013

Bilal Karabulut, Dünyada ve Türkiye’de Think Tank Kuruluşları: Karşılaştırmalı Bir
Analiz, Akademik Bakış, Cilt 4, Sayı 7, Ankara, 2010

Burhanettin Duran, ‘Türk Dış Politikası Yıllığı 2010 -Türk Dış Politikasının İç
Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi’, SETA Yayınları, 1. Baskı, 2011,
Ankara

Bulut Gürpınar, ‘Dış Politika ve Kamuoyu: Mavi Marmara Krizi’ Uluslararası
Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 53, 2017, ss.241-253

Bülent Aras, Şule Toktaş, Ümit Kurt, Araştırma Merkezlerinin Yükselişi Türkiye’de
Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Kültürü, Hazırlayan Nihat Çelik, Siyaset,
Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Ankara, 2010

Bülent Karadeniz ‘Türkiye’de Düşünce Üretimi’, Türkiye’de Stratejik Düşünce
Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk
Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel
Yayınları, 1. Basım, Şubat 2019, ss.337-340

Çağrı Erhan ve Ersin Embel, ‘Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren
Yapısal Faktörler’ Bilig Dergisi, Sayı: 72, 2015, ss.145-170

Canan Eyigün, ‘Düşünce Kuruluşları ve Sivil Toplum İlişkisi: Çin Örneği’, Yıldız
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, 2019, ss. 283-298

Canan Eyigün, Kamu Diplomasisi Aktörü Olarak Düşünce ve Strateji Kuruluşlarının
Medya İle İlişkisi: SETA Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi,
İstanbul, 2017

Canan Eyigün, Kamu Diplomasisinde Düşünce Kuruluşlarının Rolü: SETA Örneği,
Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2018, sayı 3, ss.11-25

Cansu Güleç, ‘Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme

Modelleri” ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, 2018,

ss.79-102

Charles William Kegler, Shannon Lindsey Blanton (Çev.Helin Alagöz Gessler), Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya, 2015

Charles William Kegley, Shannon Lindsey Blanton, Çev. Helin Alagöz Gessler, Dünya Siyaseti Yönelim ve Dönüşüm, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya, 2015

David Conway ve Atilla Yayla, “Klâsik Liberalizm” Liberal Düşünce Dergisi, Sayı:64, 2011, ss.85-90

Davut Ateş ve Ahmet Uysal, Merkez-Dışı Ülkelerdeki Ulusötesi Sivil Toplum Kuruluşları (STK) : Dış Politika, Finansman ve Meşruiyet, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 16, Aralık 2016

Davut Ateş, Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak, Dora Yayınevi, 2014

Deniz Altınbaş, “İyi Bir Think Tank, İyi Bir Think Tanker”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, ss.22-30

Eamon Butler, Çev. Arda Akçiçek, Klasik Liberalizm Bir El Kitabı, Liberte Yayınları,

1. Baskı, Ankara, 2018

Eftan Efeğil, Dış Politika Analizi Ders Notları, Nobel Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2016

Ekrem Yaşar Akçay, “ Karar-Alma Yaklaşımı Çerçevesinde 1 Mart 2003 Tezkeresi”

Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2010

- Emine Akçadağ, Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi, Ed. Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler, “İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası” Beta Yayınları, 2013, İstanbul, ss.57-77
- Eray Acar, “ Katılımcı Demokrasilerde Baskı Gruplarının İşlev ve Yöntemleri” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:61, 2019, ss.235-249
- Erhan Örselli, Veysel Babahanoğlu, Zekeriya Bilici, Kamu Politikalarında Yeni Aktörler: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları ve Ofisleri, International Balkan University, Skopje Makedonya-Ankara, Aralık 2018, ss.303-308
- Erkan Saka ve Sevgül Akbuz Ezgin, Dijital Diplomasi: Bir Literatür İncelemesi, Uluslararası İletişim Perspektifi, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2016, ss.55-74
- Esat Arslan, “Düşünce Kuruluşlarının Türkiye Serüveni”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, ss.31-36
- Ezgi Görür, “ Yükselen Populizmin Liberalizm Üzerinde Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, 2020
- Faruk Kaya, “ Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri” Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, 2017, ss.1-14
- Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Der Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı, İstanbul, 2014
- Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitabevi, 2005, s.173-175

Fatih Keskin, Modern Demokrasilerde Yeni Politik Seçkinler: Think Tanklar ve Politikadaki Rollerini, Sosyo Ekonomi, Ocak-Haziran 2005, No:1

Fatma Anıl Öztop, “ Karar Birimi Kuramı Çerçevesinde Türk Dış Politikasının Analizi: 1 Mart 2003 Tezkeresi Örneği” Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, 2015, ss.33-45

Feyzullah Yeşil, “ Türkiye Büyük Millet Meclisi XVII. Yasama Dönemi 1983-1987 ve Dış Politika; Dış Politikanın Parlamenter Denetimi ile TBMM’nin Dış İlişkileri” Yasama Dergisi, Sayı: 27, 2014, ss.3-70

Fırat Purtaş, “ Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi” Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 13, 2013, ss.1-14

Gökhan Koçer “Türkiye’de Stratejik Düşünme/Düşünce Üzerine Bir Deneme: Küreselleşme Karşısında Sevkülceys”, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, , Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, ss.385-393

Hakan Ay, Öznur Uçar, “Devletin Gelişim Süreci” İşletme Fakültesi Dergisi,Cilt:16: Sayı: 2, 2015, ss.195-206

Halis Çetin,” Liberalizmin Temel İlkeleri” C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, 2001, ss.219-237

Haluk Gerger, Türk Dış Politikasının Ekonomi Politigi “Soğuk Savaş”tan “Yeni Dünya Düzenine”, Belge Yayınları, İstanbul, 1998

Hamza Yurteri, “ AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasında Cumhurbaşkanlarının Rolü”, Ortadoğu Etütleri, Cilt: 11, Sayı: 1, 2019, ss.170-201

Hasan Hüseyin Bahadır, “ Dış Politika Analizinde Karar Alma Yaklaşımı, Dışişleri Bakanlığının Rolü: İsmail Cem Ve Ahmet Davutoğlu Örneği” Yüksek Lisans

Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir, 2019

Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Türkiye’de Düşünce Kuruluşları, Anıl Çelen, Nobel Yayınları, 2019

Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Türkiye’de Düşünce Kuruluşları, Esat Arslan, Nobel Yayınları, 1. Basım, Şubat 2019

Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Türkiye’de Düşünce Kuruluşları, Volkan Ş. Ediger, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat, 2019, ss.197-207

Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Düşünce Kuruluşlarının Gerekliliği ve Türkiye Türkiye, İdris Bal, Nobel Yayınları, 1. Basım, Şubat 2019

Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Düşünce Kuruluşlarının Gerekliliği ve Türkiye, İdris Bal, Nobel Yayınları, 1. Basım, Şubat 2019, ss.125-130

Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Üniversitelerde Kurulan Stratejik Araştırma Merkezleri: Boğaziçi Üniversitesi TÜSİAD Dış Politika Formu (DIF) Örneği, Gülden Ayman, Nobel Yayınları, 1. Basım, Şubat 2019, ss.45-56

Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve

Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Dünyada ve Türkiye’de Düşünce Kuruluşu Kültürü, Hüseyin Bağcı ve Aziz Aydın, Nobel Yayınları, 1. Basım, Şubat 2019, ss.57-124

Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Türkiye’nin Milli Güvenliği Açısından Düşünmenin Önemi, Kültürü, Sadi Çaycı, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, ss.188-190

Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Dünyada ve Türkiye’de Düşünce Kuruluşu Kültürü, Hüseyin Bağcı ve Aziz Aydın, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019

Hasan Köni, Gelişmekte Olan Ülkelerde Düşünce Kuruluşları ve Türkiye, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, ss.406-412

İsmail Saf, ‘‘Neo-Liberalizmin Öncüsü Hayek’in Toplumsal ve Siyasal Kuramı’’ Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt:9, Sayı:16, 2018, ss.1770-1793

İsmet Parlak ve Enis Öztürk, ‘‘Bireyler ve Birey Olamayan Bireyler: Liberalizm ve 19. Yüzyılın Çelişkileri’’ Mülkiye Dergisi, Cilt:42, Sayı:4, 2018, ss.565-592

Kadir Sancak ve Nihat Yılmaz, ‘‘ Türk Dış Politikasında Vizyon Değişimi ve Dış Yardımlar’’, The Journal of International Scientific Researches, Cilt: 3, Sayı:2, 2018, ss.123-131

Kemal Gökçay, ‘‘Statükoculuk ’tan ‘‘Çok Yönlü Dış Politika ’ya’’: ‘‘Komşularla Sıfır Sorun’’ Değerlendirmesi’’ Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2012

Kemaleddin Taş ve Betül Göksüçukur, ‘‘Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık Türkçülük Fikir Akımları ve Din’’ Dini Araştırmalar Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 56, 2019, ss. 463-488

Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, ss.499-501

Manfred B. Steger, Çev. Prof.Dr.Abdullah Ersoy, Küreselleşme, Dost Kitabevi 2006,

Ankara

Mehmet Kocaoğlu ve Uğur Altundal, ‘‘ Siyasal Liberalizmde Birey İmgesi: Eleştirel Bir Bakış’’ Birey ve Toplum Dergisi, Cilt: 7, Sayı:13, 2017, ss.59-78

Mehmet Seyfettin Erol- Şafak Oğuz, Ed. Mehmet Seyfettin Erol- Ertan Efeğil, Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları Temel Faktörler, Kavramlar, Aktörler, Süreç ve Gelişmeler, Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012, ss.3-30

Mehmet Şahin, Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim’’ Arama Sonuçları’’ Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt: 54, Sayı: 2, 2010, ss.10-22

Mesut Hakkı Caşın, Güvenlik Stratejisi Düşüncesindeki Değişimin Yeniden Formüle Edilmesi, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, ss.144-

171

Mesut Şöhret, Yumuşak Güç Konsepti Çerçevesinde Türkiye’nin Bölgesel Rolü, Ed. Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler, ‘‘İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası’’ Beta Yayınları, İstanbul,2013, ss.432-482

- Michael W. Doyle, "Liberalizm ve Dış Politika", Dış Politika Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar, Ed.Steve Smith, Amilia Hadfield, Tim Dunne, Çev. Nasuh Uslu, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul,2016, ss.55-77
- Muharrem Ekşi, Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası, Siyasal Kitabevi, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2018
- Murat Bilhan, Stratejik Araştırma Merkezleri Konusunda Bazı Görüşler, Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, ss.131-144
- Murat İnce, " Liberal ve Marksist Özgürlük Anlayışlarının Karşılaştırılması", Akademisyen Kitapevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2018
- Murat İnce, "Piyasa Ekonomisi ve Özgürlük" Sayıştay Dergisi, Sayı: 98, ss.75-96, 2015
- Müjde Küçükkeleş, "Arap Birliği'nin Suriye Politikası", SETA Analiz, sayı 51, 2012
- Nasuh Uslu, Türk Dış Politikası Yol Ayrımında Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkanlar ve Yeni Arayışlar, Anka Yayınları, İstanbul, 2006
- Nicholas J. Spykman, Çev. Dr.Aşkın İnci Sökmen, "Dış Politika ve Coğrafya I-II" Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kelimeler, Nicholas .Spykman, Henry A. Kissinger, Stanley H. Hoffman, Bary Buzan, Robert Jervis, Arnold Wolfers, Kenneth N. Waltz, Robert W. Cox, Andrew Linklater, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul,2013, ss.3-41
- Nigel Ashford, " Özgür Toplumun İlkeleri" (Çev. Can Madenci), Liberte Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2011
- Niyazi Karabulut, " Düşünce Kuruluşları Ne Yapmalı? Politika Etkisi İçin Stratejik Bir Rehber", Medeniyet ve Toplum Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, 2019, ss.121-124

Niyazi Karabulut, ‘‘ Türkiye'de Düşünce Kuruluşlarının Karar Alma Süreçlerinde Etki

Kapasitesi’’ Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2019

Oğuz Göksu, Dijital Diplomasi, Küresel Algı ve Türkiye, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2017

Ömer Ak, Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi ‘‘ Liderlik

Profili Analizi ve Dış Politika: Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan’’, Nobel

Yayımları, 1. Baskı, Ankara, 2012

Ömer Fuad Kahraman, Kamu Politikalarının Oluşturulmasında Düşünce Kuruluşları: SAM Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2018

Önder Kutlu ve Niyazi Karabulut, Türkiye’deki Düşünce Kuruluşlarının Örgüt Kapasiteleri Üzerine Bir Değerlendirme, VI.Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Aralık 2019

Özer Köseoğlu ve Ömer Faruk Köktaş, Bilgi, Güç ve Siyasetin Kesişiminde Düşünce Kuruluşları: Kamu Politikaları Bağlamında Bir Analiz, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 15, Sayı 30, 2017 ss.533-552

Özlem İpek, ‘‘ Dış Politikada Medyanın Rolü’’, Lectio Socialis, Cilt: 2, Sayı: 2, 2018, ss.153-161

Özlem İpek, Türk Dış Politikasında Medyanın Etkisi: 1 Mart 2003 Tezkeresi, Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018

Ramazan Erdağ, Tuncay Kardaş, Türk Dış Politikası ve Stratejik Kültür, Türk Dış Politikası Yıllığı, 2012, ss.66-90

Ramazan Erdağ, Türkiye’nin Stratejik Kültürü ve Dış Politika Yansıması, Akademik

İncelemeler Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, 2013

Ramazan Gözen, İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası,
Palme Yayıncılık, Ankara, 2009

Sabri Deniz Tıgılı, 1990'lardan Günümüze Statükoculuktan Proaktifleşmeye:
Türkiye'de Muhafazakar Dış Politika, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
Üniversitesi, İstanbul, 2017

Sami Zariç, 'Türkiye'de Think-Tank Kuruluşları Ve Karşılaştıkları Sorunlar'
Akademik Bakış Dergisi, Sayı:31, 2012, ss.1-19

Serhat Güvenç, Türkiye'nin Dış Politikası ve Düşünce Kuruluşları, Sivil Toplum ve
Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler, Der. Semra Cerit Mazlum ve
Erhan
Doğan, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2006, ss.159-180

Serkan Kekevi, Batının Çöküşü ve Türk Dış Politikası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık,
İstanbul, 2004

Servet Cömert, "Stratejik Araştırma Merkezleri ve Araştırma Kültürü", Türkiye'de
Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından
Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar,
Nobel Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, ss.172-186

Sevda Kef TUİÇ Stajyeri Çıkar Grupları <http://www.tuicakademi.org/cikar-gruplari/>
14 Mart 2014

Sinan Ülgen, "Türkiye'de Bir Think Tank Olma", Türkiye'de Stratejik Düşünce
Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk
Düşünce Kuruluşları, Ed.Hasan Kanbolat ve Hasan Ali Karasar, Nobel
Yayınları, 1. Basım Şubat 2019, ss.511-513

Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Alfa Akademi, 11. Baskı, İstanbul,
2017

Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, MKM Yayınları, Bursa, 2009

Tayyar Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, Aktüel Basım Yayım, 2018

Tolga Erdem ve Armağan Örki, ‘‘Uluslararası İlişkilerde Klasik Askeri Güç Anlayışının Evrimi: Dış Uzay Sahası’’ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, 2019, ss.12-28

Tuncay Durna, Kamu Politikası Aktörü Olarak Düşünce Kuruluşları ve Değişen Roller, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 2019, ss.199-214

Türk Dış Politikası (1830-1989) Ed. Serkan Kekevi, Yunus Emre Tekinsoy, İsmet Türkmen, Türkiye Cumhuriyet Dış Politikası’nın Genel İlkeleri, Yapımı, ve Dışişleri Bürokrasinin Yapısı, Doç.Dr.Muhittin Demiray, Aralık, 2007

Uğur Matıç, Türk Dış Politikasında Tez Canlılık Sorunu, Ortadoğu Etüdleri, 2019

Uğur Ünal, Kamu Diplomasisi Kalkınma Yardımları ve Algı Araştırması Çerçevesinde, Gazi Kitabevi, Temmuz, 2017

Umur Bedir, Türkiye’de Muhafazakar Düşünce Kuruluşlarının Kamuoyu Oluşturma Faaliyetleri, Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2017

Yasin Avcı, ‘‘ Türk Dış Politikasının Stratejik Derinlik Revizyonunda Balkanlar’’ Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi, Cilt:2, Sayı: 2, 2017, ss.104-127

Yavuz Bayram, ‘‘ Liberal Demokrasilerde Medya Ve Kamuoyunun Dış Politika Karar Alma Sürecine Etkisi’’ Erciyes İletişim Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, 2011, ss.68-80

Yenal Göksun, Akademi ve Düşünce Kuruluşları Bağlamında Türkiye’de Bilgi Üretimi ve Mülteciler, Marmara İletişim Dergisi, 2016, sayı 25, ss.99-116

Yusuf Çınar, Örneklerle Dış Politika Analizi, Dora Yayınları, Bursa, 2018

Zafer Kanberoğlu ve İbrahim Yıldırımçakar, “ Sosyo-Ekonomik Kalkınmada Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi”, Van YYÜ İİBF Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 7, 2019,
ss.30-47

Zeynel Abidin Kılınç ve İrfan Haşlak, “Medeniyet Tasavvuru Olarak Liberalizm”
Journal Of Political Administrative And Local Studies, Cilt:2, Sayı:2, 2019,
ss.62-74

